

T.C
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM
DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİNİN KALKINMA
ALANINDAKİ MÜLTECİ VE YEREL KADIN
GÜÇLENDİRME ÇALIŞMALARI

RUMEYSA TERZİOĞLU

2501181490

TEZ DANIŞMANI

DOÇ. DR. AHMET BEKMEN

İSTANBUL 2022

ÖZ

**SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİNİN KALKINMA ALANINDAKİ
MÜLTECİ VE YEREL KADIN GÜÇLENDİRME ÇALIŞMALARI**

RUMEYSA TERZİOĞLU

Kalkınma politikalarında İkinci Dünya Savaşı sonrasında günümüze yaşanan değişimler sivil toplum örgütlerinin yapısını ve misyonunu etkilemiştir. Kalkınma kavramının az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde modernleşme, sanayileşme, ilerleme anlamında kullanılması ekonomik yaşantı kadar sosyal yaşantıda kavramın içerisinde değerlendirilmesini sağlamıştır. Bu tezde kalkınma alanında faaliyet gösteren sivil toplum örgütlerinin mülteci ve yerel kadınların güçlenmesine yönelik uyguladıkları programları incelemeyi hedefledim. Mülteci ve yerel kadınların güçlenmesinde sivil toplum örgütlerinin yürüttükleri çalışmaların kapsamını anlayabilmek için STK’lar ile görüşmeler gerçekleştirdim. STK’ların sürdürdükleri çalışmalarda, saha programlarında kalkınma literatüründe yer alan ‘Kalkınmada Kadın’, ‘Kalkınma ve Kadın’ , ‘Toplumsal Cinsiyet ve Kalkınma’ bakış açılarına uyumlarını araştırdım. Bu doğrultuda kadın güçlenmesini sosyal ve ekonomik güçlenme olarak kalkınma başlığı içinde ele aldım. Kadın güçlenmesi konusuna odaklanarak yerel ve özellikle 2011 sonrasında Suriye iç savaşı sebebiyle Türkiye’ye göç eden mülteci kadınların yaralandığı güçlendirme çalışmalarını *sınıf ve toplumsal cinsiyet, topluluk katılımı ve sosyal uyum* odaklılık başlıklarında kadın güçlendirmesine etkisini anlamaya çalıştım.

Anahtar Kelimeler: Kalkınma, Kalkınma Politikaları, Kadın, Güçlenme, Kadın Güçlenmesi, Sivil Toplum Örgütleri.

ABSTRACT

REFUGEE AND LOCAL WOMEN EMPOWERMENT

ACTIVITIES OF NON-GOVERNMENTAL ORGANISATIONS IN

THE FIELD OF DEVELOPMENT

RUMEYSA TERZIOĞLU

The alteration of development policies have affected structure and mission of non-governmental organisations after the Second World War period. The use of the concept of development in the terms of modernization, industrialization, progress in underdeveloped and developed countries has enabled social life to be evaluated within the concept of development as well as economic life. In this thesis, I aimed to examine the programs that implemented by non-governmental organisations conducting in the field of development for the empowerment of refugee and local women. I did some interview with the non-governmental organisations to comprehend the scope of empowerment activities. In the activities of NGOs, I researched their compatibility with the perspective of “Women in Development”, “Women and Development”, “Gender and Development” in the development literature. Accordingly, I discussed women’s empowerment as a social and economic empowerment in the field of development. I focused on the issue women’s empowerment and I tried to understand the impact of the empowerment activities on women’s empowerment in the topics of class and gender, community participation and social cohesion of local Turkish women and refugee women especially who migrated to Turkey due to the Syrian civil war after 2011.

Key Words: Development, Development Policies, Woman, Empowerment, Women Empowerment, Non-governmental Organisations.

ÖNSÖZ

Üniversitede öğrenci olduğum yıllarda sivil toplumda yürütülen çalışmalara oldukça ilgim vardı. İlgim sebebiyle lisans eğitim boyunca stajlarımı sivil toplum örgütlerinde yapmaya özen gösterdim. Eğitimimden sonra da profesyonel olarak sivil toplum örgütlerinde çalıştım. 2011’de Suriye’den Türkiye’ye gelen kitlesel göç ile birlikte sivil toplum örgütlerinin mültecilere yönelik faaliyetlerini arttırdı. Bu faaliyetlerin artmasıyla sivil toplum örgütlerinde Arapça dil bilgisine sahip insanlar çalışmaya başladı. Ben de ilk işimi bu vasıta ile buldum. Mülteci ve göçmelere kayıt, eğitim, hukuki ve psikolojik yönlendirme faaliyetleri uygulayan bir vakıfta çalışmaya başladım. Fakat yapılan yönlendirme faaliyetlerinin insanların ihtiyaçlarına cevap oluşturmadığını gördüm. Bu nedenle işten ayrıldım.

Savaşın mağduru insanlar toplumda savaşın çıkış sebebiymiş gibi muamele görmesi kişisel olarak beni rahatsız etmekteydi. Bu rahatsızlık beni sivil toplumda somut işler yapan sivil toplum örgütlerinde iş arama sürecine itti. Somut iş arama kavramı oldukça geniş bir alanda inceleme yapmayı gerektiriyordu. Öncelikle somut işten ne istediğimi bir düşündüm. Liste yaptım. Birinci olarak mülteci kadınlara yönelik liderlik ve güçlendirme faaliyetlerini önemsemişime karar verdim. Kadınların güçlenme adımlarını görebilecek, kendim de onlarla birlikte güçlenecektim. Yeni yeni başlayan birkaç sivil toplum örgütü tarafından yürütülen liderlik eğitimlerine katıldım. Eğitim sivil toplum alanında yürütülen çalışmalara dair umudu arttırdı. Bakış açımı değiştirdi. Sivil toplumda çalışma kararımı sabitleştirdi.

Sivil toplum örgütleri içerisinde yerel ve mülteci kadınların güçlendirilmesi alanında çalışmalar yürüten kurumlara iş için başvurular yaptım. Başvurularım sonrasında bu alanda somut işler yürüten Kadın Emekini Değerlendirme Vakfında işe başladım. İşe başladığım zaman Yüksek Lisansımın ders dönemi bitmiş, tez yazım sürecine girmiştım. Kalkınma odaklı kadınların güçlendirilmesine yönelik faaliyetlerin yürütücü konumunda kendimi buldum. Gaziantep’te gerçekleştirdiğimiz ‘Mülteci ve Yerel Kadınların Güçlendirilmesi’ projesiyle birlikte tezimin konusuna karar verdim.

Pratiğin ve akademinin bir araya gelebilmesi tezimi yazmaya olan motivasyonumu arttırdı.

Yürüttüğüm, parçası olduğum çalışmaların ilerlemesi sonuca ulaşması en önemlisi değişimin öncüsü olması tarif edilmez bir kazanım olarak her daim hayatımda var olacak. Bu önsöz vesilesiyle Kadın Emegi Değerlendirme Vakfında çalıştığım süre boyunca tanıştığım birlikte güçlendiğim Suriyeli ve Türkiyeli kadınlara, çalışma arkadaşlarıma teşekkür ederim.

Tez yazım sürecinde bana destek olan, yüksek tempolu çalışma hayatım sebebiyle zamanında yazamadığım bölümleri anlayışla karşılayan çok değerli tez danışmanım Doç. Dr. Ahmet Bekmen'e teşekkürü bir borç bilirim.

Tezim konusunda danışmanım, yönlendiricim olan Canan Uçar'a sonsuz teşekkürler, tezin çerçevesini sensiz oluşturamazdım. Benimle birlikte tez yazım sürecine giren ve tezini başarıyla tamamlayan, bana örnek olan, tezimin bölümlerinin son okumasını yapan, düzenleyen Ece Denizler iyi ki varsın. Stresli anlarımı anlayışla karşılayan, destek olan ve rahatlatan en yakın arkadaş ekibim – Ali Can, Özgün, Melike, Gülnaz- olmasaydı herhalde tez yarıda kalabilirdi. Gerektiğinde bilgisayarını veren, beni tez yazımına inandıran canım Sefam yerin asla doldurulamaz. Son olarak birlikte güçlendiğimiz, değiştiğimiz, büyüdüğümüz kardeşlerime ve anneme her şey için çok teşekkür ederim.

İstanbul -2022

Rumeysa Terzioğlu

İÇİNDEKİLER

ÖZ	ii
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ	iv
İÇİNDEKİLER	vi
TABLO LİSTESİ	viii
ŞEKİL LİSTESİ	ix
KISALTMALAR LİSTESİ	x
GİRİŞ	1
Araştırmanın Konusu ve Amacı	1
Araştırmanın Önemi	4
Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi	6
BİRİNCİ BÖLÜM	9
1.KALKINMA PROGRAMLARI VE SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİ	9
1.1.II. Dünya Savaşı sonrasında Kalkınma Programları ve Sivil Toplum Örgütleri	9
1.2. Sivil Toplum Örgütlerinin Neoliberal Kalkınma Politikalarıyla Dönüşümü	15
1.3.Sivil Toplum Örgütlerinin Yerelleşmesi ve Yerel Güçlendirme	19
1.4.Sivil Toplum Örgütlerinin Kalkınma Odaklı Kadın Güçlendirme Çalışmaları	25
İKİNCİ BÖLÜM	32
2. KALKINMA PROGRAMLARI VE KADIN GÜÇLENDİRİLMESİ	32
2.1. Kalkınma Alanında Örgütlenen Kadınlar	33
2.2. Kalkınmada Kadın	38
2.3.Kalkınma ve Kadın	47
2.4.Toplumsal Cinsiyet ve Kalkınma	52
2.5. Kalkınmada Kadın Güçlenmesi	58
2.5.1.Güçlenmenin Tanımı ve Kapsamı	60
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	71
3.TÜRKİYE’DEKİ SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİNİN GÜÇLENDİRME ÇALIŞMALARI	71
3.1.Sınıf ve Toplumsal Cinsiyet Odaklılık	71

3.1.1.Kadın Güçlendirme Faaliyetlerinde Sınıf ve Toplumsal Cinsiyet Odaklı Çalışan STK’lar _____	73
3.1.2. Kadın Güçlendirme Faaliyetlerinde Sınıf ve Toplumsal Cinsiyet Kavramlarını Farklı Değerlendiren STK’lar _____	85
3.2.Topluluk Katılımı Odaklılık _____	88
3.2.1.Topluluk Katılımını Güçlendirme aracı olarak kullanan STK’lar _____	88
3.2.2.Dayanışma Mekanizması Topluluk Katılımı odaklı güçlendirme midir? _____	91
3.2.3.Topluluk Katılımını Güçlendirme Aracı Olarak Kullanmayan STK’lar _____	93
3.3.Sosyal Uyum Odaklılık _____	94
3.3.1.Fon Kuruluşları Nedeniyle Suriyeli Mülteci Katılımı Zorunlu olan veya Sadece Suriyeli Mültecilere Yönelik Projeler Yürüten STK’lar _____	95
3.3.2.Fon Kuruluşlarından Bağımsız olarak Yerelden Kalkınmayı önceleyen STK’ların Hem Mülteci Hem Yerel Halkı içeren Projeleri _____	101
SONUÇ _____	109
KAYNAKÇA _____	118
EKLER _____	130
Yarı yapılandırılmış Mülakat Soruları _____	130

TABLO LİSTESİ

Tablo 1. Derneklerin Bölgelere göre Dağılım

Tablo 2. Derneklerin Faaliyet alanlarına göre Dağılımı

Tablo 3. Kadın Güçlendirme Faaliyetlerinde Sınıf ve Toplumsal Cinsiyet Kavramlarını Farklı Değerlendiren STK'lar

Tablo 4. Kadın Güçlendirme Faaliyetlerinde Sınıf ve Toplumsal Cinsiyet Kavramlarını Farklı Değerlendiren STK'lar

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1. Naile Kabeer’in kavramsallaştırmasıyla literatüre kazandırılan ‘güçlendirme ölçütleri’ tablosu.

KISALTMALAR LİSTESİ

AB: Avrupa Birliği

BM: Birleşmiş Milletler

IBC: Uluslararası Mavi Hilal Vakfı

İHH: İnsani Yardım Vakfı

İKGV: İnsan Kaynağını Geliştirme Vakfı

ILO: Uluslararası Çalışma Örgütü

KEDV: Kadın Emegini Değerlendirme Vakfı

SGDD: Sığınmacılar ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği

STK: Sivil Toplum Kuruluşu

UNDP: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı

UNHCR: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komitesi

GİRİŞ

Araştırmanın Konusu ve Amacı

Kalkınma akademide, ülke politikalarda ve kamusal alanda bilinen, ilgi çeken bir kavram olmuştur. Tanımlaması zor bir kavram olan kalkınma toplumsal alanda bütüncül güçlendirme çalışmaların yürütülmesi açısından önemlidir. Kavramın tanımlanması değişe bile toplumların ‘gelişme’ üzerine uğraşlarının devam etmesi kalkınmayı önemli kılmaktadır. Kalkınmanın sosyal ve ekonomik alanları kapsamaması, demokratikleşmenin, sivil toplum örgütlerine alan açmaktadır. Günümüzde sanayileşmiş ülkelerin büyük çoğunluğu II. Dünya Savaşı’nın tahribatının ardından az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerini yeniden inşa etmek ve modernleştirmek için müdahaleci kalkınma politikalarını uygulamışlardır. Özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde 1950’lerden itibaren kalkınma sanayileşme ve modernleşme olarak algılanması müdahaleci politikaların bir ürünü olmaktadır.

Kalkınma 1960’lı ve 1970’li yıllarda endüstrileşmeye çalışan az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin iktisadi kalkınması, ihracatının büyümesi ve sosyal devlet politikalarının en güçlü araçlarından biriydi.¹ Devlet kurumlarının kalkınma alanında önemli bir aktör olduğu bu yıllarda, ekonomik faaliyetleri teşvik eden etkin kurumlar ekonomik büyümenin anahtarı olarak görülmekteydi. 1980’lerde Margaret Thatcher’ın yaptığı ünlü ‘Başka Seçenek Yok’ beyanı neoliberal refom politikalarıyla ilgili tartışmalara son noktayı koydu.² Neoliberal politikaların tüm dünyaya yayılması, küreselleşme ile birlikte kalkınma kavramının içeriği genişlemeye başladı. Bununla birlikte kamu kurumlarından ziyade sivil alanda faaliyet yürüten bağımsız örgütlerinin etkinliği ön plana çıktı. ‘Dernek Devrimi’ olarak ifade edilen toplumsal hareketlerin ve örgütlerin güçlendiği döneme girildi.

Bununla birlikte kalkınma alanında örgütlenen kadınlar kalkınma çalışmalarını feminist perspektiften değerlendirmeye başlamışlardır. 1980’li yıllarda toplumsal

¹ Chang, Ha-Joon, **Kalkınma Reçetelerinin Gerçek Yüzü**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s.16-17.

² Chang, Ha-Joon, **Kalkınma Yeniden**, İmge Yayınları, Ankara, 2016, s.11.

cinsiyet yaklaşımının temel unsurlarından birisi kadını güçlendirme söyleminin 1990'dan itibaren önem kazanmasını sağlamışlardır. Dünya Bankası kaynaklı neo-liberal yapısal uyum politikalarının başarısızlığı, küreselleşme ve tüm dünyada yoksulluğun artması, kalkınmada eşitlik temelli kapsayıcı kalkınma gibi yeni yaklaşımları beraberinde getirmiştir.³ Dünya Bankası gibi uluslararası STK'lar tarafından kullanılan bir kavram olan güçlendirme, Türkiye'de kalkınma alanında çalışan STK'lar için de önemli bir kavram olmuştur.

Feminist kalkınma okuması '*kalkınmada kadın*', '*kalkınma ve kadın*' ve '*toplumsal cinsiyet ve kalkınma*' olmak üzere üç farklı yaklaşım ortaya koymuştur. Sivil toplum örgütleri tarafından az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki kadınların güçlendirilme çalışmaları bu üç farklı yaklaşımın etrafında şekillenmiştir. Bu bağlamda Türkiye'deki STK'ların kadın güçlendirme çalışmaları 'toplumsal cinsiyet ve kalkınma' yaklaşımının kadınların sınıf, toplumsal cinsiyet, sosyal uyum başlıkları altına kadınların aile, gelenek ve çevre gibi çoklu baskı biçimlerinden kurtularak sosyal ve ekonomik bağımsızlıklarını inşa etmesi hedeflemiştir.

Bu araştırmada toplumsal cinsiyet ve kalkınma yaklaşımıyla kadınların kendi potansiyellerini inşa ederken toplumsal alandaki üretici, yeniden üretici ve topluluk yönetici rollerin her biri değerlendirilmesi gerekliliği öne sürülmüştür. Bu bağlamda Türkiye'deki sivil toplum örgütlerinin yürüttükleri kadın güçlendirme çalışmaları ele alınmıştır. Liberal kalkınma anlayışının kadınların sadece üretici yönlerinin ön plana çıkararak çalışmalarının sınıf, toplumsal cinsiyet ve sosyal uyumu kapsamadığı, bütüncül bir güçlendirme anlayışına sahip olmadığı savunulmuştur. Diğer bir ifade ile, kadınların üretici rollerine bağlı olarak araçsallaştırılması, güçlenme çalışmalarında kadınların stratejik seçimlerinin yok sayılması anlamına gelmektedir. Toplumsal cinsiyet ve kalkınma yaklaşımıyla gerçekleştirilen güçlendirme çalışmaları, kalkınma alanında sivil toplum örgütleri tarafından yürütülen çalışmalara köklü eleştiriler getirmiştir. Bu çalışmaların kadınların güçlendirilmesinin yanı sıra kendi potansiyellerini inşa etmesi noktasında önemli olduğu anlaşılmıştır.

³ Metin, Banu, Neoliberal Yapısal Uyum Politikalarından Dünya Bankasının Yoksulluk Sorununa Yaklaşımı, **Çalışma ve Toplum Dergisi**, 2013, s.211-213.

Araştırmada 2011 Suriye kitlesel göçü sonrasında Türkiye’deki sivil toplum örgütlerinin mültecilerin kayıtlı hale gelmesi için yönlendirme, temel ihtiyaçlarını karşılamak için insani yardım faaliyetleri yürütmekteyken, 2016 itibariyle mültecilerin kalıcı hale gelmesiyle özellikle toplumsal uyumu arttırıcı kadın güçlendirme çalışmalarının ‘*toplumsal cinsiyet ve kalkınma*’ yaklaşımında vurgulanan ‘*sınıf*’, ‘*toplumsal cinsiyet*’ ve ‘*topluluk katılımı*’ odaklı yürütülüp, yürütülemediğinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu bağlamda hem feminist kalkınma yaklaşımları açıklanarak, hem de güçlendirme kavramına genel literatür incelenerek Türkiye’de kalkınma alanında çalışan sivil toplum örgütlerinin güçlendirme çalışmalarının uygulamaları analiz edilmeye çalışılmıştır.

Okuyacağınız bu araştırma dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölümünde II. Dünya savaşı sonrasında kalkınma programlarıyla birlikte sivil toplum örgütlerinin çalışmalarının dönüşümünü incelenmeye çalışılmıştır. Neoliberal kalkınma politikalarıyla kalkınmanın alternatifi olan sivil toplum örgütlerinin kamusal alanda artan etkisine değinerek sivil toplum örgütlerinin toplumsal alanda artan rolleri ön plana çıkartılmıştır. Özellikle sivil toplum örgütlerinin genişleyen faaliyet alanlarıyla kadın güçlendirme faaliyetlerine yönelmesinin nedenleri olarak dünyada değişen devlet-toplum yapısı, Türkiye için ise 2011 yılında yaşanan Suriye kitlesel göç olduğu öne sürülmüştür. Araştırmanın bu bölümünde Türkiye’de ve Dünyada sivil toplum örgütlerinin kalkınma çalışmalarının kadın güçlendirme yönünde kapsamının genişleyip genişlemediği, kalkınma çalışmalarının kadın güçlenmesine ne ölçüde katkıda bulunduğu tartışılmaktadır.

İkinci bölümde, kalkınma alanında kadın örgütlenmesi, kadın odaklı kalkınma yaklaşımları ve güçlendirme kavramı ele alınmaktadır. Bu bağlamda küresel kadın örgütlenmesinin ortaya koyduğu eylem planları çerçevesinde oluşan kadın odaklı kalkınma yaklaşımları feminist bakış açısıyla değerlendirilmektedir. Ayrıca kadın odaklı kalkınma yaklaşımlarının çıkış noktası incelenmekte olup, kadının üç ayaklı rolün kalkınmada kadının statüsüne etkisine yer verilmektedir. Bu bölümde, son olarak, kadının güçlenmesi kavramı farklı boyutlarıyla değerlendirilip, farklı bakış açılarına yer verilerek tartışılmaktadır. Kadınların güçlenmesinin bütüncül bir şekilde kadının üçlü rolü bağlamında ele alınmaktadır.

Araştırmanın son bölümünde tez çalışmamın sorunsalı olan Türkiye’deki sivil toplum örgütleri tarafından kalkınma alanında yürütülen güçlendirme çalışmalarının kitlesel göç sonrasında ‘toplumsal cinsiyet, sınıf, topluluk katılımı ve sosyal uyum’ odaklı olarak mülteci ve yerelden kadınların güçlendirilmesindeki bakış açısı ele alınmaktadır. Bu bölüm saha araştırmasından oluşmaktadır. Saha araştırmasında görüşülen kurumlar ve kurumların raporları çerçevesinde mülteci ve yerel kadınların güçlendirilmesine yönelik çalışmalarındaki odak noktaları değerlendirilmektedir. Kökleri marksist ve sosyalist feministlere dayanan ‘*kalkınma ve kadın*’, ‘*toplumsal cinsiyet ve kalkınma*’ kadın odaklı kalkınma yaklaşımlarının ortaya koyduğu kadınların toplumsal alandaki rolleri, Naila Kabeer’in güçlendirme kavramıyla araştırma kapsamında incelenen sivil toplum örgütlerinin çalışmaları analiz edilmektedir.

Araştırmanın Önemi

Kalkınma çalışmalarında sivil toplum örgütlerin etkili bir aktör olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Sivil toplum örgütlerinin kadın güçlendirme faaliyetleri kalkınma çalışmalarının sürdürülebilir olmasını sağlamaktadır.

Kadınların kalkınma alanındaki durumlarını açıklayan ve kalkınmada kadının rolünü belirleyen çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar yoğunluklu olarak az gelişmiş ve gelişmekte ülkelerde sürdürülmektedir. Bu bağlamda dünyada literatürün oluşmasını sağlayan ve katkı sunan araştırmacılar; Ester Boserup, Caroline Moser, Eva M. Rathgeber dir. Türkiye’de ise doğrudan kalkınma alanında değil, fakat kadının emeği, kadının ekonomik ve kültürel özgürleşmesi üzerinde çalışan literatüre katkı sunan isimler arasında; Saniye Dedeoğlu, Şemsa Özer ve Gülay Toksöz öne çıkmaktadır. Kadının güçlendirilmesi alanında çalışan ve güçlenme kavramı toplumsal cinsiyet rolleri üzerinden inceleyen, literatüre katkı sağlayan araştırmacılar olarak; Valentine O Moghadam, Naila Kabeer, Deepa Nereyan, Caroline Moser sayılmaktadır. Türkiye’de kadının güçlendirilmesine yönelik çalışmalar toplumsal cinsiyet eşitliği, ulusal eylem planları ve ‘*toplumsal cinsiyet ve kalkınma*’ yaklaşımı üzerinden ilerlemektedir. Örneğin;

Aile, Sosyal Politikalar eski bakanı Fatma Sayan Kaya, 2018’de yayınlanan ‘Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem planında (2018-2023);

‘Bir ülkenin sürdürülebilir kalkınmayı başaran ülkeler arasında yerini alabilmesinin yolu, kadınların ekonomik ve sosyal olarak güçlenmesinden geçer.’⁴

Kaya, eylem planının önsözünde yer alan bu ifadesi ile; kalkınma çalışmalarının başarılı olabilmesini kadının ekonomik ve sosyal açılardan güçlenmesine bağlı olduğunu belirtmiştir. Aynı strateji belgesinde Kadının güçlenmesi konusunda hazırlanan eylem planının yürütülmesi sürecinde kalkınma alanında kadın güçlendirilmesi üzerine faaliyet yürüten sivil toplum kuruluşlarının önemine yer verilmiştir. Ayrıca bu belgede kadınların; eğitim, sağlık, ekonomi, karar alma mekanizmaları, medya alanlarının kadınların güçlenmesi katılımı hedeflenmiştir:

‘Kadınların karar alma mekanizmalarına her düzeyde etkin katılımları; toplumsal ve kamusal yaşamın içinde aktif olarak yer alarak sorunları için çözüm üretmeleri, ülkelerin kalkınma hedeflerine ulaşması açısından son derece önemlidir.’⁵

On birinci kalkınma planında (2019-2023) yer alan ‘Kadının Kalkınmadaki Rolü’ adlı rapor;

‘Kadınlar, toplumsal cinsiyete dayalı şiddet, cinsel taciz, zorla çalıştırma, insan ticareti ve insan kaçakçılığı gibi suçlara karşı daha savunmasız hale gelebilmektedir. Dolayısıyla, çatışma ortamından kaçan nüfusun yarattığı düzenli ve düzensiz her türlü göçün ev sahibi toplum üzerinde yarattığı etkinin azaltılması ve yaşam koşullarının iyileştirilmesi için gerçekleştirilecek çalışmalarda kadınların ve kız çocuklarının pratik ve stratejik ihtiyaçlarının göz önünde bulundurulması gerekmektedir.’

⁴Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Ankara, 2018, s.6.

⁵ A.g.e., 2018, s.95.

Mülteci ve yerel kadınların kalkınma alanında güçlendirme çalışmalarında birlikte ele alınmıştır. Ayrıca kalkınma planında kadınların pratik ve stratejik ihtiyaçlarına yönelik güçlendirme çalışmalarının yürütülmesi gerektiği anlaşılmaktadır.

Türkiye’de kamu sektörünün kalkınmada kadının rolünün artmasına yönelik adımlar atması kadınların güçlendirilmesi çalışmalarına önem verdiğini göstermektedir. Fakat patriyarkal sistem içinde kadınların seçimlerinin silikleştirildiği, katılımlarına önem verilmediği kadın odaklı STK’lar tarafından dile getirilmektedir. Tüm sivil toplum örgütlerinin bu konuda işbirliği içinde olması vurgulanmasına rağmen ortak bir çalışma yapılamamıştır. Bu araştırma, Türkiye’de özellikle kitlesel göç sonrasında mülteci ve yerel kadınların güçlendirilmesine yönelik çalışmalar yürüten sivil toplum örgütlerinin kadınların sosyal ve ekonomik güçlenmesindeki odak noktalarının incelenmesiyle literatüre katkı sunacağı umulmaktadır.

Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi

Bu çalışma ile STK’ların kalkınma alanında kadınlarla hangi kalkınma perspektifinden yararlanarak çalıştıklarını, neyi amaçladıklarını ve mülteci- yerel kadınların ekonomik ve sosyal güçlenmelerine olan katkılarının araştırılması amaçlanmaktadır. Bu bağlamda sosyal ve ekonomik kalkınma faaliyetleri yürüten sivil toplum örgütlerinin yerel ve mülteci kadınlara yönelik güçlendirme, kalkındırma çalışmaları sınıf ve toplumsal cinsiyet, topluluk katılımı ve sosyal uyum odaklı güçlendirme faaliyetleri üzerinden değerlendirilecektir.

Bu araştırma nitel bir araştırma olarak tasarlanmıştır. Nitel araştırma tekniklerinden görüşme ve içerik analizi tekniği kullanılarak araştırma gerçekleştirilmiştir. Nitel araştırma yönteminde sosyal bilimlerde yapılan araştırmalarda veri elde etmek için kullanılan en temel tekniklerden biri görüşmedir.⁶ Görüşülen kişilere yaşamlarıyla ilgili sorular sorarak ve onların cevaplarını, anlattıklarını dinleyerek gerçekleştirilir. Bu bakımdan görüşme, özel bir iletişim ve sohbet biçimidir. Yapılandırılmış görüşmelerden yapılandırılmamış görüşmelere tüm görüşmeler, araştırmacı ve katılımcı arasında bir etkileşimi içerir. Görüşme, araştırmacının ve

⁶Davies, Aull, Charllote, **Reflexive Ethnography**, Routledge, Newyork, 1999, s. 94.

katılımcının aktif olarak dahil olduğu anlam yaratım süreci olarak da tanımlanabilir.⁷ Bu araştırmada görüşme tekniğinin kullanılmasının önemli bir nedeni ise kadın güçlendirmesine yönelik çalışmalarda feminist teorisyenlerin özellikle post feministlerin görüşme tekniğine önem vermesidir.

Araştırmada veri toplama tekniği olarak doküman inceleme ve yarı yapılandırılmış mülakat soruları uygulanmıştır. Örneklem seçiminde 2011'den sonra Türkiye'de sivil toplum örgütlerinin ekonomik ve sosyal kalkınmada mülteci ve yerel kadınlara yönelik yapılan çalışmalar değerlendirileceği için amaçlı örneklem yöntemi tercih edilerek kullanılmıştır. Bu çalışmada amaçlı örneklem yönteminin seçilmesinin nedeni STK'ların faaliyet gösterdikleri alanının ortak olmasıdır. Böylece alanyazında farklı kurumların benzer çalışmalarıyla kıyaslama yapılması mümkün olacaktır. Araştırmanın temel sorunsalı da ortaktır. Temel sorunsal; ekonomik ve sosyal kalkınma alanında mülteci ve yerel kadınlarla faaliyetler yürüten STK'ların çalışmalarını belirlenen; *sınıf ve toplumsal cinsiyet, topluluk katılımı, sosyal uyum* üç odakta kadının güçlendirilmesi konusundaki yaklaşımlarını ve katkılarının kadının toplumsal alandaki üçlü rolünde bir değişim gerçekleştirip gerçekleştirmediğidir. Bu sorunsal feminist bir perspektifle incelenmektedir. Kıyaslamanın doğru bir şekilde yapılabilmesi için görüşmeyi kabul eden kurum çalışanlarıyla mülakat gerçekleştirilmiştir.

Verilerin toplanması için konu ile ilgili dokümanların ve görüşme yapılabilecek kurumların seçilmesi için internet araştırılması yapılmıştır. İnternet arama motorun mülteci ve yerel kadın ekonomik ve sosyal güçlendirme odaklı STK çalışmaları yazıldığında ön plana çıkan , bu alanda faaliyet yürüten kurumlar incelemeye alınmıştır. Bu kapsamda 10 STK incelemeye alınmıştır. İncelemeye alınan kurumların 7 tanesi ile yarı yapılandırılmış mülakat soruları ile görüşme yapılmıştır. Kurumların ve bu çalışmanın etik ilkeleri gereği görüşme yapılan kurumların ve görüşmecilerin isimleri paylaşılmayacaktır. Görüşme ve doküman incelemesi yapılan kurumların mülteci ve yerel kadınlarla proje yürütmesi ve ekonomik, sosyal kalkınmaya yönelik çalışma yürütmesi temel belirleyici faktör olmuştur. Görüşmeler

7Yıkıms, Salman, Meral, Nitel Araştırmalarda E- Görüşme Tekniği, **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 22 Sayı 1, Haziran 2020, s. 184.

24-35 yaş aralığındaki sosyal ve beşeri bilimlerden mezun, mülteci ve yerel kadınlarla birlikte alışan STK'ların sosyal uyum, geçim kaynakları ve koruma birimlerinden birinde en az 2 yıl çalışan katılımcılarla gerçekleştirilmiştir. Bu özelliğe sahip bir katılımcı ile iletişim kurulduktan sonra bu bağlantı ile aynı alanda alışan STK temsilcileri ile evrimii mülakat gerçekleştirilmiştir.

Bu erevede Türkiye’de mülteci ve yerel kadınlarla faaliyet yürüten, bu alanda ne çıkan Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı (KEDV), Uluslararası Mavi Hilal İnsani Yardım ve Kalkınma Vakfı (IBC), İnsani Yardım Vakfı (İHH), Kızılay, Hayata Destek, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), Sığınmacılar ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği (SGDD), Mülteciler Derneği, İnsan Kaynağını Geliştirme Vakfı (İKGV), Mavi Kalem Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği olmak üzere 10 STK’nın seçilen projelerinin faaliyetleri incelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.KALKINMA PROGRAMLARI VE SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİ

Bu bölümde II. Dünya Savaşı sonrasında kalkınma programlarının dönüşümü ile birlikte sivil toplum örgütlerinin faaliyet alanının değişimi tarihsel bir perspektif ile ele alınacaktır. Sivil toplum örgütlerinin kalkınmanın bir alternatifi olarak kadın güçlendirme çalışmalarına olan etkisi neoliberal politikalarla birlikte değerlendirilecektir. Neoliberal kalkınma politikalarını savunan devletlerin, sivil toplum örgütlerinin özel sektörün bir parçası olduğu savına karşı çıkılarak üçüncü sektör olarak isimlendirilen sivil toplum örgütlerinin devlet ve uluslararası fon kuruluşlarıyla olan bağlantısına bakılacaktır. Türkiye’deki sivil toplum örgütlerinin yakın tarihinden yola çıkılarak Suriye İç Savaşı sonrasında gerçekleşen kitlesel göç nedeniyle sivil toplum örgütlerinin çalışma alanlarının kapsamının kadınların güçlendirilmesini içerecek bir şekilde genişleyip, genişlemediği incelenecektir.

1.1.II. Dünya Savaşı sonrasında Kalkınma Programları ve Sivil Toplum Örgütleri

Toplumlar modern, gelişmiş bir devlet kurabilmek için çeşitli zorlu süreçlerden geçmişlerdir. İkinci Dünya savaşı sonrasında küresel gündemde oldukça öneme sahip olan kalkınma, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin modernleşme aşamalarına yön veren bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Kalkınma kavramı, “...mal ve hizmetlerin maddi refahta, kendini besleyen sürekli bir iyileşme olarak” tanımlanabilmektedir.⁸Uluslararası kabul edilmiş olan bir tanımlaması bulunmaması

⁸Yavilioğlu, Cengiz, Kalkınmanın Anlam bilimsel Tarihi ve Kavramsal Kökenleri, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 3, Sayı 1, ,2002, s. 63.

nedeniyle kalkınma; sanayileşme, ekonomik büyüme, gelişme, yapısal değişim ve hatta modernleşme anlamlarında kullanılmaktadır.⁹

Kalkınma 1930'lu yıllarda bir kavram olarak ele alınırken, İkinci Dünya Savaşı sonrasında kavram bir disiplin haline gelmiştir. Bu dönemde, gelişmiş ülkeler için kalkınma politikaları, ekonomik büyüme endeksli programlardan oluşmaktaydı. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere ise kalkınma politikaları üretim artışı, üretim alanlarının modernleşmesi gibi programlar üzerinde yoğunlaşmaktaydı.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında kalkınma, özellikle refah odaklı ekonomik ve sosyal dönüşüm süreçlerine atıfta bulunmak için kullanılmaktaydı. Kalkınmayla, az gelişmiş ülkelerdeki ekonomik ve sosyal koşulları tanımlanmakta buna göre az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere yönelik programlar belirlenmekteydi. Kalkınma programları ve sivil toplum örgütleri ilişkisi insani yardım ve yardım çalışmaları üzerinden ilerlemekteydi. Toplumda gönüllülük esaslı kardeşlik, hayırseverlik ve meslek toplulukları olarak faaliyet gösteren STK'ların işlevi ekonomik büyüme merkezli kalkınma modelini sorgulama çabasında olmadan bir takım spesifik yardım projelerini gerçekleştirme ve hükümetlere ya da yerel idarelere tavsiyelerde bulunma düzeyinde kalmaktaydı.¹⁰ II. Dünya savaşıdan sonra, refah odaklı kalkınma politikaların modernleşme ile birlikte ele alınmasıyla, sivil toplum örgütleri kalkınma stratejilerinin yerel yürütücüsü oldu. 1950-1960, 1960-1980, 1980-1990 ve 1990-2010 yılları olmak üzere dört farklı dönem olarak STK'ların gelişimleri ve kalkınma programlarını incelediğimizde STK'ların nasıl kalkınma stratejilerinin yürütücüsü oldukları gözler önüne serilecektir.

İlk dönemlerinde, sınırlı faaliyet alanına sahip olan sivil toplum örgütleri 1950'lerin sonu ve 1960'ların ortasından itibaren yoksulluğun azaltılması konusunda insanı yardıma odaklanmaktadırlar. Bu alanda yürüttükleri savunuculuk çalışmaları gönüllük esaslı üzerinden profesyonel olmayan bir yöntemle

⁹Akiş, Elif, İktisadi Büyüme ve Kalkınma, **İstanbul Üniversitesi İktisat Lisans Programı Ders Kitabı**, s. 38.

¹⁰Kalkınma Bakanlığı, Kalkınma Sürecinde Sivil Toplum Kuruluşları, **Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara, 2018, s.49.

gerçekleştirmektedirler.¹¹ Amerikan başkanı Truman'ın "Dört Nokta Programı" ve "Marshall Planı" uluslararası kalkınma programının temelini oluşturmuş ve sivil toplum örgütlerini insani yardıma dayalı kalkınma politikalarına uygun olarak şekillenmiştir.¹² 1950'lerde örgütlerin ve devletlerin öngördükleri kalkınma programları sosyal hedefleri amaçlamazken, 1960'larda iktisadi ve toplumsal sorunlar iç içe ele alınarak kalkınma programlarının her iki yönü de içermesi sağlanmıştır. Kalkınma politikalarının bir toplumun, ülkenin ve/veya ulus-devletin toplumsal, iktisadi ve kültürel gelişmesinin tümünü kapsayan bir süreç olması politikaların kapsamını genişletmiştir.¹³ Türkiye'de bu ilk dönemde ekonomik kalkınma programlarına odaklanılmıştır. Sosyal kalkınma ve gelişmeye özen gösterilmiştir. Kamu sektörünün desteğiyle ekonomik işletmeler kurulmuş, önemli altyapı harcamalarında bulunularak insani gelişmede önemli mesafeler alınmıştır.¹⁴ Bütün bunlara rağmen sivil toplum örgütleri çalışmalarda bir aktör olarak yer almamıştır.

İkinci dönem olarak adlandırılan 1960'ların sonu ve 70'ler, yeni kalkınma programlarıyla devletler, 1968'lerden beri siyasi slogan olan "Yaşam Değiştirmek" insana farklı bir amaç ve varlık nedeni bulmanın ötesine geçerek küresel düzlemde kalkınmış, modern toplumsal yapı oluşturmayı amaçlamışlardır.¹⁵ 1970'lerin başına kadar devam eden sosyal devlet anlayışıyla devlet, eğitim, kültür ve ekonomi alanlarında toplumsal gelişmeyi sağlayan aktör olarak yaşamları değiştirmeye, hizmet sağlamaya ve kalkındırmaya çalışmaktaydı. Uluslararası Çalışma Örgütü tarafından başlatılan "Dünya İstihdam Programı" 1970'lerde etkisini arttırmakla birlikte kalkınma kavramının anlamı ekonomik büyümeyi ve yoksulluğun

¹¹ Bebbington, Hickey, Mitlin, "Can NGOs Make a Difference? The Challenge of Development Alternatives", Zed books, London, 2008, s. 11.

¹² Paterson, Thomas G., "Foreign Aid Under Wraps: The Point Four Program", **The Wisconsin Magazine of History**, Sayı:56, 1973, s.119-126.

¹³ Beydemir, Cem, 1960-1980 yılları Arası Beş Yıllık Kalkınma Planlarının İrdelenmesi, **Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, 2016, s.35-48.

¹⁴ Küçüköğlu, Mahmut, Taş, Yunus H., Ercan, Hüseyin, Türkiye'de Kalkınmaya Yönelik Ekonomik Politikalara Eleştirel Bakış, **Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi**, Sayı:16, 2018, s.2632.

¹⁵ Gorz, Andre, **İktisadi Aklın Eleştirisi**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2019, s.154.

engellenmesini kapsar hale gelmesi hedeflendi.¹⁶Sivil toplum örgütleri ise devletlerle birlikte hareket ederek sosyal program dışında kalan toplumsal kesimlere hizmetlerin ulaşmasını sağlamaktaydı. STK'lar bu dönemde, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin kalkınması ve modernizasyonuna yönelik faaliyetleri yürütmüşlerdir.

İkinci dönemde kalkınma politikalarının değişimini etkileyen bir diğer konu ise kır-kent göçü olmaktadır. Kır- kent göçü kalkınma politikalarını ekonomik ve demografik açıdan şekillendirdiği gibi sivil toplum örgütlerinin çalışmalarına da yön vermektedir. Bir yandan kalkınma politikalarına ekonomik büyüme, yeniden dağıtım, temiz suya ve yeterli gıdaya erişim gibi “temel ihtiyaçlar” dan oluşan stratejiler dahil edilirken, diğer yandan da sivil toplum örgütlerinin az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde bu kalkınma stratejilerine uygun adımlar attıkları gözlemlenmektedir.1972 yılında OXFAM’ın Bangladeş’te yürüttüğü temiz suya erişim programı buna örnek olmaktadır.¹⁷

Uluslararası kalkınma programlarının ikinci döneminde Türkiye’de sivil toplum örgütleri kalkınmanın ana yürütücüsü olarak yer almamaktadır. Ancak, ikinci dönemde kalkınma çalışmalarının özel sektörün gelişimi ile sağlanacağını görüşü benimsenmiştir. Bunun temel nedeni; ilk dönemde kamu sektörünün yürüttüğü kalkınma çalışmalarıyla ekonomik kalkınma ve gelişmede ilerleme kaydedilmesidir. Büyüyen sermayenin tercihlerinin kamusal tercihlerin önüne geçmesi özel sektörün kalkınma çalışmalarındaki rolünü arttırmıştır.¹⁸

İkinci dönem kalkınma programlarının seyrini değiştiren bir diğer gelişme ise sivil toplum örgütlerinin üçüncü sektör olarak adlandırılmasıdır. Sivil toplum örgütlerinin kamusal alandaki faaliyetlerini destekleyecek yeni bir kavram üretilmiştir. 1973 yılında, sosyolog Amitai Etzioni tarafından sosyal bilim literatüre *üçüncü sektör* kavramı kazandırılmıştır. Devlet ve piyasa ilişkilerinin arasında bir yer tayin edilen

16Thorbecke, Erik, **Kalkınma Doktrinin Evrimi**, 1950-2005, Şenses, Fikret (der), İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, s. 138.

17 Oxfam, “Over 75 Years. One amazing movement to end poverty”, Çevrimiçi, <https://www.oxfam.org.uk/about-us/history-oxfam/>, (Son erişim tarihi: 13.05.2021)

18 A.g.m., 2018, s. 2633.

üçüncü sektör kamu yararı güden bir misyona sahiptir. Üçüncü sektör tanımlaması ekonomik alan içinde devletin ve özel sektörün faaliyetlerinin ayrıştırılması için de kullanılmaktadır. Üçüncü sektör, içinde faaliyet gösteren bireylerin değer odaklı eylemi ile karakterize edilir. Bir başka tanımlamada ise üçüncü sektör kuruluşlarını ‘topluma fayda sağlamak için açık bir amacı olan, bir grup insan tarafından kurulan ve sermaye yatırımcılarının maddi çıkarlarının sınırlara tabi olduğu kuruluşlar’ olarak değerlendirilmektedir.¹⁹Sivil toplum örgütleri, siyasi ve ekonomik kısıtlamalar bağlamında güçlendirmeye ve hak savunuculuğuna yönelerek, kar amacı gütmeyen üçüncü sektörün yükselişini başlatmışlardır.²⁰

Üçüncü dönemde, ekonomide yaşanan krizler ‘az gelişmiş’ ülkelerin kırılgan sistemlerini işlemez hale getirmesiyle devletlerin sosyo-ekonomik alana olan müdahalesi zayıflamaya başladı. Eşitsizlik, işsizlik ve yoksulluğun artması; beslenme, barınma, eğitim gibi temel ihtiyaçların devletler tarafından sağlanamaması, sivil toplum örgütlerinin tüm bu eşitsizliklere karşı faaliyetlerini bağımsız bir şekilde sürdürmesinin önünü açtı. 1980’li yılların ikinci yarısından itibaren sivil toplum örgütleri kalkınmanın alternatif bir kurumu oldu. Ekonomik ve sosyal kalkınma çalışmalarında sivil toplum örgütlerinin gerekliliği anlaşıldı.²¹Sivil toplum örgütleri siyasi otoritenin baskısından uzak, kamusal alanda etkisi olabilen kolektif, profesyonel girişimler olarak bağımsız misyonlara sahip oldular.

Bu dönemde Doğu Avrupa ve Sovyetler Birliğinde yaşanan gelişmeler, Batı ve Latin Avrupa’daki askeri cunta yönetimlerinden demokrasiye geçiş süreçleri tüm dünyada sivil toplumun yeniden canlanmasına öncülük etmiştir.²² Sivil toplum dünyada hızla önem kazanırken sivil toplum örgütlerinin sayıları da gelişmekte olan ülkelerde artmaktadır. Sosyal ekonomik gelişime katkı sağlayan sivil toplum örgütleri

19 Defourny, Jacques, Nyssens, Marthe, “**Defining social enterprise, Social Enterprise**”, Routledge, 2006, s. 3-27.

20 Salamon, Lester M.,”The Rise of the Non Profit Sector”, **Foreign Affairs**, August, 1984.

21 Deacon, Bob, The Politics of Global Social Policy, **United Nations Research Institute for Social Development** (UNRISD),2004, s.12-15.

²² Aslan, Seyfettin, Türkiye’de Sivil Toplum, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, 2010, Cilt:9, Sayı:31, s.269.

Ülkelerin politik dinamiklerinden etkilenmektedirler. Türkiye’de de sayıları artmakta olan sivil toplum örgütleri devlet-toplum ilişkisinde etkili olmaya başlamıştır.

Kalkınma programlarının ve sivil toplum örgütlerinin gelişim aşamasının son döneminde, neoliberal politikalar etkili olmuştur. 1990’ların ortasından günümüze kadar kalkınma alanında alternatif politikaların oluşumuna doğrudan etki eden üç eğilim karşımıza çıkmaktadır. Bunlar; demokratikleşme bağlamında neo-liberalleşme gündeminin derinleşmesi, uluslararası insani yardımın son derece baskın yoksulluk gündemi ve nispeten yeni bir gündem olan ulusal ve uluslararası güvenlik konularıdır. Neoliberal politikaların yaygınlaşmasıyla birlikte kalkınma politikalarında sivil toplum örgütleri önemli aktörler olmuşlardır. Sivil toplum örgütlerinin yeni kalkınma politikalarında etkin olmalarının nedeni toplumdaki sosyal ve ekonomik değişimleri toplumdaki tüm kesimler için gerçekleştirebilmeleridir. Örgütlerin toplumsal grupların ihtiyaçlarının belirlenmesi, eşleştirilmesi ve bu ihtiyaçların karşılanması konusunda geniş bir ağa sahip olmaları kalkınma çalışmalarında bir alternatif olmalarına yol açmaktadır.

Türkiye’de 1990’lı yıllar boyunca devam eden sosyal-politik değişim Türkiye’nin güçlü devlet geleneğinden uzaklaşmasına siyasi merkezin dışında farklı aktörlerin rol almasına, ekonomik ve kültürel hayatta da devletin etkisinin azalmasına sebep olmuştur. Neoliberal politikaların uygulanmaya başlaması yeni bir girişimci sınıfın ortaya çıkmasına yol açmıştır. Böylece sivil toplum bağlamında çalışmalar artmış STK’lar seslerini daha fazla duyurmaya başlamışlardır.²³

Kısacası, ‘az gelişmiş’ ve ‘gelişmekte olan’ ülkelerde iddia edilen sosyo-ekonomik kalkınma programlarının devletlerin kendi gündemlerinden öteye geçememesinin nedeninin sivil toplum örgütleri olduğu n görüsü zayıfladı. Sivil toplum kuruluşlarının kalkınma hamlelerindeki en önemli rolü; ulusal alanda ülkenin toplumsal ve ekonomik sorunlarına dikkat çekerek, bu sorunların çözümü için farklı düşüncelere saygı çerçevesinde ülkenin demokratikleşmesi yolunda çaba harcayarak, uluslararası alanda ise uluslararası ve uluslar üstü kurumlarla ilişkilerin

²³řah, Murat, Derneklerin lke Ekonomisindeki Yeri ve nemi, **Denetçilik Tezi**, Ankara,2008, s.12-13.

derinleştirilmesine, ülkenin tanıtımına ve olumlu imajına etki etmektir. Bu bağlamda Türkiye’de de STK’lar için yeni bir başlangıcı ifade eden AB adaylık süreci, kuruluşların gelişiminin hızlanmasını sağlamıştır. Türkiye’nin demokratikleşme, olumlu imaj yaratma çabaları, sivil toplum örgütlerine verilen desteği arttırmış ve STK kavramı önem kazanmaya başlamıştır. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde STK’lar devletin müdahale alanları dışında kalan alanlarda ekonomik ve sosyal açılardan tamamlayıcı işlevlere sahiptir.²⁴ Özellikle bölgesel düzeyde toplumsal ve ekonomik sorunlara yönelik çözüm önerileri geliştirerek kalkınma politikalarına katkı sunmaktadırlar.

1.2. Sivil Toplum Örgütlerinin Neoliberal Kalkınma Politikalarıyla Dönüşümü

1980’lerin başında ekonomide yaşanan durgunluk, faiz oranlarıyla birlikte dış borçlanmanın artması, ödemeler dengesi ve bütçe açıkları ile az gelişmiş ülkeler büyük mali krize sürüklenmiştir. Borç Krizi 1980’lerin ‘kalkınmanın kayıp on yılı’ şeklinde yorumlanmasına yol açmıştır. Bu dönemde kalkınma kavramına toplumsal üretim fonksiyonu, ham (vasıfsız) emek ve sermaye, beşeri sermaye ve bilgi birikimi (hane halkı) de eklenerek büyütülmüştür.²⁵

‘Az gelişmiş’ ve ‘gelişmekte olan’ ülkeler bu dönemde yapısal uyum stratejisi uygularken, gelişmiş ülkeler ‘gelişmekte olan’ ülkelerin ekonomik istikrarlarını desteklemek amacıyla devletlerin etkin olduğu kalkınma teşvik programlarını uygulamaya koymuşlardır. Bu bağlamda uygulamaya konulan ‘Kalkınmanın Damlama Teorisi’ (Trickle Down Theory) ile zenginden, fakire, erkekten kadına refah ‘aşağıya damlama’ yoluyla kademeli olarak topluma yayılacak bir kalkınma

²⁴Paul, Samuel, Non governmental Organizations and the World Bank: An Overview, **World Bank**, 1991, s.1-17.

²⁵Thorbecke, Erik, **A.g.m.**, s.148.

programını teşvik etmekteydi.²⁶ Fakat yukarıdan aşağıya damlama sisteme bağlı ekonomik faaliyetleri içeren, devlet planlamasına uygun kalkınma modeli yoksulların, kadınların ve çocukların temel ihtiyaçlarını karşılamada başarısız olmuştur.²⁷ Teorinin istihdam ve yeniden büyüme üzerinde bir etkisinin olmaması, toplumdaki ekonomik eşitsizliği derinleştirmesi sebebiyle örnek bir uygulama ortaya çıkamamıştır.²⁸

Neoliberal kalkınma politikaları, sermayenin güçlenmesiyle devletlerinin iktidar alanlarının zayıflaması sonucunda gelişmiş ülkelerin dünya genelinde az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelere uygulamaya koyduğu sivil toplum merkezli kalkınma girişimleridir. Bu girişimler küreselleşme olarak da ifade edilen neoliberalleşme ile yeni dünya düzenine geçişi temsil etmektedir.²⁹ İktisatçı John Williamson tarafından hazırlanan ve 1989 yılında imzalanan ekonomik açıdan neoliberal yaklaşımın anayasası olan Washington Mutabakatı kapsamındaki istikrar ve yapısal uyum vurgusundan, katılımcı yaklaşımın teşvik edilmesi, çevre ile ilgili konuları içermesi, yönetişime dikkat çekmesi ve kurumsal reformların gerekliliğine doğru kalkınma politikalarının yönelmesini sağladı.³⁰ IMF ve Dünya Bankası gibi Washington merkezli kurumlar tarafından tüm gelişmekte olan ülkelere önerilen ekonomik kalkınma politikalarından oluşmaktadır.

Washington mutabakatı sonrasında da kalkınma programları çerçevesinde devletlerin rolü pek de sınırlandırılmamış, sivil toplum örgütlerinin bu alandaki görevleri çerçevelendirilmiştir.³¹ Bu nedenle, mutabakat ekonomik rasyonalizmin yeni dünyaya

²⁶ Ertürk, Yakın Alternatif Kalkınma Stratejileri: Toplumsal Cinsiyet, Kadın ve Eşitlik, **ODTÜ Gelişme Dergisi**, Cilt:23, Sayı:3, 1996, 341-356.

²⁷ Makoma, Wagona, "NGOs as an Alternative Approach to Development in the Third World, **Journal of Third World Studies**, Sayı:19, 2002, s.53-61.

²⁸ Hope, David, Julian Limberg, Working Paper, **London School of Economics**, Kasım, Sayı:55, 2020, s.4-22.

²⁹ Zafer, C., Yeni dünya düzeninin oluşumu: Ekonomik ve sosyolojik anlamda yeni dünya düzeninin etkileri. **İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:20,2021, s. 661-682.

³⁰ Wayenberge, Elisa Van, **Washington Mutabakatı'ndan Washington Sonrası Mutabakata Kalkınma Yansımaları**, Şenses, Fikret (der.), İletişim Yayınları, 2016, s.307.

³¹ Tüylüoğlu, Şevket, Önsoy, Gökhan, Sivil Toplum Kuruluşlarının Kalkınmaya Etkisi, **Uluslararası İktisadi ve İdari İnceleme Dergisi**, 2012, Sayı:8, s.129-150.

düzen dayatma girişimi olarak yorumlanmıştır.³²Washington Uzlaşısı (Mutabakatı) ile öne sürülen iktisat politikalarının başarısızlığı, 1990'lı yıllarda neoliberal iktisadı yeni bir patikaya yönlendirdi. BM'nin de dâhil edilmesiyle birlikte New York Uzlaşısı olarak da adlandırılan bu süreçte daha geniş kapsamlı hedeflerin esas alındığı bir kalkınma yaklaşımı içerisine kalkınmanın sosyal boyutları da dâhil edildi.³³'Kapsayıcı Kalkınma Çerçevesi' diye de ifade edilen uzlaş Dünya Bankası, BM, ILO tarafında kalkınmanın ekonomik, beşeri, yapısal, toplumsal ve politik olarak bir alanda değ rlendirmesi gereken bir kavram olduğu vurgulandı.³⁴

Kalkınmanın sosyal, kültürel, ekonomik yapıları kapsayacak bir şekilde değ rlendirilmesi kalkınma programlarının seyrini etkilemiştir. Birleşmiş Milletler İnsani Kalkınma Programı, insani kalkınmayı, gelir artışının ötesinde insan mutluluğunu ve yaşam kalitesini, iyi bir eğitimi, sağlıklı ve uzun bir yaşamı; bu bağlamda insanın her alanda yaratıcılığının kullanılmasına olanak sağlayan bir ortamı ve demokratik hak ve özgürlüklerin güvence altına alınmasını kapsayan çok boyutlu bir politika eylem planı olarak ele aldı.³⁵ Böylelikle kalkınma doktrini devlet merkezli itici bir g   konumdan  ıktı. Kalkınmanın anlamı, bir hedef ve performans ölçütü olarak milli gelirin büyümesi değil, büyüme ve istihdama, temel ihtiyaçların giderilmesi, insani refahın geliştirilmesi, çok boyutlu yoksulluğun giderilmesi oldu.³⁶ Demokratikleşme, sivil toplumun yaygınlaştırılması, kaynak yönetiminde yerel yönetime ve sivil toplum örgütlerine daha fazla yetki verilmesi gibi eğilimler insan merkezli kalkınma anlayışının temel öğeleri arasında yer aldı.³⁷ Böylece sivil toplum örgütlerinin ekonomik kalkınmanın yanı sıra insani kalkınmada oldukça etkin yer aldığına işaret eden bir dönüm noktası oldu.

32Sadhvi Dar, Bill Cooke (ed), "The New Development Management: Critiquing the Dual Modernization", Zed Books, London and New York, 2008, s.179-180.

33Kara ay, Hatice, Zülfikar, Berna ř., Aydın, Derya G., Post-Neoliberal Kalkınma Paradigmasında Kalkınmada Kadın ve Güçlenme Algısı: Dünya Bankası  rneği, **AK  İİBF Dergisi**, Sayı:2, Aralık, 2014, s.21.

34Wayenberge, Elisa Van, **a.g.m.**, s.326.

35**A.g.m.**2014, s.161.

36**A.g.m.**, 2016, s.170.

37**Ag.m.** 2014, s.162.

Kalkınma politikalarındaki değişim sivil toplum örgütlerinin insani işlevlerinin kapsamlarının genişlemesini sağladı. Örgütlerin, yoksulluğun azaltılması, sürdürülebilirlik, cinsiyet eşitliği ve demokrasinin sağlanması gibi konularındaki işlevlerini arttırdı. Böylelikle sivil toplum örgütleri, kalkınmakta olan ülkelerde temel sosyal hizmetler, altyapı, refah, teknik ve teknolojik hizmetleri toplum temelli kuruluşlarla işbirliği içinde sunmaya başladı. 1992 Rio Konferansında oluşturulan Gündem 21 belgesiyle “küresel ortaklık” kavramı gündeme getirmiş, bu kavramla birlikte geleneksel yönetim anlayışı, yerini “çok aktörlü yönetim” olarak yönetişime bırakmıştır. Bu yeni anlayış çerçevesinde hükümetler, yerel yönetimler, işçiler ve işçi sendikaları, hükümet dışı kuruluşlar (STK), iş çevresi, bilim insanları, kadınlar, çocuklar, gençler ve yerli halk ortaklar olarak görülmeye başlanarak, sorunların çözümünde ve kararların alınmasında toplumun tüm kesimlerinin sorumluluk alması gerektiği vurgulanmıştır.³⁸

Türkiye, sivil toplumla ilgili kavramlarla Rio konferansından sonra Haziran 1996’da gerçekleşen HABİTAT II İstanbul Zirvesi’nde tanışmıştır. “Sivil Toplum Kuruluşları” (STK) ifadesi de Türkiye’de resmi olarak ilk kez bu zirvede kullanılmıştır.³⁹ Habitat II Konferansında yapılan çok aktörlü yönetim vurgusuyla sivil toplum olgusunu kamuoyunda güçlendirmiştir. Bu konferans ile ilk defa Türkiye’de farklı kesimlerin temsilcileri olan sivil toplum örgütleri ortak bir etkinlikte buluşmuştur. Bu duruma ek olarak ilk defa düzenlenen konferans ile yerel ve sivil girişimlerin, örgütlerin kamu sahasındaki rolleri tartışılmıştır. Yapılan tartışmalar sayesinde sivil toplum kavramı Türkiye gündemine yerleşmiştir.⁴⁰

Gelişmiş ülkelerde sivil toplum kuruluşları ihtiyaç ve talepler doğrultusunda ortaya çıkarken Türkiye’de bu durum farklı ilerlemiştir. Türkiye’de sivil toplumun gelişmesi ihtiyaçlar ve taleplerden ziyade Avrupa Birliğine üyelik şartlarına bağlı reformların uygulanmasıyla gerçekleşmiştir. Türkiye’de sivil toplum örgütlerinin

38 Kuzgun, Şerife, Yönetişim ve Sivil Toplum, Özel İhtisas Komisyonu Raporu, **Trakya Kalkınma Ajansı**, Şubat, 2013, s.10.

39 Örnek, Ali Şahin, Ayas, Siyret, Sivil Girişimler Kapsamında Sivil Toplum Platformları Ve Biga Sivil Toplum Platformu Örneği, **Yönetim Bilimleri Dergisi**, Cilt: 13, Sayı: 26, s.268.

40 Gümüş, Korhan, Yakın tarihimizde STK Hareketinin Gelişimi ve Kamu sivil toplum kuruluşları ilişkisi, **İstanbul Bilgi Üniversitesi**, 2004, s.13.

yaygınlaşması 1999 Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'nin AB adaylığına kabul edildiğinin ilan edilmesiyle başlamaktadır.⁴¹

Sivil Toplum Kuruluşlarının, dünyada sosyo-ekonomik ve kültürel değişimin sağlanması ve sürdürülmesinde üstlendikleri rol, gün geçtikçe artmakta ve toplumlar açısından önemi yadsınamayacak bir sosyal aktör olarak ön plana çıkmaktadırlar. STK'lar, modern devletlerde birçok kamusal ürün ve hizmetin üretimi ve sunumu aşamasında etkin bir şekilde faaliyet yürütmekte ve devletin yükünü azaltmaktadır.⁴² STK'lar devletin koordine edici rolünün topluluk normlarını ve ağlarını geliştirdiğini vurgulamaktadır. Devletlerin müdahaleci değil koordine eden bir rol üstlenmesiyle beraber geleneksel refah ekonomisi önermeleri rafa kaldırılmış böylece iktisadi kalkınmada STK'lar ve kolektif etkinlikler kendilerine önemli bir yer bulmuşlardır.⁴³

Neoliberal kalkınma politikalarıyla devlet ve sivil toplum örgütlerinin ilişkileri değişmiştir. Sivil toplum örgütlerinin kamusal alandaki faaliyetleri yerel katılımı arttıracak şekilde genişlemiştir.

1.3.Sivil Toplum Örgütlerinin Yerelleşmesi ve Yerel Güçlendirme

Yerel sivil toplum örgütleri uluslararası örgütlerden daha yeni bir geçmişe sahiptir. Yerel örgütler; toplumsal çatışma ve gerilimden, ideolojik ve diğer farklılıklarından ortaya çıkmıştır. Yerel örgütler, planlama ve uygulamadaki yetkileriyle ne hükümetin ne de özel sektörün çözüm bulamadığı acil ve kalıcı sosyal sorunlarla başa çıkmaya çözüm bulmaya çalışmaktadırlar. ⁴⁴ Gelişmekte olan ülkede STK'ların sosyal kalkınmanın aracı olması genellikle kırsal alanlarda aşağıdan yukarı bir taban örgütlenmesini güçlendirmektedir. Katılımcı ve aşağıdan yukarı kalkınma yaklaşımıyla sivil toplum örgütleri yerel bağlamları, ihtiyaçları gözeterek faaliyet alanlarını oluşturmaktadırlar. Örneğin: Sahra Altı Afrika'daki birçok tarımsal

41Yeğen, Mesut, Keyman, E. Fuat, **Türkiye'de Gönüllü Kuruluşlarda Sivil Toplum Kültürü**, Ankara, Aralık, 2009, s. 39.

42Emini, Filiz T., Sivil toplum kuruluşlarının politika belirleme sürecindeki rolü: TÜSİAD Örneği, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 36, Nisan,2013, s.43-56.

43Wayenberge Van, **a.g.m.**, 2013, s.318.

44Garlio, Ernesto D., Indigenous NGOs as Strategic Institutions: Managing the Relationship with Government and Resource Agencies, **World Development**, Pergamon, Sayı:15, 1987, s. 113-120.

kalkınma projelerinin hedeflerine ulaşılması sağlamakta, yerel topluluk örgütlerinin kalkınma politikalarına katılımını desteklemekte, merkezi tarımsal sulama proje çalışmalarının bakımı ve işletilmesine önemli katkılarda bulunmaktadır.⁴⁵ Yerel sivil toplum örgütleri kendi kendine yeten kalkınma programları benimsemektedir.

Türkiye’de sivil toplum örgütlerinin yerelleşmesi 1999 Marmara Depremi ile olmuştur. Türkiye’de kamu kurumları ile sivil toplum örgütlerinin ilişkisi önemli ölçüde değişmiştir. Bu dönemde STK’lar, toplumsal dayanışma anlamında son derece nitelikli ve karşılıklı güvene dayalı bir ortam yaratmıştır. Bu sayede de kamuoyunun STK’lara bakışında önemli bir pozitif değişim yaşanmıştır. STK’lar toplum nezdinde, yerelde meşru bir kurum olarak görülmeye başlamıştır. Hem STK’lar arasındaki hem de STK’larla sosyal gruplar arasındaki ilişkiler ağını güçlenmiştir.

Marmara Depremi sonrasında kamuoyunda kamu kurumlarının ne kadar etkin çalıştığı sorgulanmıştır. Kamu kurumlarından beklenen birçok faaliyetin sivil toplum tarafından gerçekleştirilmesi nedeniyle devletle STK’lar belirli faaliyet alanlarında kıyaslanmaya başlamışlardır.⁴⁶ Kamu kurumları ve sivil toplum örgütlerinin ilişkilerini düzenleyen bir yasal çerçeve olmaması toplumda yaşanan güven krizini etkilemiştir. Buna ek olarak dönemin ekonomik ve politik zorlukları toplumun bütün kesimlerinin devlete olan güvenin azalmasına yol açmıştır. Kamu kurumlarının hizmet ulaştırmakta eksik kaldığı afet anında hızlı bir şekilde temel hizmetleri ulaştırmaya çalışan sivil toplum örgütlerine karşı toplumun güveni artmıştır.

1980’lerin yapısal uyum temellerine dayanan kalkınma stratejisinde özellikle Asya finansal krizinin ardından önemli değişimler yaşanmış, kalkınmanın fiziksel faktörlere bağlı olduğu kadar kurumsal faktörlere de bağlı olduğu anlaşılmıştır.

⁴⁷1990’lı yılların son çeyreğinde devlet ve toplum / piyasa arasında var olduğu öne sürülen çatışma ortamı yerini “ortaklık” kavramına bırakmıştır. Üçüncü sektör ve

⁴⁵World Bank Report, 1990, s. 133.

⁴⁶A.g.e., 2010, s.260-283.

⁴⁷A.g.m., 2016, s.155.

kamu sektörü kalkınma politikalarının uygulanması noktasında birlikte hareket etmeye başlamıştır.⁴⁸

Yerel kalkınma politikalarında ortak hareket etme politikası, devlet ve toplum arasında ortaklıklar kurulmasını desteklemektedir. Böylelikle, toplumsal mutabakatın sağlanması için devletlerin mümkün olduğunca özel sektörün, toplulukların, ailelerin, bireylerin (vatandaşların) göreceli güçlerine güvenmekte olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁹ Kalkınma çalışmalarında ‘ortaklık’ politikalarının uygulamaya konulmasıyla kamusal alanda taban örgütlerinin faaliyetlerine önem verilen ‘Yeni Politika Gündemi’ izlenmiştir. Bu gündem ile taban, yerel örgütlerin yoksulluğun azaltılması, sosyal refah ve sivil toplumun geliştirilmesi gibi konularda öneme sahip olmuştur.⁵⁰ Bangladeş gibi dış yardımlar ve müdahaleler ile kalkınma planları şekillenen az gelişmemiş ülkelerde ekonomik ve sosyal alanda yerel örgütlerin yürüttükleri faaliyetler kamu sektörünün kalkınma çalışmalarında etkili olmaktadır.⁵¹

İnsan merkezli kalkınma anlayışıyla Türkiye’de ekonomik merkezli büyüme anlayışı değişmeye başlamıştır. Kalkınmanın toplumsal bir faaliyet olduğu ve toplumsal değerlerin, kültürün faaliyetlerin gelişim sürecini etkilediği göz önünde bulundurularak yerel sivil toplum örgütlerinin inisiyatifinde çalışmalar sürdürülmeye başlanmıştır. Ancak, Türkiye’nin ülke nüfusu göz önüne alındığında (84,34 milyon) aktif olarak çalışan yerel sivil toplum örgütlerinin ülke genelindeki dağılımının oldukça zayıf olduğu görülmektedir. İçişleri Bakanlığı verilerine göre ülkemizde toplam 85,244 dernek ve vakıf bulunmakta, bu kuruluşların büyük çoğunluğunu (%94,7) dernekler, geri kalanını (%5,3) ise vakıflar oluşturmaktadır. Dernekler arasında en yaygın olanlar cami yaptırma dernekleri (toplam 12,760 adet), sosyal yardımlaşma (8590) ve hemşerilik (7546) dernekleridir. Söz konusu vakıfların yaklaşık %22’sini ise kamu tarafından kurulmuş olan vakıflar

48Wayenberge, Elisa Van, **a.g.m.**, s.327.

49Wayenberge, Elisa Van, **a.g.m.**, s.328.

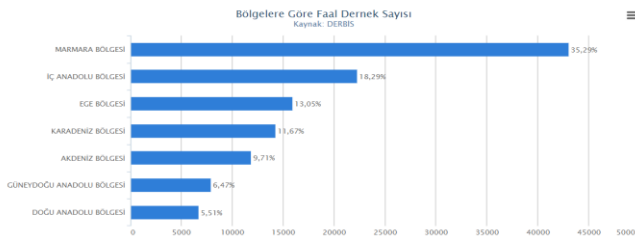
50Edwards, Micheal, Hulme, David, “**Too Close for Comfort ? The Impact of Official Aid on Non governmental Organizations**”, Ekim, 1998, s.9.

51**A.g.m.**, s.1957–1975.

oluşturmaktadır.⁵² Kalkınma alanında faaliyet yürüten dernek sayısının oldukça az olduğu anlaşılmaktadır.

1980 ile 1990 arasında OECD ülkelerinde kayıtlı gelişmiş ülkelerin kalkınma politikalarını temsil eden sivil toplum örgütlerinin sayısı ise 1600'den 2500'e yükselmişti.⁵³ Sivil toplum örgütlerinin gelişmemiş ülkelerde temsil gücünün artması örgütlerin yerel kalkınma alanında gösterdikleri faaliyetlerini etkilemektedir. Türkiye'nin AB adaylığı sürecinde yerel derneklerin sayılarındaki artış devam etmiştir. 1999 sonu itibariyle faal derneklerin sayısı 57.286'ya ulaşmıştır. 2004'te Türkiye- AB müzakerelerin başlamasından sonra ise bu sayı 70.115'e yükselmiştir.⁵⁴ İçişleri Bakanlığının derneklerin bölgelere göre dağılım verilerine bakıldığında:

Tablo 2: Derneklerin Bölgelere göre Dağılımı:

Kaynak: İçişleri Bakanlığı

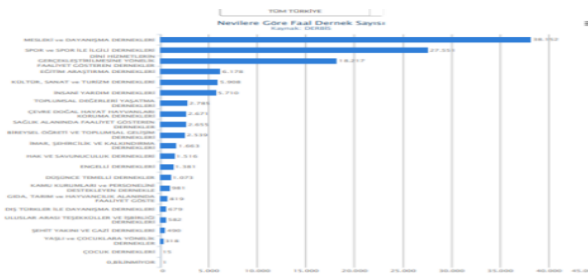
Verilere göre Türkiye'de derneklerin yoğunluğu en fazla Marmara Bölgesinde en az ise Doğu Anadolu Bölgesinde olduğu görülmektedir. Mevcut derneklerin bölgelerde gösterdikleri faaliyet alanlarına bakıldığında ise:

Tablo 3: Derneklerin Faaliyet alanlarına göre Dağılımı

⁵²TÜSEV, Ülke Raporu, Türkiye'de Sivil Toplum: Bir Değişim Süreci, Uluslararası Sivil Toplum Endeksi Projesi, **TÜSEV Yayınları**, 2006, s. 52.

⁵³A.g.m, 2008, s.206.

⁵⁴Şimşek, Sefa, "The Transformation of Civil Society in Turkey: From Quantity to Quality", **Turkish Studies**, Sayı:5, 2004, s.46-74.

oluşturdukları olumlu etkiyle bölgesel kalkınmada taban katılımını güçlendirmektedir.⁵⁶

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde faaliyet gösteren STK'lar, genellikle yoksul ve marjinal gruplardan oluşan taban örgütleriyle çalışmaktadırlar. Bu bakımdan hem (sosyal ve coğrafi anlamda) genişlemektedirler, hem de (kişisel ve örgütsel kapasite açısından) derinleşmektedirler. Toplumun her kesiminden vatandaşların katılımı için olanaklar sunmaktadırlar. Aynı zamanda, marjinal grupların kamusal alanda çıkarlarını da temsil etmektedirler. Yerel Örgütler toplumsal dönüşümü canlandırarak insanların koşullarını iyileştirmelerine yardımcı olmaktadır. Özerk aktörler olarak varlıkları nedeniyle, geniş toplumsal gruplarının bir 'ses' sahibi olmasını kolaylaştırmaktadırlar.

Sivil toplum örgütleri, yerel örgütlerin kapasitesini güçlendirmek amacıyla lobicilik, arabuluculuk, savunuculuk faaliyetlerinin çeşitlendirerek sosyal sermayeyi harekete geçirmek ve sürdürülebilirliğini sağlamayı hedeflemektedir.⁵⁷ Sivil toplum örgütlerinin demokratikleşme, temel hakların sağlanması, toplumsal katılım ve geçim kaynaklarına erişim konularında faaliyet alanlarını genişletmeleri örgütlerin sosyal ve toplumsal ilişkilerinin bir parçası olduğunu göstermektedir.

İnsani yardım çalışmalarının yanı sıra sosyal diyalog, sosyal uyum, cinsiyet eşitliği ve ayrımcılıkla mücadele, kalkınma alanlarında eğitim programları ve proje destekleri ile sivil toplum örgütlerinin faaliyetleri çeşitlenmiştir. Bölgesel kalkınma programlarıyla toplumdaki dar gelirli yoksul kesimlerin ekonomik ve sosyal güçlenmeleri teşvik edilmiştir. Türkiye’de kadınların kalkınma politikalarında yer alması ve faaliyette bulunması Birleşmiş Milletler ve AB ile yapılan anlaşmalar sonucunda mümkün olmuştur.

Kısacası, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde faaliyet gösteren yerel sivil toplum örgütlerinin faaliyet alanları; ülkelerin kalkınma planlarının üçüncü sektörle iş birliği içerisinde uygulanabilir olmasıyla, Dünya Bankası gibi uluslararası

56Mercer, Claire, “NGOs, civil society and democratization: a critical review of the literature”, **Progress in Development Studies**, 2002, s. 5–22.

57Buckland, J., “Social capital and sustainability of NGO intermediated development projects in Bangladesh”, **Community Development Journal**, 1998, Sayı:33, s.236–248.

örgütlerinin alternatif kalkınmaya yönelik proje çalışmalarıyla, kalkınma çalışmalarının insani kalkınmaya yönelmesiyle genişlemiştir.

Sivil toplum örgütleri kalkınma politikalarının bir alternatif kurumu olarak kadın güçlendirme çalışmalarıyla, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde demokratikleşme adımlarının inşasında etkili olmasıyla, yerel örgütlerin kalkınma çalışmalarına katılımını sağlamasıyla faaliyet alanlarını çeşitlendirmiştir. Böylelikle, günümüzde aşağıdan yukarıya sosyal ve ekonomik ilerlemenin öncüsü olmaktadır.

1.4.Sivil Toplum Örgütlerinin Kalkınma Odaklı Kadın Güçlendirme Çalışmaları

Sivil toplum örgütleri modern sosyal bilimler literatüründe amaçları ve faaliyet alanları bakımından üç farklı grup olarak incelenmektedir. Bu gruptan ilki yardım ve refah faaliyetleri yapan, ikincisi küçük ölçekli, yerel, kalkınma projeleri yürüten ve üçüncüsü toplumsal örgütlenme, sosyal hareketlenmeyi düzenleyeme çalışan ve bundan bir sivil politika oluşturmaya çalışan sivil toplum örgütleridir.⁵⁸

Gelişmekte olan ülkelerin en geniş topluluğa sahip grubu olan insani yardım ve refah amaçlı kurulan sivil toplum örgütleridir. Birçok açıdan gelişmiş ülkelerdeki hizmet odaklı gönüllü kuruluşlara benzer hayırsever faaliyetlerde bulunmaktadır. Bu birinci grup örgütler, politik amaçlı bir örgütlenme değildir. Belirtildiği üzere insani yardım faaliyetlerine odaklanan örgütlerdir. Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay bunlara örnektir. Faaliyet alanları sebebiyle farklılaşan ikinci grup sivil toplum örgütleri yani kalkınma STK'ları, birinci grup STK stratejilerinin doğurduğu bağımlılığı zayıflatmayı, temel sağlık programları, kadınların eğitime erişimi, kadınların güçlendirilmesi ve iş geliştirme gibi faaliyet alanlarında yerel düzeyde geliştirdikleri projelerle gelişmekte veya az gelişmiş ülkelerde ekonomik ve sosyal kalkınmayı amaçlamaktadırlar. Üçüncü grupta yer alan sivil toplum örgütleri 1970'lere dayanmaktadır ve esas olarak Latin Amerika kurtuluş teolojisinden ilham almaktadır. Bu STK'lar, siyasi çatışmalara üyelerin eleştirel bilincini yükseltmeye odaklanırlar.

⁵⁸Korten, David C., “Getting to the 21st Century”, Kumarian Press, 1998, s. 115.

Hizmet sağlayıcılar yerine katalizör olarak hareket ederek, ikinci grup sivil toplum örgütlerinin stratejilerinin yerel başarılarını arttırmak için halk örgütleri ağlarıyla birlikte çalışırlar ve soruna dayalı toplumsal hareketlerin temelini oluşturan insan merkezli sivil toplum örgütlerini organize ederler.⁵⁹

İkinci ve üçüncü grupta yer alan sivil toplum örgütleri az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerin demokratikleşme faaliyetlerinde önemli bir role sahiptir. Örneğin; Hindistan ve Bangladeş'te sivil toplum örgütlerinin asgari ücretlerin belirlenmesi, kırsal alanda çalışan işçilerin hakları konusundaki yasama faaliyetleri üzerinde etkisi vardır.⁶⁰

20. yüzyılın başlangıcından itibaren iletişimin, özellikle telekomünikasyon ve internet hizmetlerinin yaygınlaşması ve ucuzlaması yerel, ulusal ve uluslararası düzeyde örgütlenme maliyetlerinin azalmasıyla STK'ların yerel, ulusal ve ulus ötesinde gerçekleştirdikleri faaliyetler yaygınlaşmıştır. Bu gelişmeler, STK'ların sosyal ve ekonomik güçlendirme temelli faaliyetlerini toplumun en zayıf halkasından biri olarak kabul edilen kadınlar üzerinden yeniden düzenlemesini sağlamıştır. Uluslararası örgütlerin yoksullukla mücadele politikaları çerçevesinde kadınların üretici ve yeniden üretici rolleri ön plana alınarak güçlendirme çalışmaları teşvik edilmiştir.

Pekin Konferansı sonrasında yerel ve ulusal düzeyde yaygınlaşan feminist sosyal hareketler toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin kalkınma politikalarında bir gündem maddesi olarak yer almasını sağlamıştı. Sivil toplum örgütleri de Washington Uzlaşısının ekonomik büyümede ikincil faktör olarak ele aldığı sosyal kalkınmanın bütüncül bir şekilde ele alınması gerektiğini savunmuştur. Bununla birlikte Post-Washington Uzlaşısını kadınlar için düzenlenen faaliyetlerin ana merkezinde konumlandırmaya başlamışlardır. Toplumdaki farklı kimliklere, kültürlere sahip kadınların batı merkezli bir homojen toplum tarifi dışında ele alınarak yerelden kadınların katılımı ile oluşturulacak faaliyetlerin düzenlenmesine, uygulanmasına yönelik adımlar atmıştır.

59A.g.m, 1998, sf.42.

60Clark,John, Democratizing Development, Development in Practice, **Oxfam**, Ekim, Cilt: 2, Sayı: 3, 1992, s. 151-162.

Dünya Bankası'nın toplumsal cinsiyet eşitliğini ekonomik büyüme ve kadın güçlendirilmesi konularında temel bir faktör olarak ele alması sivil toplum örgütlerinin uluslararası ve yerel uygulamalarında değişikliğe yol açmıştır.⁶¹ Dünya Bankası gibi ana akım kalkınma örgütleri için kadın güçlendirme kavramı, kadınların ekonomik ve sosyal gelişimlerine yönelik etkinliğin artırılması anlamına gelirken, pek çok alternatif sivil toplum örgütleri kadın güçlendirilmesinin toplumsal dönüşümle ilgili olduğunu iddia etti.⁶² Böylelikle kadınların, yoksulların, güçlendirilmesi pek çok kalkınma kuruluşu için bir amaç haline geldi.

Sivil toplum örgütlerinin yerel ve mülteci kadınların güçlendirilmesi çalışmalarına odaklanması değişen refah odaklı kalkınma programlarının bir sonucudur. Refah odaklı kalkınma programları, teorik bir yaklaşımdan ziyade pratik; belirli gruplara hizmet sağlamak ile ilgilenmekteydi. Ancak, sivil toplum örgütlerinin insan merkezli kalkınma yaklaşımını benimsemesiyle; 'katılım', 'güçlendirme' ve 'uzlaşma' kavramları örgütlerin faaliyetlerinin kesişim noktası olmuştur.⁶³ Sivil toplum örgütleri pratikte inşa ettikleri taban ağlarıyla faaliyetlerini dezavantajlı grupların güçlendirilmesine yönelik yürütmeye başlamışlardır.

1990'lar sonrasında Türkiye'de kadınların kalkınması konusunda yapılan ilgili program ve projelerde temel hedef kadınların sosyal ve ekonomik statüsünün güçlendirilmesidir.⁶⁴ Ancak, İran İslam Devrimi, Halepçe Katliamı, Afgan Savaşı, Körfez Savaşı ve sonrasında Bosna'da yaşanan savaşlar neticesinde birçok insan Türkiye'ye göç etmek zorunda kalmıştır. Bununla birlikte sivil toplum örgütleri bölgesel sorunlar, savaşlar, doğal afetler gibi konulara göre faaliyet alanlarını genişletmişlerdir. Büyük bir çoğunluğu 1990'lı yıllarda kurulan Türkiye'deki sivil toplum örgütleri bu yıllarda insani yardım odaklı faaliyetlere ağırlık vermişlerdir. Örneğin; Sığınmacılar ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği (SGDD) ve Uluslararası

61Bergerson, Samuel, 2003, **World Bank**, Report, 2006-2007, s.406.

62Serdaroğlu, Ufuk, Yavuz, Gülin, Kalkınma ve Kadın (Veya Toplumsal Cinsiyet) İlişkilendirilişinin Değişimindeki Kavşaklar, **Ekonomik Yaklaşım**, Cilt: 19, Özel Sayı, 2008, s. 137-158.

63Davenport, Elisabeth, "Organizational Knowledge and Communities of Practice, **Knowledge Discovery**", 2005, s.170-177.

64Gökulu, Gökhan, Furat, Mina, Türkiye'de Kadınla ilgili Kalkınma Politikalarının ve Projelerinin Eleştirel Bir Değerlendirilmesi, **Turkish Studies**, Sayı: 8, 2013, s. 1897.

Mavi Hilal Vakfı bu amaçla insani yardım çalışmalarına yön veren sivil toplum örgütleri arasında sayılmaktadır.

Mart 2011’de ortaya çıkan Suriye yönetimi karşıtı gösterilerin kontrolden çıkması ve bir süre sonra Suriye’yi saran bir iç savaşa dönüşmesinin ardından, nüfusu 22.5 milyon olan Suriye’den ülke dışına kaçanların sayısı 6.6 milyon, ülke içinde yer değiştirmek zorunda kalanların sayısı ise 6.1 milyon olarak hesaplanmıştır⁶⁵ Ülke dışına kaçan Suriyelilerin %84’ü Suriye’ye sınır ülkelere (Türkiye, Irak, Ürdün, Lübnan) göç etmiştir.⁶⁶ Suriyelilerin ülke içinde ve ülke dışındaki yer değişimleri BMMYK tarafından 21 yy. da yaşanan en büyük göç dalgası olarak nitelendirilmektedir. Türkiye’de kayıtlı mülteci sayısı T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (GİGM) verilerine göre 5 Mayıs 2022 itibari ile 3.762.889 olarak açıklanmıştır. Göç edenlerin yarısından fazlası kadın ve çocuk mültecilerden oluşmaktadır.⁶⁷ İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi, 2021 itibariyle Türkiye’de kayıtlı Suriyeli kadın sayısını 1.7 milyon olarak bildirmiştir.

Sivil toplum örgütleri mülteci ve göçmenlere yönelik devletlerin temel hizmetleri ulaştırmaları noktasında eksik kaldığı yerde rol almaktadırlar. 1980’de başlayan sivil toplum ve devlet arasındaki güç değişimi ile sivil toplum örgütleri kriz, göç, doğal afetler anında yapılacak ilk müdahalede yer almışlardır. Türkiye’de sivil toplum örgütlerinin mülteci kadınlara yönelik düzenledikleri güçlendirme faaliyetleri Suriye iç savaşının ardından yaşanan kitlesel göç ile gelişim göstermiştir. Suriyeli mültecilerin Türkiye’de sayısal artışıyla beraber küresel bir trend olarak, mülteci sorunuyla ilgili olarak ulusal ve uluslararası STK’lar ortaya çıkmıştır. 2011’de Türkiye’deki sivil toplum örgütü sayısı 88.007 iken 2020’de bu sayı 119.738 yükselmiştir. Bu kuruluşlar mülteci meselesinin çeşitli alanlarında aktif olarak faaliyet göstermeye başlamış ve sorunların çözümünde önemli birer aktör haline gelmişlerdir. Öncelikli olarak Gaziantep, Şanlıurfa, Kilis, Hatay gibi illerde örgütler mültecilerin barınma, gıda, beslenme, sağlık hizmetlerine erişimlerini sağlamışlardır.

⁶⁵ **UNHCR-Global Trends: Forced Displacement in 2018** <https://www.unhcr.org/5d08d7ee7.pdf> (Erişim: 01.12.2019) **UNHCR:** <https://www.unhcr.org/figures-at-a-glance.html> and IOM-World Migration Report 2020, s.43.

⁶⁶ Erdoğan, Murat, Suriyeliler Barometresi, **Orion Yayınları**, Ankara, Temmuz, 2020, s. 3.

⁶⁷ **İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı**, [https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638,10.04.2022,\(Çevrimiçi\).keysa](https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638,10.04.2022,(Çevrimiçi).keysa)

Kamp içinde ve dışında mülteci kadınların ve çocukların eğitime devam etmesi üzerine projeler yürütmüşlerdir. STK'lar kent mültecilerinin çalışma izni, sığınma, üçüncü ülkeye yerleşme, istihdama erişim gibi haklara ulaşmalarını sağlamada rol almışlardır. Tüm bu çalışmalar, STK'ların, mültecilerin ihtiyaçlarının belirlenmesinde, durumlarının iyileştirilmesinde etkin aktörler olduğunu göstermektedir.⁶⁸

Türkiye'ye göç eden mülteciler için faaliyet yürütmeye başlayan STK'ların sayısı 2016 yılında artmaktadır. Örgütler, 2016 sonrasında AB maddi destekleri ile güçlenerek faaliyet alanlarını genişletmişlerdir. 42 ulusal 14 uluslararası olmak üzere 56 dernek Suriyeli mültecilere yönelik güçlendirme çalışmaları yapmaktadır.⁶⁹ Türkiye'deki kitlesel göç meselesi her geçen gün daha belirgin bir biçimde kalıcı bir hal almaktadır. Suriyelilerin hem kalış süreleri artmakta, bütün kitlesel göçlerde yaşandığı gibi, kalış süresi arttıkça kalıcılık da güçlenmektedir. Suriye'deki iç savaş, dönüş arzusunda olanların da Suriye'ye dönme imkânlarını ortadan kaldırmaktadır.⁷⁰ Bu bağlamda Türkiye'deki sivil toplum örgütleri toplumsal kabulü kolaylaştıracak, ekonomik ve sosyal kalkınmayı güçlendirecek kalıcı faaliyetler planlamışlar, ancak uygulamaya geçirememişlerdir.

Genel olarak kalkınma politikalarının uygulanmasında toplumsal katılımı arttıran STK'lar, ilk olarak yönetim üzerinde baskı unsuru oluşturarak denetim işlevini yerine getirmektedirler. İkinci işlevi, kültürel işlevdir. Bu işlevi sayesinde kurs, seminer gibi etkinlikler ile toplumun kültür seviyesini yükseltmeye, sosyal uyuma katkı sağlamaya çalışmaktadırlar. Üçüncü işlevi, toplumsal işlevlerdir. Kaynakların harekete geçirilmesi ve herkesin kaynaklara ulaşması için çaba sarf etmektedirler. Kamunun hizmetleri ulaştıramadığı noktalara hizmetlerin sunumunu sağlamaktadırlar. Dördüncü işlevi bireysel işlevlerdir ve bireylerin potansiyellerini

⁶⁸Keysan, Asuman Özgür, Şentürk, Burcu, "Philanthropists, Professionals and Feminists: Refugee NGOs and the Empowerment of Syrian Women in Gaziantep, Turkey", **International Migration**, John Wiley & Sons Ltd, 2020, s.2.

⁶⁹Suriyeli Mülteciler ve STK'lar, <https://graphcommons.com/graphs/0711e621-a8c5-4651-a1d6-33106c7bb3f1>, 13.09.2021.

⁷⁰Yaman, Ahmet, Suriyeli Sosyal Sermayenin İnşası ve Yeniden Üretim Sürecinin Sivil Toplum ve Ekonomik Hayat Alanlarında İncelenmesi, **Göç Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 3, Ocak-Haziran 2016, s. 104.

keşfederek güçlenmelerine yardımcı olmaktadırlar. Toplumsal bütünleşmeyle birlikte kişilerin sosyal sermaye geliştirmesine olanak sağlayarak destek mekanizmalarını güçlendirmektedirler. Beşinci işlevi ise ekonomik işlevleridir. Sivil toplum örgütleri, bireylere mesleki eğitimler ve danışmanlık hizmetleri sunarak iş gücüne katılımı arttırmaktadırlar. İstihdamda sürdürülebilirliği sağlamaya yönelik çalışmalar yapmaktadırlar.⁷¹

Türkiye’de kriz dönemlerinde gıda, barınma gibi temel ihtiyaçların giderilmesi olarak başlayan insani yardım, daha sonra insanların üretken öznelere haline gelmesi ve üretime katılmasını sağlayacak şekilde dönüşüm geçirmiştir. Bu bağlamda mültecilere yönelik önemli hizmet alanı ve ihtiyaçlardan birincisi kaydı olmayan Suriyelilerin tespiti, kayıtlarının gerçekleştirilmesi ve bu konudaki hukuki destektir. Suriyeli mültecilerin toplumsal alanda var olabilmesi, temel sağlık hizmetlerinden yararlanabilmesi için ülke içi kayıtlarının yapılması sivil toplum örgütlerinin birincil faaliyet alanı olmaktadır. Suriyeli mülteci kadınların kayıtları geleneksel kadına bakıştan kaynaklı geri planda kalmaktadır. Bu konuda sivil toplum örgütleri hane ziyaretleri yaparak kayıtlı kadın mülteci sayısını tespit etmektedir. İkincil en önemli faaliyet alanı ise mülteci kadınların sosyal uyumu olmaktadır. Sosyal uyum odaklı mesleki eğitimlerle Suriyeli kadınların üretime katılmasını sağlamaya veya psiko-sosyal destek sunmaya başlamışlardır.⁷²

Pekin konferansı sonrasında ırk, sınıf, din ayrımı gözetmeksizin kadınların güçlendirilmesine yönelik kalkınma faaliyetlerine duyulan ihtiyacın vurgulanması sivil toplum örgütlerinin bu alanda çalışmalar yürütmesine yardımcı olmaktadır. Böylece sivil toplum örgütleri kapsamını genişlettiği faaliyetlerini mülteci ve yerel kadınların güçlendirilmesi alanında yoğunlaştırmaktadırlar. Sivil toplum örgütleri kadınların ekonomik ve kültürel kalkınmasına yararlı olan proje ve programların üretkenlik ile üretim arasındaki bağlantıyı hesaba katılmasını zorunlu kılmaktadır. Her iki alandaki kadın faaliyetleriyle ilgili olarak; kadınların kaynaklara erişimi ve kaynakların kontrolü ve kadınların kadınlarla ilgili yasal konulardaki politik

71Tuncay, T, Sivil toplum örgütlerinin işlevleri, **Atatürk Üniversitesi**, Erzurum,2019, s.42-60.

72 Keysan, Asuman, Şentürk, Burcu, Sorunlar ve Beklentilerin Algılanmasında Kadın Mülteciler ve Sivil Toplum Kuruluşları, **Sosyoekonomi**, Sayı: 29, 2021, s.343-376.

katılımını sağlamaktadır.⁷³ STK'lar tarafından sağlanan destekler ve hizmetler kadın mülteciler üzerinde güçlendirici bir etki yaratırken, öte yandan da kadın mültecilerin yerel kadınlarla kurdukları ilişkilerde bir alan oluşturulmasını kolaylaştırmıştır. Bununla ilgili olarak kadınların kalkınma alanında örgütlenmesi, kalkınmada kadınların rolü ve kadın güçlendirilmesi konuları detaylı bir şekilde ikinci bölümde ele alınmaktadır.

Sivil toplum örgütlerinin aynı sağladığı yardımlar veya acil uygulanan programlar – durum tespiti, psikolojik gibi- kadınların güçlendirilmesi yönünde kalıcı bir çalışma oluşturulmasında yeterli olamamaktadır. Dünya Bankası ve Avrupa Birliği gibi uluslararası kuruluşlar kalkınma alanındaki maddi desteklerini bu alanda çalışan sivil toplum örgütlerine proje bütçesi olarak aktarmaktadır. Yürütülen projeler ile Türkiye’de STK’lar sosyal yardımların yanı sıra mikro projelerle kadınların kendi işlerini kurmalarının, mesleki gelişimlerini sağlamanın üzerinde ağırlıklı durmaya başlamışlardır.

Uluslararası kuruluşların sağladığı fonlarla birlikte STK’lar ekonomik ve kültürel olarak kadın güçlendirilmesi kavramını yazılı iletişim araçlarında kullanmaktadırlar. Bununla birlikte STK’lar tarafından mültecileri, özellikle kadınları, güçlendirme politikaları uygulamak için adımlar atmışlardır. Bu bağlamda gerçekleştirilen saha çalışmasında İnsani Yardım Vakfı (İHH), Kadın Emekini Değerlendirme Vakfı (KEDV), Uluslararası Mavi Hilal İnsani Yardım ve Kalkınma Vakfı (IBC), Kızılay, Hayata Destek, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), Sığınmacılar ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği (SGDD), Mülteciler Derneği, İnsan Kaynağını Geliştirme Vakfı (İKGV), Mavi Kalem Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği gibi seçilen sivil toplum örgütlerinin mülteci ve yerel kadınları güçlendirmeye yönelik faaliyetleri ‘*sınıf ve toplumsal cinsiyet*’, ‘*topluluk katılımı*’ ve ‘*sosyal uyum*’ kavramları odağa alınarak üçüncü bölümde incelenmektedir.

73Antrabus, Peggy, “Funding for NGOs: Issues and Options”, World Development, Sayı:15, Supplement, Pergamon, 1987, s. 95-102.

İKİNCİ BÖLÜM

2. KALKINMA PROGRAMLARI VE KADIN GÜÇLENDİRİLMESİ

Kalkınma alanındaki kadın güçlenmesini bu alandaki kadın örgütlenmesi birlikte değerlendirilmelidir. İlk bölümde yer alan kalkınma politikalarının ve sivil toplum örgütlerinin değişiminde, kadınların etki alanlarını gözler önüne serebilmek için öncelikle, kadınların kalkınma alanındaki örgütlenmeleri ve kalkınma politikalarına etkileri incelenmişti. Bu bölümde ise, kalkınma politikalarında kadının rolü ve kalkınmanın kadın güçlenmesindeki etkisi feminist bir okumayla yorumlanarak kadın güçlenmesinin feminist literatürdeki iz düşümlerine yer verilecektir.

Feminist perspektifin, kalkınmada kadın, kalkınma ve kadın, toplumsal cinsiyet ve kalkınma yaklaşımlarında kadın güçlenmesi konusundaki yaklaşımları, erkek egemen toplumda kadınların ekonomik ve sosyal alanlardaki rolleri üzerinden tartışılacaktır. Liberal feministlerin savundukları, kadının toplumsal alanda statüsüne etki etmeyen '*kalkınmada kadın*' kavramı, Sosyalist feministlerin destekledikleri '*toplumsal cinsiyet ve kalkınma*' bakış açısı karşılaştırılmalı bir şekilde ele alınacaktır.

İlerleyen kısımlarda, neoliberal kalkınma politikalarının etkisiyle '*toplumsal cinsiyet ve kalkınma*'nın kadınların üçlü rollerini kapitalist sistem ile içselleştirdiği savı eleştirilecektir. '*Toplumsal cinsiyet ve kalkınma*' yaklaşımının kadın güçlendirilmesinde sınıf algısını, toplumsal alanda iş bölümünü ve farklılıkla uyumu kapsayan, bütüncül güçlendirme anlayışı ele alınacaktır. Kamusal ve özel alanda kadınların bahsedilen bu üç ayaklı rolü üzerinden güçlendirilmesi sorgulanacak, güçlendirme kavramı detaylı olarak incelenecektir.

2.1. Kalkınma Alanında Örgütlenen Kadınlar

Ulusal ve uluslararası düzlemde devletlerin uyguladıkları kalkınma politikalarında veya sivil toplum örgütlerinin yürüttükleri kalkınma çalışmalarında kadınların karar verici konumda yer almaması BM akreditasyonuna sahip olmayan kadın hareketleri tarafından tepkiyle karşılanmıştır. BM akreditasyon kurallarına göre, BM nezdinde danışma statüsüne sahip olan kadın sivil toplum örgütleri: Ortak Ülke Kadınları Derneği, Uluslararası Kadınlar Birliği, Dünya Kız Çocukları ve Kız İziciler Derneği, Dünya Genç Kadınlar Hristiyan Derneği ve Uluslararası Zonta Derneği'yd. 1970'li yıllarda BM akreditasyonu, sistemin gelişmesiyle BM nezdinde danışma statüsüne sahip olan kadın örgütlerinin sayısı kuzeyden başlayarak güneye doğru genişleyerek arttı. Böylelikle BM'nin yürüttüğü Kadının Statüsü Komisyonu çalışmalarına, etnik, dini, kültürel çeşitliliğe sahip kadın kuruluşları da dahil oldu. Dolayısıyla, kadın temsiline yalnızca Kuzey ülke üyeleriyle sağlanması ve bu anlamdaki homojen yapı, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere dahil olan farklı etnisiteye, dine, kültüre sahip kadınlarla daha heterojen ve çok-sesli bir yapıya kavuştu. Bu yıllarda gelişmekte olan ülkelere artan siyasal istikrarsızlık, gelecek beş yılda kalkınmanın sadece ekonomik bir parametreden ibaret olmadığı, insanın yaşam koşullarının iyileştirilmesinin de kalkınma faaliyetlerine dahil olduğunun anlaşılmasını sağladı.

BM Kadının Statüsü Komisyonu üyesi Uluslararası Demokratik Kadın Federasyonu, kadınların sadece cinsiyet ayrımcılığı değil, temel ihtiyaçların karşılanması, yoksulluğun giderilmesi konularında da mücadele ettiklerini gündeme alarak, 1975 yılının "Kadın On Yılı" ilan edilmesini sağladı. "Eşitlik, Kalkınma ve Barış" temasıyla ilan edilen Kadın On Yılı'nın hedefleri ise istihdam, eğitim ve sağlık alanlarında kadınların eşit bir şekilde yer alabilmesiydi. Bu bağlamda 1975 yılında Mexico City'de Birinci Dünya Kadın Konferansı düzenlendi. Bu konferansa 6000'den fazla kadın örgütü katıldı. Konferansla birlikte, gıda gereksinimleri, sağlık hizmetlerine ulaşım, eğitim olanakları, aile planlaması ve politik katılım gibi konuların da dâhil olduğu kadınların tüm olası ihtiyaçlarını kapsayan, özellikle kadınların sorunlarına odaklanılan ilk belge olarak Eylem Planını yayımlandı ve bu eylem planı kadın örgütleri tarafından ortak mutabakat ile kabul edildi.

Kadın on yılı içerisinde çalışmalarına uluslararası tanınırlıkla devam eden kadın örgütleri İkinci Kadın Konferansını Kopenhag'da düzenledi. Bu konferansta kadın örgütleri Mexico City'dekinden farklı olarak yeni ekonomik düzenin, kalkınma politikalarının kadınlar üzerindeki etkisini ele aldı. Kadınların kalkınma politikalarındaki yerinin sorgulanması uluslararası düzeyde kadınların güçlendirilmesine yönelik atılan adımlardan ilki oldu. 1984'de 1984 yılında Hindistan'da feministlerden, araştırmacılardan, aktivistlerden ve politika yapımcılardan oluşan bir ağ olarak Kadınlarla Kalkınma Alternatifleri, "Development Alternatives with Women for a New Era", (DAWN) ortaya çıktı. 1985'de Nairobi NGO forumlarındaki çalışma gruplarında resmileşen DAWN, küresel ve toplumsal cinsiyet temelli eşitsizliklerin öneminin farkına varılabilecek bir kalkınma anlayışının oluşturulması için çağrı yaptı⁷⁴. 1985 yılında Nairobi'de, gelişmiş, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerden kadın örgütlerinin geniş katılımıyla gerçekleştirilen Üçüncü Dünya Kadın Konferansı, ilan edilen son "Kadın On Yılı" konferansı oldu. Bu konferansta kadınların ekonomik alandaki kaynaklardan eşit şekilde yararlanması, kamusal alanda tanınması ve kadın- erkek eşitliğinin her alanda sağlanması konularında 'İleriye Yönelik Stratejiler' adlı strateji belgesi 157 ülkeden 14 000 kadının katılımıyla oluşturuldu. Bu belge ile kadınların ilerlemesinin önündeki engeller analitik bir çerçeveye oturtulmuş olundu.⁷⁵

Kadın örgütleri oluşturdukları ilerleme stratejisi belgesiyle ilk kez 1992 yılında, sadece kadın sorunlarına odaklanılmayan bir zirvede yer aldı. BM'nin Rio'da düzenlediği Çevre ve Kalkınma Zirvesine kadın örgütlerinin katılım sağlaması ile kadınların yaşadıkları, karşı karşıya kaldıkları sorunların toplumun her alanla ilişkili olduğunu, bu sorunların çevre veya kalkınma politikalarından ayırt edilemeyeceğini, ortak bir düzlemde ele alınması gerektiğini ifade etme imkânı bulundu. Böylece kadınlar çevre hareketleri veya diğer sosyal hareketler gibi dünya gündeminde yerini aldı. Çevre ve Kalkınma Zirvesi sonrası yayınlanan gündem raporunda kadınların sorunlarına yoksulluk ve hassas gruplar kısmında yer verildi. Ayrıca raporun

74Sen, Gita, Grown, Caren, **Development, crises and alternative visions: Third World Women's Perspectives**, Monthly Review Press, New York, 1987, s. 9-11.

75Sweetman, Caroline, **Beyond Gender Mainstreaming, Gender and Development**, Taylor and Francis LTD., Aralık, Sayı: 20, 2012, s.392.

sürdürülebilir kalkınma kısmında da kadınların politika yapım sürecinde katılımcı birer aktör olduklarından bahsedildi.

1980'lerin sonundan itibaren yerel ve uluslararası pek çok kadın örgütü sivil alandaki insan haklarının, kadın haklarının uygulanması için araba kullanma hakkı, ev içi şiddet, kadına karşı ayrımcılığın önlenmesi, kadına yönelik şiddetin durdurulması gibi pek çok kampanya yürütmeye başlamıştı. Kahire'de toplanan kadın örgütleri; kalkınma, nüfus, kadın hakları ve sağlık konularının gündeme alındığı uluslararası bir konferans düzenledi. Yerel kalkınma planı hazırlanmasında kadınların sosyal yaşamdaki rollerinin göz önüne alınması, sağlık, insan hakları gibi temel konularda kadınların devletler ve sivil toplum örgütleriyle birlikte çalışması kararı alındı. Böylelikle kadın örgütleri, eylem planlarının uygulanabilmesi için ülkelerinde daha öncesinde yapılmayan lobicilik faaliyetlerine başladı.

Kadın örgütlerinin ilerlemeye yönelik kalkınma stratejilerinin ana konusu olan toplumsal cinsiyet eşitliğinin her alanda inşa edilmesi amacıyla Pekin'de düzenlenen Dördüncü Dünya Kadın Konferansı, devletlerin vatandaş katılımı ve hesap verebilirlik fikirlerini teşvik ederek kendilerini meşrulaştırmaya odaklandıkları bir zamanda gerçekleşti.⁷⁶ Konferans, kadınların vatandaş olarak önceliklerinin konuşulması, güçlenmesi, ilerlemesi, kadın-erkek eşitliğinin geliştirilmesi ve toplumsal cinsiyet perspektifinin ana politika ve programlara yerleştirilmesi hususlarında taahhütleri içermekteydi. Konferans sonucunda Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu isimli iki belge konferansa katılan 189 ülke tarafından kabul edildi.

Pekin Deklarasyonu, hükümetleri kadının güçlenmesi ve ilerlemesi, kadın erkek eşitliğinin sağlanması ve toplumsal cinsiyet perspektifinin politika ve programlara yerleştirilmesi konularında yükümlü kılmakta ve Eylem Platformunun hayata geçirilmesini beklemektedir.

Eylem Platformu ise kadınların özel ve kamusal alana tam ve eşit katılımı önündeki engellerin kaldırılması amacıyla on iki kritik alanda (kadın ve yoksulluk, kadın ve eğitim, kadın ve sağlık, kadına yönelik şiddet, silahlı çatışmalarda kadın, kadın ve

⁷⁶Subrahmanian, Ramya, "Making Sense of Gender in Shifting Institutional Contexts: Some Reflections on Gender Mainstreaming", **IDS Bulletin**, Sayı:35, 2004, s.89.

ekonomi, karar alma süreçlerinde kadın, kadının ilerlemesinde kurumsal mekanizmalar, kadının insan hakları, kadın ve medya, kadın ve çevre, kız çocukları) çeşitli stratejileri ortaya koymaktadır.⁷⁷ BM sürdürülebilir kalkınma hedefleri içerisinde yer alan Eylem Platformu stratejileri kadının insan hakları, toplumsal cinsiyet eşitliği, insani kalkınma gibi temel konularda konsensüsleri içermektedir.

Toplumsal cinsiyet eşitliğini vurgulayan stratejiler genel olarak kadının iş gücü piyasasına katılımı ve çalışma hayatında yaşadığı eşitsizlikleri ortadan kaldırmaya yönelik olmuştur. Kadınların kalkınma sürecinde iş gücüne katılımıyla yer alması, kadınları kalkınmada önemli bir aktör yapmıştır. Buna karşılık gelişmekte olan ülkelerde büyüyen ekonominin de etkisiyle faydalar ülkeler bazında eşit dağılmamış, derin ekonomik farklılıklara, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin artmasına, yoksulluğun kadınlaşmasına, enformel sektörün büyümesine sebep olduğuna yönelik eleştirilerde bulunulmuştur.⁷⁸ Bununla birlikte feminist iktisadın gelişimi ile cinsiyet temelinde kadına bakış açısı ve toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini sorgulayan yeni bir anlayışa geçilmiştir. Kadın emeği, bir toplumun iç dinamiklerinin harekete geçirilmesi açısından son derece önemlidir. Dünya ekonomisinde gelişme sürecinde kadın emeğinin ekonomik değeri, emek piyasasında ve sosyal yaşamdaki rolünün ikincil planda kalması, gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ekonomilerin sorunu olarak ele alınmaktadır.⁷⁹

Patriarkal yapı içinde cinsiyete dayalı roller kadınların eğitim ve istihdam olanaklarına erişimini engelleyerek kadınların konumunu güçsüzleştirebilmektedir. Kapitalizme eklemlenme noktasında esneklik gösteren patriarkal sistem, kadınların istihdama katılımı artsa bile dezavantajlı konumları kendini yeniden üretebilmektedir. Neoliberal politikalar nedeniyle sistemle kadın ilişkisi ve patriarkal yaklaşım önem kazanmaktadır. Toplumların geleneksel ve yenilikçi bakış açısı ise kalkınmada kadın ayrımcılığını ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğini belirleyici bir rol

⁷⁷Dinçer, Onur, Eşitlik Tahayyülünün Müşterek Kurgusu: BM Kadın Statüsü Komisyonunun Çalışma Öncelikleri ve Çıkan Politika Metinleri Üzerine Bir Analizi, **Uzmanlık Tezi**, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Nisan, 2014, s.22-24.

⁷⁸Yıldırım, Fatma, Gül, Hasan, Uluslararası Kalkınma Politikaları ve Kadınların Güçlendirilmesi Üzerine Bir Değerlendirme, **MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Sayı:1, 2021, s.681.

⁷⁹Tunç, Mehtap, Kalkınmada Kadın Ayrımcılığı ve Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğinin Rolü: Ülkelerarası Farklı Gelir Gruplarına Göre Yatay Kesit Analiz, **Sosyoekonomi**, Sayı: 26, 2018, s. 221-251.

üstlenmektedir.⁸⁰ Kadına verilen önemin artması ve toplumsal cinsiyet temelinde kadının güçlendirilmesi, sosyal, kurumsal ve siyasi boyutta da kadın odaklı eşitlikçi, tüm sınıfları kapsayıcı kalkınma politikalarına duyulan gereksinimi açığa çıkarmaktadır.

Pekin Konferansı Eylem Planında da yer alan ‘Yoksulluğun Kadınlaşması’ kavramı, kadınların erkeklere oranla iş gücü piyasasına katılımının artmasına karşın daha yoksul olduklarını vurgulamak için kullanılmıştı. Atar ki sistem yapısı toplumsal alandaki pek çok deneyim gibi yoksulluğun kadın ve erkek tarafından farklı biçimlerde tecrübe edildiğini ortaya koymaktadır.

Dünya Bankası, toplumsal cinsiyete yönelik eşitsizliğinin yayınladığı ilk raporda kalkınmada kadın güçlenmesine yönelik olumsuz etkilerin olduğunu şu şekilde dile getirmiştir:

‘Özellikle kadınların kendi zamanlarını düzenlerken yaptıkları seçimler ve çözümler, ‘görünür’ ve ‘görünmez’ ekonomi arasındaki karşılıklı bağımlılıklarını yansıtmaktadır. Sonuç olarak bu durum, daha geniş ekonomik fırsatlar yaratma sürecine kadınların katılabilme yetisini azaltabilmekte ve başarılı reformlarda onların payını düşürmektedir’⁸¹

Kadın örgütleri Dördüncü Dünya Kadın Konferansı (Pekin Konferansı) kadınların kalkınma politikalarına tam olarak entegre edilmesi, cinsiyet temelli önyargıların ve adaletsizliklerin ortadan kaldırılması gibi taahhütler sonrasında kadınların toplumsal alandaki üçlü baskın rollerinin değişmediğine yönelik eleştiriler yapılmıştır:

Kadınların kalkınmada rollerinin baskın olması beklenirken; kadın emeğinin, bir toplumun iç dinamikleri harekete geçirmesinin etken bir unsuru olduğundan; kalkınma diye nitelendirilen gelişmeler emek yoğun işlerde

⁸⁰Serdaroğlu, Ufuk, Yavuz, Gülin, **A.g.m.**, 2008, s. 121-164.

⁸¹ World Bank, **Advancing Gender Equality Report**, 1995, s.15.

*kadının iş yükünü ve sorunlarını daha da artırmış, erkeğin otoritesini hatta yetki alanını daha da genişletmiştir.*⁸²

Feminist iktisatçılar, kadınların toplumda ikincil statüye sahip olmalarının, ekonomik ve sosyal hayata tam entegre olamamalarının nedeninin ‘patriarkal-erkek’ sistem olduğunu ileri sürmektedirler. Bu yüzden feminist iktisatçılar, kadınların karşısındaki tüm kurumsal engellerin ortadan kaldırılması, kadınların güçlendirilmesi, aktif olarak kalkınma plan ve projelere katılması gerektiğini savunurlar. Kalkınma ve gelişmelerin kadınlar üzerinde olumlu etkilerinin olduğunu kabul etmekle birlikte, bu etkilerin çok karmaşık olabileceğini ve her zaman kadınların durumunu düzeltmeyeceğini vurgulamışlardır. Burada amaç, kadınların etkili bir biçimde gerekli bilgi, beceri ve kaynaklara ulaşmasını sağlayarak kendilerini geliştirebilmelerini ve kalkınma plânlarında aktif olarak yer alabilmelerini sağlamaktır.⁸³

Kalkınma alanında örgütlenen kadınların kalkınmadaki rollerinin feminist bir perspektif ile değerlendirilebilmesi için ‘*Kalkınma ve Kadın*’, ‘*Kalkınmada Kadın*’, ‘*Toplumsal Cinsiyet ve Kalkınma*’ kavramlarının incelenmesi gerekmektedir. Böylelikle Birleşmiş Milletler, IMF, Dünya Bankası ve OECD işbirliği ile 2000senesinde oluşturulan ‘Milenyum Kalkınma Hedeflerinde’ ulaşılması planlanan, ‘toplumsal cinsiyet eşitliğini ve kadınların güçlendirilmesini desteklemek’ hedefi anlaşılır kılınacaktır.

2.2. Kalkınmada Kadın

Uluslararası Birinci Dünya Kadın Konferansında, dünyanın dört bir yanındaki kadınların, kadın örgütlerinin, iyileştirilmiş eğitim ve istihdam fırsatları, siyasi ve sosyal katılımı eşitlik, sağlık ve refah hizmetleri gibi konulardaki başlıca

82Ertürk, Y., Alternatif Kalkınma Stratejileri: Toplumsal Cinsiyet, Kadın ve Eşitlik’, ODTÜ Gelişme Dergisi, Cilt:23, Sayı:3,1996, s.344.

83İşler, Ruhan, Şentürk, Canan, Tarihsel Açidan Uluslararası Kurum/Kuruluşlarda “Ekonomik Kalkınma” Ve “Kadın” İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme, **Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı.22, Aralık, 2017, s. 379-380.

kaygılarını dile getirmişlerdi. O yıllarda uluslararası toplum ve kadın; kadın hareketleri, kadın ve kalkınma, küreselleşen feminizm üzerinden yeniden tanımlanıyordu. Kadınların ekonomik kalkınma sürecindeki katkısı önemli görülmeye başlanmıştı. Kadınların kalkınma kaynaklarından yararlanmasının aile ve toplum içindeki statülerinin değişimine etkisi olduğu anlaşılmaktaydı.

Kadınların toplumsal alandaki statülerinin değişmesini sağlamak, kadınların kalkınma çalışmalarındaki seçeneklerini iyileştirmek, toplumda daha elverişli bir ortam yaratılmasına yardımcı olmak amacıyla az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde çeşitli durum analizleri yapıldı.⁸⁴ Bu analizlerin çıktılarına göre; kadınların ekonomik, politik ve sosyal süreçlere katılımına karşı geleneklerin, tutumların ve önyargıların baskın bir şekilde varlığını sürdürdüğü görülmektedir. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki yasal engeller; örgün eğitime sınırsız erişim ve yararlanma imkânının kısıtlı olması kadınların okuma yazma oranını düşürmektedir. Dünya Bankasının 1980'deyayınlanan raporunda; '*Kadınların "ev işlerinin" zaman alması, modern tarım ekipmanlarına, tekniklerine ve yayım hizmetlerine erişim eksikliği, sık gebeliklerin ve yetersiz beslenmenin sağlık yükü; kadınların ekonomik olarak katkı sağlayan ortak alanlarda var olmasını engellemektedir.*' ifadesi kadınların kalkınma aşamalarında etkin olması üretim faaliyetleriyle ekonomik alana entegrasyonu için önem taşımaktadır. Kalkınma alanında kadın yaklaşımı ulusal kalkınmanın küresel ölçekte önem kazandığı bir dönemde gelişme göstermiştir.

Kalkınmada Kadın (Women in Development) kavramı, 1970'lerin başında Ester Boserup'un Ekonomik Kalkınmada Kadınların Rolü (*Women's Role in Economic Development*) kitabının yayımlanmasından sonra kullanılmaya başlandı. Washington Kadın Komitesi *Kalkınmada Kadın* (WID) kavramını ilk olarak kendileri tarafından politikacılara hazırlanan "Toplum için Uluslararası Kalkınma" strateji metninde kullandı.⁸⁵ Amerika merkezli uluslararası kadın örgütleri, modernleşmenin kadınları ve erkekleri farklı şekilde etkilediğini öne sürerek, 1980'li yılların başında Reagan Hükümetinin tekrar gündeme getirdiği "Kalkınma Dalma Teorisi (trickle down

⁸⁴World Bank, **World Development Report**, Washington, 1980, s.71-81.

⁸⁵ Rathgeber, Eva M., "WID, WAD, GAD: Trends in Research and Practice", **The Journal of Developing Areas**, Sayı: 24 ,1990,s. 489-502.

theory))” nin gerçeği yansıtmadığını öne sürdüler.⁸⁶Teori, zenginden, fakire, erkekten kadına refah ‘aşağıya damlama’ yoluyla kademeli olarak topluma yayılacak bir kalkınma planı öngörmektedir.⁸⁷ Ancak, üretimden toplumsal yapılara modernleşen dünyanın getirdiği yeni teknolojilere ilişkin eğitimin genellikle erkeklere verilmesi nedeniyle erkeklerin üretim alanındaki fırsatlarını arttırmakta ve teknolojik bilgilerini geliştirmektedir. Bu durum kadınların hem teknoloji bilgisine hem de istihdama erişimini azaltmaktadır.⁸⁸ Kadınların ihmal edildiği refah yaklaşımında, batı tipi modernleşmenin bir uzantısı olarak ortaya koyduğu kalkınma modelleri ile az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin toplumsal yapılarını, kültürel farklılıklarını ve inanç sistemlerini toplumsal cinsiyet ilişkilerinin belirlediği göz ardı edilmiştir. Bu nedenle “Kalkınma Damlama Teorisi” nin ortaya koyduğu erkekten kadına doğru ilerleyecek bir kalkınma planı mevcut eşitsizlikler dolayısıyla işlevini yitirmiştir. Ayrıca ötekileştirilen kadınların, toplumsal kesimlerin kalkınma programlarından ‘yukarıdan aşağıya’ refah politikalarıyla etkilenemeyeceği ortadadır.

Klasik iktisatçılardan Jean Bapsite Say, kadınları irrasyonel tüketici olarak tanımlamakta bu nedenle de ekonomik kalkınmada kadınların iş gücü piyasasında erkekleri destekleyici rollerinin olabileceğini savunmaktadır. Neo-klasik bakış açısı ise, kadın ve erkek arasındaki eşitsizliğin giderilmesi ve kadınların ekonomiye tam katılımının sağlanmasının ancak kalkınma ve endüstrileşme sayesinde olacağını iddia etmektedir. Kadınların ekonomik ve sosyal hayata tam katılımının gerçekleşmemesi ve kalkınmadan eşit olarak faydalanmamasının temel nedeni olarak kadın ve erkeğin sahip olduğu beşeri sermaye donanımındaki farklılıklar-eğitim, iş deneyimi vb.-olduğunu belirtmektedir.⁸⁹

Kalkınmada Kadın yaklaşımı, 1950'lerden 1970'lere kadar uluslararası kalkınma üzerine ana akım düşünceye egemen olan modernleşme düşüncesiyle yakından

86 Moghadam, Valentine M., “WID, WAD, GAD: Integration of Women, Women’s Concerns and Gender Issues In The Development Process: Review of the Literature and Policy Debates”, **Birzeit Edu**, 1990, s.2-3.

<https://fada.birzeit.edu/bitstream/20.500.11889/2297/1/WID%20WAD%20GAD%20integration%20of%20women%20introduction.pdf>

87 Ertürk, **A.g.m.**, 1996, 341-356.

88Connely, M.Patricia, Parpart, Jane L.,Barriteau,V.Eudine,‘**Theoretical Perspectives on Gender and Development**’,IDRC Books, 2000,s.56.

⁸⁹**A.g.m.**, 2017, s.378.

bağlantılıydı. Genellikle sanayileşme ile eş zamanlı ilerleyen "modernizasyon" un, gelişmekte olan ülkelerde yaşam standardını iyileştireceği düşünülmekteydi. Yaklaşım, kadınların üretken emeğine odaklanma, kalkınma politikası için kadın kimliğini yeniden formüle etmeyi amaçlamaktaydı. Yaklaşım, gelişmekte olan ülkeler ve az gelişmiş ülkelerde 1970'lerin sonunda feminist kadın örgütlerinin hareket alanlarının genişlemesiyle yaygınlaşmaktaydı.

Kalkınmada kadın yaklaşımı, toplumda var olan cinsiyetçi güç dinamiklerini sorgulamayarak, özgürleşmenin modernizmin araçlarıyla yani sanayileşme, teknoloji ve eğitim ile gelen ekonomik gelişme ile mümkün olacağını savunur.⁹⁰

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde kalkınma ajansları ve STK'lar, kadınları yalnızca eş ve anne rollerinde tanımlamışlardı. Kadınlara yönelik politikalar, beslenme eğitimi ve ev ekonomisi gibi sosyal refah endişeleriyle sınırlıydı. Boseup'un yaklaşımına göre, ekonomik katkıları açısından erkekler ve kadınlar arasındaki statü ve güç farkı hem kadınların boyun eğmesinin kaynağı hem de onların üretimden dışlanmalarına sebep olmaktadır. Kadınların üretim faaliyetlerine katılarak onların toplumda ikincil konuma itilmesi, erkeklere tabi kılınması gibi durumları aşabileceklerini ön görülmektedir. Kısacası, kadınların üretken alanda tam olarak var olması halinde, kadınların sadece kalkınmaya olumlu bir katkı yapmakla kalmayacakları, aynı zamanda erkeklere kıyasla statülerini de iyileştirebileceklerini söylemektedir.

Klasik iktisat yaklaşımının aksine, kadınların rasyonel kararları alabilme yeteneğinin tüketim odaklı olmadığı, kadınların üretim faaliyetleri içinde aktif rol alabileceklerinin sorgulanması gerektiği anlaşılmaktadır. Amartya Sen tarafından ileri sürülen yapılabirlik, kadınların ekonomik özgürlüğü ve yapılabirlikleri arasındaki bağı ön plana çıkararak kadının kalkınmadaki rolünü belirlemektedir. Bu anlamda kadının eğitimi, kadınlara verilen temel hak ve özgürlükler, fırsat eşitliği, kadın emeğini yapılabirliği belirleyen ana etmenlerdir.⁹¹

⁹⁰Özelkan, Fatma K., **Kadın Eksenli Kalkınma Projeleri**, KAMER ve Mor Çatı Örneği, Aysan, Ahmet F., Dumludağ, Devrim (der), İmge yayınları, Ankara, 2014, s.436.

⁹¹A.g.m.,2018, s.229.

Kalkınmada kadın yaklaşımı, geleneksel modernizasyon anlayışı ile birlikte sabit doğrusal ilerlemeyi önceleyen, farklı sosyal yapıların toplumdaki varlığını kabul eden bir anlayışla sadece kadınların üretken yönlerine odaklanmaktadır. Ayrıca hane halkı içinde ve dışında kadınların üretken rollerini kullanma konusundaki başarısızlıkların, kaynakların verimsiz kullanımına yol açan planlama hatalarından kaynaklandığını söylemektedir.

Ester Boserup'un çalışmasının kalkınmada kadın yaklaşımında öncelikli bir şekilde ele alınmasının nedeni, "adalet ve verimlilik" argümanlarıyla kalkınma planlama politikasını etkileme çabalarını meşrulaştırmasıydı.⁹² Böylelikle kalkınmada beşeri sermayenin önemi vurgulanarak, kadınların sosyal adalet ve eşitlik konularında ilerleme kaydedebilmesi için mevcut beşeri ve maddi kaynaklara erişimlerinin sağlanması sosyal adalet ve kalkınmada verimlilikle ele alınması konusundaki engeller ortadan kalktı. Böylelikle kalkınma için kaynakların kadınlara aktarılması sağlanıp kadınların teknolojiye ve krediye erişimlerini iyileştiren kararlar alındı. Kalkınmada kadın yaklaşımının temel konusu, kadınların ekonomik kalkınma program ve projelerine katılımı ile kalkınma alanında kadın meselesi sadece "kadın-erkek eşitliği" konusu olmaktan çıkarılarak ülkelerin "refah" programları kapsamında değerlendirilmeye başlandı. Ana akım kalkınma düşüncesindeki bu değişimler, kadınların kalkınmada nasıl aktör olabileceklerini gösterme fırsatı sağladı.⁹³

Yaklaşımın gelişim aşamaları incelendiğinde ortaya çıkışı Birinci Dünya Kadın Konferansının eylem planının bir yansıması olarak görülmektedir.⁹⁴ Eylem planından hareketle yürütülen akademik çalışmalar ve saha çalışmaları kalkınmada kadın yaklaşımının gerçekliği ve uygulanabilirliği konusunda farklı bir örnek sunmaktadır.

İktisatçı ve planlama uzmanı olan Ester Boserup'un "Ekonomik Kalkınmada Kadının Rolü" çalışmasıyla kadınların uluslararası kalkınma planlarında göz ardı

⁹²Razavi, Shahrashoub, Miller, Carol, 'From WID to GAD: Conceptual Shifts in the Women and Development Discourse', **United Nations Research Institute for Social Development United Nations Development Programme**, Sayı:1, Şubat, 1995, s.2.

⁹³Buvinic, Mayra, 'Projects for women in the world: Explaining Their Misbehavior', **World Development**, Sayı:14, 1983, s.654.

⁹⁴Birleşmiş Milletler, **Birinci Dünya Kadın Konferansı Eylem Planı Raporu**, 1975, s.8.

edilemeyecek aktörler olduklarını kanıtlamıştır. Gelişmekte olan ülkelerdeki kadınların kalkınma planında aktif ve önemli bir role sahip olduklarını vurgulamıştır. Kadınların üretici rollerinin ülkeler ve bölgeler arasında önemli ölçüde farklılıklar gösterdiğine işaret ederek, pek çok toplulukta erkeğe yiyecek sağlayıcı rolü atfeden kuşkulu genellemeyi eleştirdi. Sanayileşmiş sektörde kadınların emek piyasasında yaptıkları işlerin erkeklerle benzerliğinin mevcut olmasına karşın, kırsalda yapılan işin her bir alanının belirli özellikleriyle bağlantılı olarak kadın ve erkek arasında farklı örüntülerin ortaya çıktığını ifade etti.

Boserup, kadınların Asya ve Latin Amerika'daki sınırlı rollerinin aksine Afrika tarımında merkezi rol oynadıklarını vurguladı.⁹⁵ Boserup'ın karşılaştırmalı analizi, tarımdaki cinsiyete dayalı iş bölümünün tarım-dışı faaliyetlere oranla kadınların katılım durumunun oldukça yüksek olduğunu göstermektedir. Kırsaldan kente göç hareketleri ve kadınlarla erkeklerin kentteki işgücü piyasalarına katılımına dikkat çekerek; ekonomisi tarıma dayalı, az gelişmiş ülkelerde, ekonomik kalkınma programlarının kadınların durumlarını daha ileriye getirmediği hatta geriletmediğini söylemektedir. Bunu Afrika'da tarımsal alanın modernleşmesi sonrasında kadının ve erkeğin iş bölümü üzerine yaptığı araştırmasını temel alarak anlatmaktadır. Boserup, kadınların kaynaklara erişim eksikliğindeki cinsiyet ilişkilerinin rolünü sorgulamadan kadınların politik müdahaleler ile kaynaklarını yönlendirebileceğini söylemektedir. Devam eden kalkınma çalışmaları, kadınların rollerinin kalkınmadaki güç, çatışma ve cinsiyet ilişkileriyle birlikte değerlendirilmesinin önemine vurgu yapmaktadır.

Boserup yaptığı araştırmada cinsiyete dayalı iş bölümünün tarıma dayalı ekonomiye sahip olan ülkelerde sanayileşme ve teknoloji olmadan da var olduğunun altını çizmektedir. Bununla birlikte, kadınların üretkenliğine yapılan vurgunun, kadınların ekonomik tercihlerini ve fırsatlarını kısıtlayan çok çeşitli sosyal bölünmelerin ve sosyal ilişkilerin etkisinin görmezden geldiğine dair endişeleri sürmektedir. Bu bağlamda, Boserup'un araştırması daha sonra kadınların işini ve rollerini aşırı

⁹⁵Özelkan, Fulya K., **a.g.m.**, s.436.

basitleştirdiği için eleştirildi. Ancak araştırmanın Afrika’da yapılması cinsiyete dayalı iş bölümü ve modernleşme stratejilerinin cinsiyete göre farklı etkilere odaklanmak konusunda yol gösteren bir araştırma oldu.⁹⁶

Ester Baserup’un araştırmasıyla birlikte ortaya çıkan kalkınmada kadın yaklaşımına yöneltilen birinci temel eleştiri, bu yaklaşımın, modernist bir bakış açısı çerçevesinde, lineer kalkınma paradigmasını benimsemesi, iktisadi kalkınma süreci boyunca teknolojik gelişmenin yarattığı fırsatlarla birlikte kadınların dezavantajlı konumunun ortadan kalkacağı inancını taşımasıdır. İkinci temel eleştiri birinciyle bağlantılı olarak, kadına yönelik baskının kaynaklarını ve yapısını sorgulamadan, ataerkil yapının çözümlemesine yönelmeden mevcut sosyal yapının kabulüyle politika geliştirmesidir. Bu durum, yaklaşımı özellikle ahistorik bir konuma sokmaktadır. Üçüncü temel eleştiri ise, Kalkınmada Kadın yaklaşımında kadın emeğinin üretici yönüne odaklanması ve çocuk, hasta, yaşlı bakımı gibi kadının yeniden üretici boyutunun göz ardı edilmesidir.⁹⁷

Kalkınma planlarında refah politikaları, toplumun en kırılgan grupları içinde yer alan kadınların temel ihtiyaçlarının yardım yoluyla giderilmesini hedeflemekteydi. Kadınların toplumsal alandaki konumları, ihtiyaçları göz ardı edilerek mevcut sorunlara odaklanmış olan politikalar üzerinden ilerlenmekteydi. Birinci Dünya Kadın Konferansının teması olan, “Eşitlik, Kalkınma ve Barış” başlıkları; eşitlik; sanayileşmiş batı ülkeleri için feminizmin öncelikli konusu, kalkınma; üçüncü dünya ülkelerindeki kadınların hayatta kalma mücadelesi, barış; doğu ülkelerinde çatışmaların son bulmasıydı. Bu bağlamda refah politikalarının ortaya çıkardığı hedefler aslında kadınların sadece üretici rollerine vurgu yapan gelişmiş ülkelerdeki liberal feministlerin kalkınmada kadın yaklaşımını destekler niteliktedir.

Liberal feministler tarafından yaygınca kullanılan *kalkınmada kadın* kavramı daha çok sosyal ve politik haklar üzerinden tanımlanmaktaydı. Liberal feministlerin global olarak sundukları politik dil, kalkınmada kadın kavramında da yer almaktadır. Liberal feminizmin merkezinde, kadınların dezavantajlarının, erkekler tarafından

⁹⁶ A.g.m., 1990, s. 490.

⁹⁷ A.g.m., Aralık, 2014, s.20.

tutulan ve kadınlar tarafından içselleştirilen kalıplaşmış geleneksel beklentilerden kaynaklandığı ve çeşitli “sosyal yapılar (aile, arkadaş çevresi, sokak)” aracılığıyla teşvik edildiği fikri vardır. Aynı zamanda Liberal feminizm, kadınların dezavantajlarının, prensipte, bu klişeleri yıkarak ortadan kaldırılabilceğini varsaymaktadır. Örneğin, kızlara daha iyi eğitim ve daha çeşitli rol modeller vererek, fırsat eşitliği programları ve ayrımcılık karşıtı yasalar getirerek veya işgücü piyasalarını serbest bırakarak klişelerin yıkılabilceğini savunmaktadır.⁹⁸

Liberal feministler kalkınmada kadın yaklaşımının, kalkınma döneminde kadının tam bir ekonomik partner olması dahilinde mevcut toplumsal cinsiyet karmaşasının kendiliğinden düzeleceğini savunmaktaydı. Üretim alanında kadınların erkekler ile eşit roller üstlenmesi toplumsal yaşamdaki statülerini değiştireceği düşünülmekteydi. Kadınlar için oluşturulacak fırsat eşitliği programları ve ayrımcılık karşıtı yasalar ile kadınlar üretim alanında serbest hareket etme özgürlüğüne sahip olacaktı. Fakat gelişmekte olan ülkelerin toplumsal yapılarındaki katı bir cinsiyet hiyerarşi kadınları, tekdüze, zayıf, mevcut durumla başa çıkmak için yetersiz olarak tanımlamaktaydı.⁹⁹ Bu nedenle kalkınmada kadın yaklaşımı savunucularının ve liberal feministlerin kadının statüsü sosyal etkenlerden bağımsız olarak değerlendirmeleri toplumsal cinsiyet, sınıf gibi kavramları göz ardı ettiği için eleştirildi.

Kadınlara beceri ve deneyim kazandırarak kalkınma planlarında kadınların var olması toplumsal alanda kadınların ikincilleştirilmesine engel olamamaktadır. Ancak; gözlemlendiği gibi kadınların üretim alanlarındaki faaliyetlerini arttırmaya yönelik kalkınma adımları, kadınların toplumdaki öz otonomilerini kurmalarını kolaylaştıracak imkânlar oluşturmaktan uzaktır.

Kalkınmada kadın yaklaşımı, kadınlar için sosyal adalet ve eşitlik taleplerini stratejik olarak ana akım kalkınma kaygılarıyla bağlantılı olarak değerlendirmektedir. Başka bir deyişle, eşitlik argümanları, kadın ve erkeği kapsayan şekilde kalkınma

⁹⁸Connell, R.W., “**Gender and Power: Society**”, Polity Press, Oxford, 1987, s.72-74.

⁹⁹Parpart, Jane L., “**Who is the Other?: A Postmodern Feminist Critique of Women and Development Theory and Practice**”, Development and Change, SAGE, London, Newbury Park and New Delhi, Sayı: 24, 1993, s. 439-464.

stratejilerinde uygulanması halinde daha güçlü ve ikna edici olma eğilimindedir. Yaklaşımın kadının üretim alanında var olması üzerinde tanımlanan bir eşitlik anlayışı, kadınların ev içi emeklerinin görünür olması konusunda veya toplumsal alandaki yaşadıkları sorunları iyileştirici bir katkısı olmamasına yol açmaktadır. Dolayısıyla kalkınmada kadın yaklaşımı, kalkınmanın hâkim anlayışı olan kırılğan grupların temel ihtiyaçlarının “yardım”la giderilmesini temel alan 1950’lerin refah odaklı yaklaşımının devamı niteliğindedir. Kalkınmada kadın yaklaşımı, ekonomik alanda kadının var olması gerekliliği dışında toplumsal alanda kadınların neden kalkınma politikaları içerisinde yer alması gerektiğine bütüncül bir cevap verememiştir.

Kadın örgütleri, genellikle küresel eşitsizliklerin gelişmekte olan ülkelerdeki kadınlar üzerindeki etkisini ve kadınları ilgilendiren birçok konuda taban düzeyinde örgütlenme ve kadınlar arasındaki iletişimi geliştirme eğilimindeydi. Mevcut pek çok strateji gibi sorunların tespiti ve çözüm taktikleri değişiyordu, ancak amaç her zaman kadınları desteklemek ve güçlendirmektir.¹⁰⁰ Bu bağlamda toplumsal yapıların ve cinsiyet hiyerarşilerinin toplumun modernleşmesine etkisi sadece sermayenin bir analizi olmadığı, aynı zamanda her düzeyde yeniden üretimin önemi ön plana çıktı.¹⁰¹ Kadının toplumsal statüsüne yönelik gerçekleştirilmek istenen değişiminin toplumsal cinsiyet ilişkilerine ve sınıf ilişkilerine bağlı olduğu anlaşıldı.

Devletlerin kadın sorunlarını ilk kez tanıdıkları Birinci Dünya Kadın Konferansı bildirgesiyle, dünya nüfusunun yarısını oluşturan kadınların sorunlarının, bir bütün olarak toplumun sorunu olduğunu kabul edilmişti. Kadınların mevcut ekonomik, siyasal ve toplumsal konumunun mutlaka güçlendirilmesi gerektiği, bunun için de bir yandan yapısal değişiklikler yapılırken, bir yandan da temel anlayışları değiştirmek gerektiği vurgulanmıştı.¹⁰² İlan edilen ‘Kadın On Yılı’ boyunca kadın örgütleri yapısal değişiklikler konusunda kalkınma kavramına farklı yaklaşımlar geliştirerek

¹⁰⁰ A.g.e., 1987, s.79-81.

¹⁰¹ Beneria, Lourdes, Sen, Gita, “Accumulation, Reproduction and Women’s Role in Economic Development: Boserup Revisited”, Development and The Sexual Division of Labor , **The University of Chicago Press**, Sayı:7,1981, s.298.

¹⁰² Yumuş, Akin, Kalkınma Planları Çerçevesinde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Anlayışının Ekonomik, Toplumsal ve Siyasal Boyutları, **Uzmanlık Tezi**, Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Ankara, 2011, s. 18.

toplumsal olarak kolektif değişimi ncelediler. Bu bağlamda bir sonraki başlıkta İkinci Dünya Kadın Konferansı sonrasında kadın örgütlerinin “Kalkınmada Kadın” yaklaşımının eksiklerinden yola çıkararak geliştirdikleri “Kalkınma ve Kadın” yaklaşımı ele alınacaktır.

2.3.Kalkınma ve Kadın

Kalkınma, geleneksel tarıma dayalı toplulukların modernleşme süreci olarak tanımlanmaktaydı. Kadının toplumda dezavantajlı konumu onların yeniden üretici rollerinin gelişmesini engellemektedir. Hane içi üretim ve yaratılan değer kadına ait iken, dışarıda piyasaya yönelik mal ve hizmet üretimi ile yaratılan değerin erkeğe ait olması kadının yeniden üretim değerinin olmadığını göstermektedir. Kalkınmada kadın anlayışının kadının sadece üretici role sahip olduğu savunusu kadın emeğinin değişim değerinin anlaşılamamasına neden olmuştur. Kadın rgtleri konuya çözüm bulmak amacıyla 1985’de Nairobi’de nc Dünya Konferansının düzenlemiştir. Böylelikle kadınların kalkınma alanındaki konumları üzerinden yeni bir tartışma başlatılmıştır.

Gerçekleştirilen konferansta; kadın örgütlerinde örgütlenen, harekete geçen kadınlar kalkınma alanında kadınların var olması, etkin olması toplumdaki kadınların statü sorunlarının çözüldüğü anlamına gelmediği ifade edilmektedir. Konferansın eylem planında:

“şu anda ihtiyaç duyulan, kadınların ilerlemesine yönelik stratejiden önce, kadınları toplumda ikincil konum olarak tanımlamasını devam ettiren ve kadın sorunlarına öncelik vermeyen mevcut eşitsiz koşulları ve yapıları değiştirmeyi amaçlayacak şekilde kalkınmayı teşvik edecek siyasi iradedir. Kalkınma, kadınların toplumdaki temel rolünün tanındığı ve gerçek değerinin verildiği başka bir düzleme geçmelidir. Bu, kadınların kalkınmayı teşvik etmek ve sürdürmek için gerekli değişiklikleri

gerçekleştirme stratejilerinde meşru ve temel konumlarını üstlenmelerini sağlayacaktır.”¹⁰³

Yer alan madde ile konferansın hedefinin, kalkınma sürecini yeniden yönlendirmeye tam olarak katılmalarını sağlamak için kadınların toplumdaki statüsünün dönüşümü olduğunu anlaşılmaktadır.

Eylem planında belirtildiği gibi kalkınma ve kadın (Women and Development) paradigması kadınların bilgisinin, çalışmasının amaç ve sorumluluklarının farklılığını vurgulamaktadır. Kalkınma sürecinde kadınların farklılıklarının, özgün rollerinin kabul edilmesini savunmaktadır. Örneğin, kalkınmada kadın yaklaşımının aksine Afrika'nın birçok bölgesinde tarımsal üretimin temel dayanağının kadınlar olduğunu, kadınlarının katkılarının sistematik olarak ulusal planlarda ve kalkınma planlarında göz ardı edildiğini söylemektedir. Bunun yanı sıra kalkınmada kadın yaklaşımının sıklıkla ekonomik girişimleri destekleyen bir perspektife sahip olması kabul edilen doğrusal / lineer kalkınma sürecin bir parçası olduğunu göstermektedir.

Kalkınma ve kadın yaklaşımı, kalkınmada kadın yaklaşımında olduğu gibi kadınları kalkınmaya entegre etme stratejilerinden ziyade kadın ve kalkınma süreçleri arasındaki ilişkiye önem vermektedir. Yaklaşım, kadınların ekonomik alana entegrasyonun sadece ücretli bir işte çalışması olmadığı, kadınların kalkınma süreçlerinin aktif bir parçası olduğunun altını çizerek, ev içi ve dışındaki emeklerinin ekonominin bir parçası olduğunu savunmaktadır.¹⁰⁴ Kalkınma ve kadın yaklaşımı, değişen ve yenilenen toplumsal yapıların, ekonomik koşulların, kadınlara yönelik oluşturulan uluslararası antlaşmaların kadınları eşit şekilde etkilemediğini söylemektedir. Böylelikle yaklaşım, toplumda var olan sınıfların etkisini kabul etmektedir. Sınıf, ırk veya etnisite gibi farklılıkları olan kadınları bir araya getirme eğilimindedir.

¹⁰³Üçüncü Dünya Kadın Konferansı Eylem Planı, Paragraf 21, <https://www.earthsummit2002.org/toolkits/women/un-conf/nairobi-2.html>, Çevrimiçi, (Son Erişim Tarihi: 13.02.2021).

¹⁰⁴A.g.m., 1990, s.492.

Kalkınma ve kadın perspektifi, kadınların sorunlarına erkeklerden bağımsız olarak sınıf ve sermaye temeline dayanan baskıcı yapılar içinde dezavantajlı olduğu görülen kadınlara odaklanmayı amaçlamaktaydı.¹⁰⁵ Kalkınmada kadın yaklaşımdan farklı olarak kalkınma ve kadın toplumsal koşulları analiz ederek kadınların çalışabileceği üretim alanlarını çeşitlendirmiş, kadınların toplumda ve sosyal çevrelerinde maruz kaldıkları baskı ve dışlanma konularında söylem geliştirmeye çalışmıştır. Ancak öncelikli olarak savunduğu kadının yeniden üretici rolünü özellikle üretim tarzlarının rolünü de dikkate alacak biçimde kadının toplumdaki ikincil rolü ile ataerkil yapı arasındaki ilişkinin kapsamlı bir bağlantısı hiçbir şekilde kurulmamıştır. Bu yaklaşımda uluslararası sistem daha eşitlikçi bir yapıya büründükçe kadının statüsünün de gelişeceği varsayılmaktadır.¹⁰⁶

Kalkınmada kadın yaklaşımı gibi toplumsal düzeyde cinsiyetler arasında güç dengelerinde değişim sağlanamamıştır. Kalkınma ve kadın yaklaşımı, küresel eşitsizlikleri az geliştirmiş ve geliştirmekte olan ülkelerin ve dolayısıyla bu ülkelerin vatandaşlarının karşı karşıya olduğu temel sorun olarak görmektedir. Bu sebeple hem kadınların hem de erkeklerin kadınların küresel sınıfsal dezavantajlar nedeniyle mevcut üretim alanlarından etkilendiğini öne sürmektedir. Fakat üretim alanındaki iş bölümünü toplumsal cinsiyet perspektifi ile yorumlamamaktadır.

Kadınların rolünü kalkınmada kadın yaklaşımda olduğu gibi sadece kadınları üretim alanında tanımlamazken, üretim alanının önemli bir aktörü olduğu savını devam ettirmektedir. Uluslararası yapı içinde kadınların konumlarını etkileyen ataerkilliğin rolünü küçümseyerek; erkekler ile kadınlar arasındaki sosyal ilişkileri ve bunların kalkınma üzerindeki etkilerini yeterince ele almamaktadır.¹⁰⁷

Kalkınma ve kadın perspektifi, kalkınmada kadın yaklaşımının toplumsal cinsiyet eşitsizliğini ancak erkek egemen devletlerin ortadan kaldıracabileceğine dair varsayımına önemli bir düzeltme sunmuş olsa da, net bir şekilde konuyu ele almaması yönüyle eleştirilmektedir. Yaklaşımın aynı zamanda kadınları bir sınıf olarak görme, kadınlar arasındaki, özellikle ırksal ve etnik çizgiler arasındaki

¹⁰⁵A.g.m., 1990, s.493.

¹⁰⁶A.g.m., 2014, s. 20.

¹⁰⁷Muyoyeta, Lucy, "Women, Gender and Development", **Women for Change**, 2004, s.7.

farklılıkların ayrı ayrı değerlendirilmesi gerektiğini savunmaktayken; küresel gündemde kadınların etnik, sınıfsal durumlarını etkileyen sorunlara karşı çözüm önerilerinin batılı, eğitilmiş, elit belirli kadın grupların deneyimlerinden alınabileceği anlayışı sebebiyle erkeklerin veya bahsedilen grupların kontrolündeki yapıları sorgulamada yetersiz kalmaktadır.¹⁰⁸ Kalkınma ve kadın yaklaşımının toplumsal yapılara değinmesine karşın yerel kalkınma anlayışından ziyade Batılı genel bir kalkınma planı öne sürmesi kalkınma stratejisinde başarısız bulunmasının önemli bir nedeni olmaktadır.

Kalkınma ve kadın yaklaşımı fikrîsel altyapısı üretken iş gücünde kadın, sınıfın kadın üzerindeki rolleri, kadın ve emek üzerindeki tartışmalarla şekillenmektedir. Marksizmin sınıf analizinden yola çıkarak oluşturulan kalkınma ve kadın yaklaşımı kadınların bedenlerinin ve emeklerinin hane içinde ve dışında erkekler tarafından sistematik olarak sömürüldüğünü savunmaktadır. Bu sömürü doğru orantılı bir şekilde sermaye sahipleri ve işçiler arasındaki düzeni besleğinden; kadınlar da hane içindeki bakım hizmetlerini, üretim faaliyetlerini karşılıksız olarak sevgi ilişkisi çerçevesinde gerçekleştirmekte bu yüzden bahsi edilen faaliyetler kadınların üretici rolleri ve ücretsiz emekleri olduğundan ekonomik olarak değerlendirilmemektedir.¹⁰⁹ Bu bağlamda Marksist feministler, yaklaşımın yerel kalkınmada kadın liderliğini desteklemek için ekonomik fonların, kadınların pratik kaynaklara erişimlerinin gündelik yaşamları üzerindeki ataerkil kısıtlamaları olanaklı kılacak şekillerde transfer edilmesini eleştirmektedirler. Bu eleştirilerini, yoksul kadınların sınıf bağlamından kopartılıp aileleri için özverili bir şekilde çalışacak bir geleneksel cinsiyet algısına dayandırmaktadırlar.

Kalkınma ve kadın yaklaşımı, kadınların konumunun uluslararası yapılar daha eşitlikçi hale geldiğinde iyileşeceğini varsıymaktaydı. Fakat Marksist feministlerin, kalkınma ve kadın yaklaşımı savunucularının ortaya koydukları sınıf, etnisite, kadın-erkek eşitliği argümanları gelişmekte olan ülkelerdeki kadınların karşı karşıya kaldıkları günlük sorunlara kalıcı çözümler geliştiremedikleri gözlemlenmektedir.

¹⁰⁸ A.g.e.,2000, s.179.

¹⁰⁹ Yıldırım, Fatma, Gül, Hasan, Uluslararası Kalkınma Politikaları ve Kadınların Güçlendirilmesi Üzerine Bir Değerlendirme, **MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Sayı:1, 2021, s 685.

*Kalkınma ve kadın yaklaşımını savunan kalkınma planlamacıları toplumsal yeniden üretime ilişkin olanları da içerecek şekilde kadınların ev içinde yaptığı işlere hiçbir ekonomik değer atfetmemişlerdir. Çocuk bakımı, ev işi, hasta ve yaşlıları bakımı v.b. de kapsayan, ailenin idamesi için harcanan emeğin ‘özel alan’ a ait bir emek biçimi olduğu düşünüldüğünden, gelir-üreten faaliyetleri arttırmayı hedefleyen kalkınma alanlarının dışında kalmaktadır.*¹¹⁰

Üçüncü Dünya Kadın Konferansında ele alınan ileriye yönelik stratejik adımlarda siyasi katılım, sosyal katılımda eşitlik gibi ana başlıklar yer almaktaydı. Fakat, kalkınmada kadın yaklaşımında olduğu gibi sınıf bölünmelerinin küresel gelişmelerden bağımsız olduğunu düşünerek kadınların üretici rollerini ön plana çıkarıldı. Yoksulluk sorunu da dahil olmak üzere diğer sorunlar kadınların toplumsal statüleri üzerinden tartışılmaya çalışılsa da kalkınma alanında kadınların problemlerine dair bütüncül bir yaklaşıma sahip olunamadı. Bu nedenle her iki yaklaşımda sınıflar içindeki toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümü analiz edememiştir.

Kalkınma ve kadın yaklaşımı, sadece kadını sınıf ve sermayeye dayalı baskıcı küresel yapılar içinde dezavantajlı olarak görüldükleri için, kadınların toplumsal cinsiyete dayalı (özgün) sorunlarının ortaya konulmasında yetersiz kalmaktadır. Şöyle ki, kalkınma ve kadın yaklaşımı, kadınların yaptıkları işlerin ve yaşamlarının yeniden üretici yönünü ihmal etme pahasına yalnızca piyasa için üretime odaklanmaktaydı. Dolayısıyla hem kalkınmada kadın hem de kalkınma ve kadın yaklaşımlarının müdahale stratejileri, gelir-üretici faaliyetlerin geliştirilmesine yoğunlaşma eğilimindeydiler. Bu nedenle kalkınma ve kadın, sınıf bağlamında kadınları değerlendirse de kadınların yeniden üretici rollerine yer vermemesi, kadın erkek arasındaki ilişkiyi kadınların üretici rolleri üzerinden değerlendirmesi nedeniyle, kadınların hem ekonomik hem de sosyal statülerine etki eden bir yaklaşım olmaktan uzaktır.

Toplumsal yapı içerisinde etkileşim halinde olan bireyler –kadın erkek- sosyal, kültürel ve biyolojik kategorilere sahiptir. Bahsedilen bu kategorilerinin sadece

¹¹⁰ A.g.m, 2021, s.686.

birine odaklanarak toplumsal sorunlara net bir çözüm üretilmediğini kalkınmada kadın ve kalkınma ve kadın yaklaşımlarında görülmektedir. Toplumsal düzeyde cinsiyetler arasındaki güç dengelerinin kalkınma alanında kadın odakları refah politikalarıyla ekonomik ve sosyal değişime yol açmayacağı anlaşılmaktadır. Bu bağlamdaki tartışmalar üzerine düzenlenen Dördüncü Dünya Kadın Konferansıyla toplumsal cinsiyetin kalkınmadaki rolü tartışılmaya başlanmıştır.

2.4.Toplumsal Cinsiyet ve Kalkınma

Kalkınma alanında modernleşme, kadın-erkek eşitliği ile eş tutulmaktadır. Kalkınma politikalarında ise modernleşme, ekonomik ilerleme odaklı bir bakış açısıdır. Kalkınmakta olan ülkelerin geleneksel toplumsal yapısı kadın-erkek ilişkilerini, kadınların toplumda sahip olduğu statülerinin değişiminde baskı unsuru olmaktadır. Toplumsal cinsiyet temelli oluşturulan baskı, kadınların mevcut ekonomik, politik kaynakların kullanımı ve kontrolünde söz sahibi olmamasını engelleyen kültürel süreçlerdir. Bu tür dışlanma kalıpları mevcut kalkınma programlarının işlevsel bozukluğuna işaret etmektedir. Kalkınmada kadın, kalkınma ve kadın gibi yaklaşımların kadının mevcut konumunu ekonomik indirgemeci bir çözümlemeyle ele almasından ötürü toplumsal alandaki cinsiyet ilişkilerinin gelişimi kalkınma programlarında değerlendirilmemiştir.

1995 yılında Pekin’de Dördüncü Dünya Kadın Konferansı, kadınların kalkınma politikalarının karar alma süreçlerinde ve uygulanmasında aktif rol alabilmeleri, cinsiyete dayalı önyargıların ve adaletsizliklerin ortadan kaldırılması hususunda bilinçlenme için düzenlendi. Konferansta kadın erkek eşitliği konusu haricinde kapsamlı olarak kadının güçlendirilmesi, kadın yoksulluğunun kaldırılması, genç kadınların üretim alanında yer alması ve kadının ev içi emeğinin görünür kılınması gibi önemli konular da eylem planında yer aldı. Özellikle kadınların, ulusal kalkınma süreçlerinde ev içi ve dışı emeklerinin mevcut toplumsal alandaki katkılarına dikkat çekildi.

“Kadınlar yoksulların en fakiridir” ya da “tarımındaki emeğin çoğu kadınlara aittir” veya “kız çocuklarının eğitilmesi ekonomik kalkınmayı güçlendirir” gibi

genellemeler kalkınmada kadın veya kalkınma ve kadın yaklaşımlarında ele alınan konulardı. Ayrıca sadece kadınların toplumsal statülerine odaklanan ve kadın ile erkek arasındaki iktisadi ilişkileri inceleyen yaklaşımlardı. Mevcut bu yaklaşımlarının stratejileri, gelir getirici faaliyetlerin geliştirilmesine odaklanma eğilimindeydi. Kalkınma ve kadın yaklaşımında sınırlı bir analiz çerçevesinde değinilen sınıf olgusu beyaz, Batılı, elit kadınları içerdiği için açıklayıcı bir nitelikte ele alınmamıştı. Pekin konferansı ile birlikte küresel gündemde yer alan sınıf, yoksulluk, etnisite ve kadın-erkeğin toplumdaki rolleri gibi konular toplumsal cinsiyet ve kalkınma yaklaşımında ele alındı.

Küresel gündemde Pekin Konferansı sonrasında yer alan toplumsal cinsiyet ve kalkınma yaklaşımı, ekonomik kalkınmanın yanı sıra sosyal kalkınmanın önemine işaret ederek cinsiyetin toplumsal alandaki gelişimine odaklanmaktadır. Kadın ve erkeğin biyolojik özelliklerini yansıtan cinsiyet, kişinin içinde sosyalleştiği toplumun, toplumsal ve kültürel yapısına bağlı olarak toplumsal cinsiyet kimliklerinin kazanılması doğrultusunda bir değişime uğradığını savunmaktadır.¹¹¹ Yaklaşımın kadın ve erkeğin kamusal ve özel alandaki iş bölümünü ortaya koyarak biyolojik veya kültürel cinsiyet algısıyla küresel olarak mücadele ettiği anlaşılmaktadır.

Toplumsal cinsiyet ve kalkınma yaklaşımı, mevcut sosyal, ekonomik ve politik yapıların altında yatan varsayımları sorgulamada kalkınmada kadın ve kalkınma ve kadın yaklaşımlarından daha ileri gitmektedir. Toplumsal cinsiyet ve kalkınma perspektifi, yalnızca kadınların devam eden kalkınma çabalarına daha iyi entegre olmalarını sağlamak için eylem stratejilerinin tasarlanmasını önceler. Sosyal yapıların ve kurumların temelden yeniden incelenmesini ve düzenlenmesini hedeflemektedir.

Toplumsal cinsiyet ve kalkınma yaklaşımı, toplumdaki erkekler ve kadınlar arasındaki sosyal ilişkiler ve cinsiyet ilişkilerine (yani iş bölümüne) odaklanır.

¹¹¹A.g.m., 2011, s. 26.

Kadınların kaynaklar üzerindeki erişimi ve kontrolü konularını ele almaya çalışır. Toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümünün kadınlara toplumda aktif roller sağladığını anlamamıza da yardımcı olmaktadır. Yaklaşımın en önemli ayırıcı özelliği ise toplumun belirli yönlerinin biçimlenişini anlamak üzere toplumsal örgütlenmenin, iktisadi ve siyasal hayatın bütününe bakmasıdır.

Toplumsal cinsiyet ve kalkınma yaklaşımı, kalkınmada kadın yaklaşımından farklı olarak kadını aile veya eşe tabi oldurulan kültürel kalıpların dışında görmektedir. Sosyal yapıların oluşturduğu ilişki biçimlerindeki kadın ve erkek rollerini ön plana çıkartmaktadır. Kadınlar ev dışındaki üretilere katılırken, erkeklerin de özel alandaki iş bölümüne katılmasının gerekli olduğunu savunmaktadır. Bu anlayış, sosyal kalkınmayı önemseyerek; sadece gelir getirici faaliyet yaratma amacıyla yetinmeyerek, sosyal eşitsizlikleri yok etmeye yönelik bilincin oluşmasını ve farkındalık yaratılmasını amaçlamaktadır. Kısacası; yaklaşım sadece kadınlara odaklanmamıştır. Bu yaklaşım kalkınmanın kadınlar üzerindeki etkilerini sorgularken, kadınları ve erkekleri belirli rolleriyle, sorumluluklarıyla, beklentileriyle birlikte hesaba katarak konuya bütüncül bir açıdan bakmıştır.¹¹²

Yaklaşımının inşası, kalkınma planlamacılarına cinsiyet ideolojisinin toplumlarda kadınların bilgiye ve güce erişimini nasıl şekillendirdiğini anlama imkanı vermektedir. Bir yaklaşım olarak toplumsal cinsiyet, ana akımlaştırma kısıtlamalarına karşın kadınların toplumsal yapıdaki değişim süreçlerini analiz etmektedir.¹¹³ Kalkınmada kadın yaklaşımı ise; kadınların kalkınma süreçlerine dahil olabileceğini, ancak süreçten ve sonuçlarından mutlak bir şekilde yararlanmayacağını söylemektedir. Toplumsal cinsiyet ve kalkınma yaklaşımı ise; kalkınma ve kadın yaklaşımının sınıfsal analizini de kapsayacak bir şekilde yalnızca kadınlarla değil, toplumsal cinsiyet ilişkilerinin erkekler ve kadınlar arasındaki belirli roller(in), sorumluluklar(ın) ve beklentilerin genellikle kadınların aleyhine nasıl paylaştırıldığı ile ilgilenmektedir.¹¹⁴

¹¹²A.g.e., 2021, s.686.

¹¹³A.g.m., 2004, s.93.

¹¹⁴A.g.e.,2004, s.2-26.

Toplumsal Cinsiyet ve kalkınma yaklaşımı, kadınların (ve erkeklerin) yaşamlarının üretken yönlerine, kalkınma ve kadın yaklaşımında olduğundaki gibi bir diğerini dışlayarak tek başına odaklanmaz. Meta dışı üretim de dahil olmak üzere hem hane içinde hem de hane dışında yapılan işler bağlamında kadınların katkısının doğasını analiz eder. Aile ve hane halkı işlerinin değerini küçümsemek için yaygın olarak kullanılan kamu/özel ikilemini reddeder.¹¹⁵ Cinsiyet ilişkileri, doğal düzenin değişmez yansımaları olarak değil, istenirse değiştirilebilecek, toplumsal olarak inşa edilmiş davranış kalıpları - toplumsal cinsiyetin toplumsal inşası olarak - kadınların toplumdaki konumunun temel belirleyicisi olarak görülmektedir.¹¹⁶ Kadın ve erkek arasındaki eşitsizliğin temel yapılarına işaret etmektedir. İşaret ettiği yapıları, toplumsal cinsiyet ve sınıf ilişkilerinin merkezinde görmektedir. Homojenliği varsayan biyolojik bir kategori olarak ele alınan kadınları ilgilendiren sorunlar (women's interests) ile toplumsal olarak yapılandırılmış ilişkiler ve maddi pratikler kümesi olarak ele alınan toplumsal cinsiyet temelli sorunlar (gender interests) arasındaki ayrımı benimsemektedir.¹¹⁷

Toplumsal cinsiyet ve kalkınma, geleneksel refah anlayışından ayrı tutmak kaydıyla sosyalist devlet refahı yönelimlidir. Bu refahın yeniden dağıtımına ilişkin bir rol verilmesi, devletin eğitim, sağlık, çocuk bakımı, ev ve yaşlıların bakımı gibi alanlarda destek sağlaması ve böylece kadınların yeniden üretime ilişkin yüklerini devletin yüklenmesini savunmaktadır. Toplumsal cinsiyet ve kalkınma yaklaşımı kapsamında kalkınma ve büyüme konularına yönelik önceki neoliberal ekonomi politikalarının, kadınlara ve yoksullara karşı önyargılı olduğu görüşü hakimdir. Kadınların yaptığı işler, üretici ve yeniden üretici alanları benzersiz biçimde kapsamamasına rağmen; kamu politikaları bu durumu göz ardı etmekte ve neoliberal ekonomi politikaları kadınların yükünü artırmaktadır.¹¹⁸

¹¹⁵A.g.m.,1990, s.494.

¹¹⁶A.g.e., 2000, s. 63.

¹¹⁷A.g.m., 2000, s. 64.

¹¹⁸Aslanpay, Özdemir, E., Altay, A., Kalkınma Plânları Bağlamında Türkiye'nin Kalkınma Sürecinde Kadınların Yeri, **Fiscaoeconomia**, Sayı:2, 2018, s.128.

Yaklaşım, politik ve iktisadi gücün iç içe geçtiğini varsaysa da kadının konumunun iyileştirilmesindeki ilk adımın erkeklere ve kadınlara yoksulluğun üstesinden gelecek olanakların sağlanması olduğunu, zira, yoksulların –başlangıçta kendilerini yoksullaştıran koşullarla çok ender baş edebildiklerini ileri sürmektedir.¹¹⁹ Bu nedenle de toplumsal cinsiyet ve kalkınma yaklaşımı bir bilinçlendirme unsuru olarak refah veya temel ihtiyaçlar programlarının üzerinde durmaktadır. Refah sonuçtan ziyade araç olmaktadır. Bu nedenle bilinçlendirme yalnızca yoksulluğa yol açan yapıların doğasını değil, aynı zamanda toplumsal refahın, sermayenin ve siyasi gücün dengesiz ve adaletsiz dağılımıyla birlikte kadın ve erkek arasındaki eşitsizliğin doğasını da açığa kavuşturmalıdır.

Toplumsal cinsiyet ve kalkınma yaklaşımı köklerini sosyalist feminizmde bulur. Sosyalist feministler, üretim ve yeniden üretimin toplumsal inşasını kadınların ezilmesinin temeli olarak belirlemişlerdir. Hem sosyalist feministler hem de toplumsal cinsiyet ve kalkınma yaklaşımı, kadınların aile içinde ezilmesine özel bir önem verirler ve evlilik ilişkilerinin dayandığı varsayımları analiz etmek için Liberal ve Marksist feministlerin aksine "özel alan"a girerler. Daha önceki yaklaşımlarda kadın-erkek ilişkisi göz ardı edilirken, bu yaklaşımda hem kamusal hem özel alanda bu ilişki dikkate alınmış ve böylece kadın ve erkeğin bir arada oluşturduğu toplumsal cinsiyet ilişkileri sorgulanmış özellikle sosyal adalet ve eşitlik sorununun çözümünde erkeklerin katkıları önemsenmiştir.¹²⁰Radikal feministler tarafından da çok değer verilen toplumsal cinsiyet yaklaşımı, eşitlik ve sosyal adalet meseleleriyle ilgili endişeleri paylaşan erkeklerin potansiyel katkılarını değerli bulunmaktadır. Böylelikle farklı toplumlarda hem kadınlara hem de erkeklere atfedilen rollerin geçerliliğini sorgulayarak dikkatleri toplumsal cinsiyetin toplumsal ilişkilerine odaklanılmıştır.¹²¹

Yaklaşım da sosyalist feministlerin kurama dayanarak kadının özel alanda yeniden üretim sürecine katılmasının önemini vurgulamaktadır. Aynı zamanda sosyal, politik

¹¹⁹ Young, Kate, "Planing Development with Women: Making a World Difference", **St Martin's Press**, 1993, s.54.

¹²⁰ **A.g.m.**,2014, s.21.

¹²¹ **A.g.e.**,1990, s.494.

ve ekonomik yaşamın tüm yönlerine kadınların daha fazla katılımını öncelemektedir. Birincil odak noktası, kadınların neden sistematik olarak alt ve/veya ikincil rollere atandığının toplumsal cinsiyet rolleri üzerinden incelemesi olmaktadır. Toplumsal cinsiyet artık kalkınma ve insani yardım çalışmalarında yer alan tüm kuruluşların gündemindedir. İnsani Gelişme ve Dünya Kalkınma Raporlarında, Kalkınmada kadın / Toplumsal cinsiyet ve kalkınma yaklaşımlarının etkisini gözlemlenmektedir. BM tarafından düzenlenen, Meksika'dan Pekin'e kadar çeşitli dünya kadın konferansları, toplumsal cinsiyet ve kalkınma gündemlerinin dile getirilmesine, yeniden değerlendirilmesine, eleştirilmesine ve ileriye götürülmesine izin verdi.

Birinci Dünya kadın konferansının gerçekleştirildiği 1975 yılından beri kadın ve erkeklerin statüsü hakkındaki bilgisi görece olarak artmaktadır. Uluslararası toplum ve kadın örgütlerinin çabalarıyla düzenlenen konferanslar kadınla erkek arasında eşitliğin sağlanması çabasına katkıda bulunmaktadır. Kadınların çalışma alanları çeşitlenmeye ve erkeklerin ev içi görevlerde sorumluluklar almaya başlamasıyla, üretime ve üremeye dayalı çalışma rolleri arasındaki cinsiyet ayrımı sınırları giderek aşmaya başlamaktadır. Kadınların toplumsal alandaki iş bölümünün değişmesi, genişlemesi geleneklerin baskın bir şekilde devam ettiği toplumlarda toplumsal hareketlenmeye sebebiyet vermektedir. Fakat pek çok ülkede, hala kadınlarla erkeklerin başarıları ve faaliyetleri arasındaki fark, sosyal olarak yapılandırılmış cinsiyet rollerinin sonucu olarak değil, değişmez biyolojik farklılıkların sonucu olarak görülmektedir.

Kadın örgütlerinin kadınların güçlendirilmesine ve kalkınma alanındaki statülerinin iyileştirilmeye yönelik çalışmalarının bir bütün halinde ele alınması, kadınlara yönelik kalkınma yaklaşımlarının kavramsallaştırılmasında ve işlevselleştirilmesindeki alternatifler, belirli bir planlama alanının ortaya çıkmasını kolaylaştırmaktadır.¹²² Toplumsal cinsiyet ve kalkınma yaklaşımı ise, kadınların kapasitelerinin geliştirilmesini ve güçlendirilmesini hedeflemektedir. Kalkınmanın toplumsal olarak ele alınmasının yanı sıra feminist hareketler için de gelişim ve genişleme alanı sunmaktadır. Ayrıca hükümetlerin kalkınma politikalarında ve

¹²² A.g.m., s.55.

kalkınma alanında çalışan STK'larının çalışmalarında kaynakların eşit bir şekilde yeniden dağıtılmasıyla sonuçlanan stratejiler benimsemeleri konusunda itekleyici bir güçtür.

Pekin Deklarasyonu ve Eylem Planı, kadının ilerlemesini sağlayacak bütün düzeylerdeki mekanizmaların yetersizliğini vurguladı. Kaynakların yönetiminde, toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizlikler konusunda, devamlı ve artan yoksulluğa karşı mücadelede kadınların güçlenmesinin desteklenmesi ihtiyacının ortaya çıkmasını sağladı. Kadınların eğitime erişimdeki zorluklarına, sağlık ve bağlantılı hizmetlerdeki eşitsizliklere karşı kadınların öz güçlenmelerinin önünün açılması konusunda tartışmalar başladı. Böylece, güçlendirme 90'ların yeni liberalizasyonunun sloganı oldu. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere yönelik kadın konusunda benimsenen politika ve programlarda da kadının *güçlendirilmesi* söylemi yer aldı.

Toplumsal cinsiyet ve kalkınma yaklaşımı, diğer yaklaşımlardan farklı olarak kadının sınıf, toplumsal cinsiyet bağlamında bütüncül değerlendirme yapmıştır. Kalkınmada kadının statüsünün, güçlenmesinin toplumsal alandaki ilişkilere bağlı olduğunu kanıtlamıştır. Dar gelirli ve yoksul kadınların güçlendirilme çalışmalarının toplumsal cinsiyet odaklılık dışında yürütülemeyeceği ortadadır. Sınıf analizi kalkınma da önemli bir yer teşkil etse de tek başına yeterli olmamaktadır. Bu bağlamda, bir sonraki bölümde kalkınma alanında kadın güçlenmesi kavramı tartışılacak olup, kadın güçlenmesinin kadının toplumsal alandaki üç sac ayağına bağlı olan rolüne etkisi incelenecektir.

2.5. Kalkınmada Kadın Güçlenmesi

Kalkınma üzerine yürütülen tartışmalar yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren kadınların toplumsal yaşantıda bağımsız karar verebilmelerine, kalkınma politikaları ve öz ihtiyaçları hakkında bilgi sahibi olmalarına, eşit bir şekilde mevcut kaynaklardan yararlanabilmelerine odaklanmaktadır. “Bilgi”, “kaynak”, “güç”

kavramları üzerinden kadınların güçlendirilmesi konusuna değinilmektedir. Güç, güçlenme kavramı kadınların ekonomik, sosyal ve siyasal olarak gelişmesi, ilerlemesi yönünde kalkınma başlığı altında incelenmektedir. Kalkınma politikalarına yön veren ‘Güçlendirme’, feminist diskurun ‘savunuculuk’ çalışmalarıyla kesişerek kadın güçlendirilmesi alanında uygulanan politikalarının ve yürütülen tartışmaların temelini oluşturmaktadır.

Güçlendirme, en geniş anlamıyla, kişinin hayatını şekillendirmek için seçim ve eylem özgürlüğünün genişletilmesi olarak tanımlanmaktadır. Toplumsal alandaki mevcut kaynaklara kadınların erişimi ve bunlar üzerindeki karar alma süreçlerindeki özgürlük anlamına da gelmektedir. Güçlendirme yeni bir kavram değildir. Her toplum; onur, bağımsızlık, öz yönlendirme, öz güven gibi kendi güçlendirme kavramlarına sahiptir. Bu bağlamda gerçekleşen yenilik ise sistematik bir şekilde güçlendirme araçlarının, ölçütlerinin incelenmesidir.¹²³ Hayatlarını etkileyen kurumlar karşısında yoksulların ve yoksunların katılım, müzakere, kontrol yeteneklerinin, faaliyetlerinin geliştirilmesi ve genişletilmesidir. Bu, hem kadınlar hem de diğer dezavantajlı veya sosyal olarak dışlanmış grupların güçlendirilmesini kapsamaktadır.

Güçlendirme, kadınların hayatlarında stratejik seçimleri yapabilmesi yönünde adımlar atarak kadınların kendi alanlarında yapabilecekleri seçimleri genişletmelerini kolaylaştırarak toplumsal alandaki ayrımcılık, eğitim hakları, ekonomik haklar ile birlikte liderliklerini keşfetmelerini kolaylaştırmaktadır.¹²⁴

Kadın güçlendirilmesi, kalkınma alanında yürütülen çalışmalar ile ekonomik ve sosyal haklar bağlamında kadınların kazanımları dışında toplumsal normlara, ayrımcılığa karşı kadının kendine ait özgür, bağımsız bir alanının var olmasının yerelde ve küresel ölçekte sağlanmasını hedeflemektedir. Güçlendirme günümüzde, sadece toplumsal cinsiyet eşitliği açısından değil, kalkınma, demokratikleşme,

¹²³Narayan, Deepa, **Conceptual Framework and Methodological Challenges, Measuring Empowerment**, World Bank, Washington DC.,2005, sf. 3.

¹²⁴Addai, Bismarck, Women Empowerment Through Microfinance: Empirical Evidence from Ghana, **Journal Finance and Accounting**, Sayı:5, 2017, s.1-11.

modernleşme ve ekonomik büyüme açısından irdelenen ve önem verilen bir gündem maddesi haline gelmiştir.

Kadınların güçlendirilmesi kalkınma alanındaki yoksulluğun azaltılmasına yönelik çalışmaların öncelikli hedefidir. Bunun iki sebebi vardır: Birincisi, kadınlar toplumun politik olarak yetkisiz alt kümeleri (yoksullar, etnik azınlıklar vb.) arasında yalnızca bir grup değildir. Kadınlar, diğer tüm gruplarla örtüşen, kesişen toplumsal sorunlarla karşı karşıya kalan ve çözümünde etkisi olan gruptur. İkincisi, hane ve aile içi ilişkiler, diğer dezavantajlı gruplar için geçerli olmayan bir şekilde, kadınların güçsüzleştirilmesine sebebiyet vermektedir.¹²⁵ Kamusal ve özel alandaki kadınların statüsünün kalkınma çalışmalarının şekillenmesinde önemli olduğu görülmektedir.

Kalkınmada kadınların farklı bir grup olarak belirlenmesi radikal feministlerin kadınların kalkınma alanından soyutlandığı tartışmalarını ortaya çıkartmıştır. Radikal feministlere göre eleştiri merkezinin patriyarkal sistem olması gerektiğidir. Radikal feministler söylemden düşünüşe kadar patriyarkal sisteme ait bütün kavram ve kuramların eleştirilmesi gerektiğinden hareket etmişlerdir. Bu bağlamda kuramsal çerçeveyi oldukça radikal bir zemine oturtmaktadırlar. Radikal Feministler patriyarkal sistem tartışmasının içeriğini sadece toplumsal tarihsel inşa süreçlerinin bir ürünü olarak görmez. Kalkınmanın erkek egemen bir sistem içinde üretilen bir politika olduğu için kadınları gruplaştırmak politik alanda görmezden geldiğini söylemektedir.¹²⁶

Toplumsal alanda kadının statüsünün güçlenme ile somutlaştığı savunu karşısında yer alan kadınların dezavantajlı grup içinde yer verilerek silikleştirildiğine yönelik eleştirinin anlaşılabilmesi için güçlendirme kavramının detaylı incelenmesi gerekmektedir.

2.5.1. Güçlenmenin Tanımı ve Kapsamı

Kalkınma alanında güçlendirmeyi ilk kavramsallaştıran Naila Kabeer kavramı beş farklı bağlam ile birlikte incelemektedir. Kabeer'a göre kadın güçlendirilmesi; Güç

¹²⁵A.g.e., 2005, s.71

¹²⁶Sağlam, M. Ali, Feminist Kuram'da Kadının Politik Ekonomisi ve Dönüşümü, **Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi**, Sayı: 46, 2020, s.397.

ilişkileri, eylemlerinde etkinlik, kontrol edebilme, kaynak dağılımında yer alma ve somut olarak karar alma mekanizması içerisinde olması gibi ölçütlerle ölçülebileceğini ifade etmektedir. Güçlendirme, tercihleri ve seçimleri yapan kişilerin yaşamları boyunca güç ilişkileri içerisinde veya kendi hayatlarında zayıf oldukları anlamına gelmediğini, bunun bir değişim sürecin olduğunu belirtmektedir. Yoksullukla birlikte diğer tüm çevresel faktörler güçlendirme ölçütlerini etkilemektedir. Kaber'in güçlendirmenin ölçütleri olarak; kaynak (durum), etkinlik (süreç) ve başarı (çıktılar) kavramlarını tanımlamaktadır. Kaynak kişinin sosyal çevresi, ilişkisi ailesi, toplumu, ekonomisi veya kendisine bir otorite ile verilen ve kendisine tahsis edilen kurallar ve normlardan oluşmaktadır. Etkinlik güçlenmede failliği simgelerken, başarı ve çıktılar ise kadınların ekonomik ve sosyal alanlardaki karar alma mekanizmalarında yer almasıdır.

Kavrama yönelik bireyin değerleri ve inanç sistemi üzerine yapılan tartışmalara bakıldığında, bu tartışmaların teorik kökeninin Amartya Sen'in yapabilirlik yaklaşımından beslendiği dikkat çekmektedir. Güçlenme kavramının arkasında yatan temel kavram, özerklidir. İngilizcede "autonomy" olarak ifade edilen özerklik kavramı, Yunancada "kendi kendine" anlamına gelen "autos" ile "kural" ya da "yönetim" anlamına gelen "nomos" sözcüklerinin bir araya getirilmesinden türetilmiştir. Kısaca, özerklik, bireyin herhangi bir baskı altında kalmadan kendi yaşam kurallarını oluşturması, kendi kendini yönetebilmesi olarak ifade edilmektedir.¹²⁷ Kabeer tarafından önerilen tanım, kadınların güçlendirilmesini kavramsallaştırmak ve ölçmek için iyi bir referans noktası olarak literatüre hizmet etmektedir. Hem süreci hem de sürecin fail (özne) unsurlarını içermektedir. Bununla birlikte “güçlendirmeyi” baskın bireyler veya gruplar tarafından uygulanan genel “güç” kavramından ayırır.¹²⁸ Böylece kadınlar failliği ile toplumsal alanda ve kalkınma politikalarında somut bir şekilde statüye sahip olmaktadır.

Güçlendirme kavramında failliğin önemi, kalkınmaya yönelik “yukarıdan aşağıya” yaklaşımların reddedilmesinden kaynaklanmaktadır. Faillik, katılımı ve sosyal

¹²⁷A.g.m.,2014, s.16-17.

¹²⁸A.g.e., 2005, s.72.

içermeyi vurgular. Kadının kendi hayatında değişimin bir aracı olabileceğinin farkına varmasına önem verir. Birçok yönden, kadınların güçlendirilmesine ilişkin literatürde faillğe yapılan vurgu, genel güçlendirme literatüründeki bilgi talebi yaratmaya yönelik çalışmalar içerisinde yer alır. Ayrıca bu çalışmalar içerisinde hesap verilebilirliği ve dezavantajlı konumlarda bulunanların dahil edilmesini, katılımını ve harekete geçirilmesini kolaylaştırmaktadır. Burada kadınların etkisiz olduğu değil alan oluşturulduğu ve toplumsal alandaki eşitsizliğin giderilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır.

Kabeer, güçlendirme kavramının faillğe önem vererek kavramın içten gelen bir olgu olduğunu savunmuştur. Kadınların toplum tarafından belirlenen normlar nedeniyle cinsiyetleştirilmiş kimliklere sahip olduğunu, kadınların evliliklerinin, çocuk sahibi olma isteğinden bir işte çalışma isteğine kadar tüm konular hakkındaki özgürlükleri sınırlandığını söylemektedir. Kadınların güçlendirilmesi, hayatlarını başka bir otoritenin çizdiği sınırlarla değil ancak kendi özgür iradelerini kullanmalarıyla mümkün olduğunu vurgulamaktadır. Radikal feministlerin kadınlarının statüsünü kötüleştirdiği söyleminin aksine toplumsal alanda bağımsız bir şekilde kadınların özgürleşmesine katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda kalkınma çalışmalarında sadece kadının ekonomik özgürlüğüne ve üretici rolüne vurgu yapan; kalkınmada kadın ve kalkınma ve kadın yaklaşımlarının dışında bir güçlendirme anlayışına sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Kabeer'in güçlendirme anlayışı dışında bir bakışa sahip olan Nelly Stromquist, kadınların güçlendirilmesinin öncelikle ekonomik olarak bağımsızlıklarını kazanmaları ile mümkün olduğunu savunmaktadır. Ona göre yoksul kadınlar meşgul kadınlardır çünkü sadece aile ihtiyaçlarına cevap vermek için fazla zaman ve enerji harcamazlar, aynı zamanda katı otoriter eş kontrolü, evde şiddet, annelikle ilgili sosyal beklentiler ve fiziksel hareketliliklerini sınırlayan güvensiz topluluk ortamları gibi koşullarla da karşılaşmaktadırlar.¹²⁹ Ancak Stromquist, kadınların faillği üretici rolleriyle birlikte değerlendirmiştir. Bu nedenle toplumsal normların dışında bir söylem geliştirememiştir.

¹²⁹A.g.m.,2021, s.682.

Kadınların güçlendirilmesinin boyutlarını tanımlayan geleneksel normların dışındaki çerçeveler, kadınların güçlendirilmesi için günlük hayattaki potansiyel yol haritaları sunmaktadır. Bu çerçeveler, kadınların güçlendirilebileceği çeşitli alanların potansiyel bağımsızlığını vurgulamaktadır. Böylelikle kadınlar politik alanda, ev içerisinde ve aile çevresinde güçlenebilmektedirler. Örneğin; ekonomik ve sosyal güçlenmenin birçok yönü, bir kadının ev içi emeği, harcamaları veya tasarrufları üzerinde daha fazla kontrole sahip olmasını kolaylaştırmaktadır. Sosyal aktiviteleri, hareketliliği üzerindeki kısıtlamaların azaltması gibi, hane içinde güçlendirmeye katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda Naile Kabeer'in kalkınma literatürüne kazandırdığı güçlendirme kavramının ölçütleri aşağıdaki şablonda incelenmektedir.

Şablon 1: Naile Kabeer'in kavramsallaştırmasıyla literatüre kazandırılan 'güçlendirme ölçütleri' tablosu.¹³⁰

Güçlendirme Ölçütleri (Stratejik Yaşam seçimleri)

Kaynak (Durum)	Etkinlik (Süreç)	Başarı (Sonuç)
-Beşeri Sermaye -Ekonomik Sermaye -Sosyal-Kültürel Sermaye -Fiziksel güç	-Konuşma (Ses) -Katılım -Karar verme ve alma	-Eğitim -Sağlık ve Beslenme -Gelir elde etme

↑↓ ↑↓ ↑↓

Yapısal Kısıtlama: Güçlendirmesinin her bir adımına etki eden; Normlar ve Kurumlar

¹³⁰Glennerster, Rachel, Walsh, Claire, Diaz-Martin, Lucia, A Practical Guide To Measuring Women's And Girls' Empowerment In Impact Evaluations, **J-PAL**, t.y, s.1-5.

Stratejik yaşam seçimleri, kişinin özgürlüğünü ve seçim yapma yeteneğini etkileyen kararları ifade etmektedir. Bunlara örnek olarak evlilik, eğitim, istihdam ve çocuk sahibi olma gibi kararlar verilebilmektedir. Naile Kabeer'ın belirttiği şablonda görüldüğü üzere stratejik yaşam seçimleri kadınların toplumsal yapıdaki statülerine, ekonomik kaynaklara erişime ve sosyal hareketliliğine bağlıdır. Kadınların toplumsal alandaki varlıkları, söz haklarının olması karar alma mekanizmalarında etkili olduğu gibi eğitim, sağlık ve istihdam gibi konularda özgürlük alanlarını arttırmaktadır. Böylelikle kalkınmanın kurucu ögesi olan özgürlük sadece modern toplumlarda toplumsal bir taahhüt olarak kalmamakta uygulama alanı toplumdaki her bir birey için genişlemektedir.¹³¹

Kalkınmanın güçlendirme kavramı ile toplumsal alanda genişlemesi toplumsal cinsiyet ve kalkınma yaklaşımını güçlendirmektedir. Kadınların güçlendirilmesine ilişkin göstergeleri içeren kalkınma ve kadın, toplumsal cinsiyet ve kalkınma yaklaşımları hariç, kalkınmada kadın yaklaşımı kadınların stratejik yaşam tercihlerinden ziyade ekonomik olarak hanenin güçlendirilmesine odaklanmaktadır. Bu nedenle eğitim, sağlık, istihdam temelli uygulanan politikaları ve programları güçlendirme ile ilişkilendirmek zor olmaktadır. Kalkınma politikalarının ve devletlerin güçlendirme yaklaşımlarının kadınların dezavantajlı konumlarını destekleyici nitelikte olduğu tartışılmaktadır.¹³² Bu bağlamda güçlenme, karmaşık bir kavram gibi algılanarak, öz yapabilirlik, kendini gerçekleştirme ve değişim için isteği ancak para veya bilgi transferiyle olabilecek basit bir dönüşüm eylemine indirgenmektedir. Fakat, stratejik yaşam tercihleri olarak adlandırılan güçlendirme, yalnızca kalkınma politikalarında yapılacak değişikliklerle ilgili değildir. Aynı zamanda kadınların kendilerinde ve toplumda bu değişiklikleri gerçekleştirmedeki gücüyle de ilgilidir. Seçim ve güç ilişkisinin dengesine toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri yön vermektedir.

Toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri karar alma mekanizmalarında yeterince yer almayan ve bağımlı bir grup olarak nitelendirilen kadınların seçimlerini ve güçlenmesini

¹³¹Sen, Amartya, **Özgürlükle Kalkınma**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2004, s.15-26.

¹³²Mosedale, S., Policy Arena Assessing Women's Empowerment: Towards a conceptual framework, **Journal of International Development**, Ocak, Sayı: 17, 2005, s. 243–257.

olumsuz etkilemektedir. Otonom güç ilişkilerinin inşa ettiği eril dominant küresel sermaye içerisinde kadınların ekonomik ve sosyal seçimlerini istihdam ve emeğinin karşılığında alacağı ücret belirlenmektedir.¹³³ Bu belirlenim biçimlerinin kadınların seçimlerini yansıttığı söylene de, bunlar toplumsal alanda var olan geleneksel normların oluşturduğu kadınların ikincil statüsünden kaynaklanmaktadır.

Güç ilişkileri yalnızca faillik ve seçim uygulamasıyla değil, aynı zamanda kadınların kullanabildiği kaynaklar ile de ifade edilmektedir.¹³⁴ Ancak kaynaklar, kendi başına güçlendirmenin bir özelliği olarak değil, güçlendirme için katalizörler olarak, bir yetkilendirme sürecini teşvik edebilecek “etkinleştirici faktörler” olarak görülmektedir. Örneğin; eğitim ve istihdam gibi geleneksel olarak güçlendirme için kullanılan değişkenlerin çoğu, etkinleştirici faktörler, kaynaklar veya güçlendirme kaynakları olarak daha iyi tanımlanabilmektedir.

Küreselleşme ile birlikte kadınların kaynak kullanımı değişmiştir. Küreselleşme, kadın güçlenmesinde ekonomik ve sosyal hakların direk yansıması olarak görülmektedir.¹³⁵ Bu bağlamda dikkat edilecek nokta, literatürde kadınların kaynaklara erişiminin mutlaka kaynaklar üzerinde daha fazla kontrol sahibi olmalarına yol açmadığını, tüzüklerdeki değişikliklerin uygulamada genellikle çok az etkisi olduğudur. Bu nedenle, ekonomik, sosyal ve politik kaynaklar, kadınların güçlendirilmesini sağlamada genellikle kritik öneme sahip olsa da, kendi başlarına yeterli olmamaktadır.

Gelişmekte olan ülkeler, yapısal kısıtlamalar ile gerçekleşmesi gereken güçlendirme adımlarını sivil toplum örgütlerinin kolaylaştırıcılığı ile yürütmektedir. Böylelikle, dar gelirli, yoksul yerelden veya mülteci kadınların kendi yerellerinde güçlendirilmesi sağlanmaktadır. Öncelikle sivil toplum örgütleri kamusal alanda kadınların hareketliliğini, etkinliğini artırdığı çalışmalar yürüterek yaygın norm ve yargıları baltalamaktadır. Bu şekilde kadın güçlendirilmesi konusunda çevrenin

¹³³Moghadam, V.M., Globalization, states and social rights: negotiating women's economic citizenship in the Maghreb, **International Journal of Comparative Sociology**, Sayı: 33, 2007, s. 77–104.

¹³⁴ Kabeer Naila, Resources, Agency, Achievements: Reflections on the Measurement of Women's Empowerment, **Development and Change**, Sayı:30, 2002,s.441

¹³⁵Donno, D., Russett, B., Islam, Authoritarianism, and Female Empowerment: What Are the Linkages? **World Politics**, Sayı:56,2004, s. 582-607.

etkisi de ölçülebilmektedir. Yürütülen çalışmalar ile kadınların becerileri, kazanımları geliştirilerek güçlü ve sesli olmalarının önlerindeki engeller kaldırılmaktadır. Böylelikle kadınlar kendi ağlarını kurabilirken, bireysel kazanımlarını arttırılmaktadır.

Güçlenme süreci bireysel olduğu kadar toplumsal bir eylemdir. Bu bağlamda ele alınabilecek en önemli aktör ise kadın örgütleridir. Kadın örgütleri, çok yönlü ve potansiyel olarak kalkınma alanında güçlendirme stratejilerin araçları olmaktadır. "Yukarıdan aşağı / aşağıdan yukarıya" çift yönlü olarak işleyen yerel kalkınma süreçleri kadın örgütlerinin inisiyatif alabileceği alanlar oluşturma yanı sıra aşağıdan yukarıya yani tabandan politika belirlemek için baskı yaratmaya yardım etmektedir.¹³⁶ Örneğin SEWA gibi Hindistan'da taban aktivizmi ile yürütülen savunuculuk çalışmaları kalkınma politikalarının yerel girişimler olarak geliştirilmesinde önemli katkısı vardır. Bu güçlendirme sürecinin bir parçası olarak; kadın hareketi, toplumsal cinsiyet kavramı ile ilintili olarak ulus, sınıf veya etnik kökene dayalı diğer sosyal ve ekonomik baskı biçimleri tartışmasının önünü açtı. Farklı bölgelerden, sınıflardan, milliyetlerden ve etnik kökenlerden gelen kadınların endişelerinin ve çıkarlarının politik ifadesi oluşturulmaya çalışıldı. Bireysel ve kolektif düzeyde bir değişim için güçlenmenin önemi vurgulanmış oldu.

Kalkınmanın ve kalkınma politikalarının kadın güçlenmesine olan katkısının anlaşabilmesi için kadınların sosyo-ekonomik yaşam içinde üstlendikleri rollerin ve ihtiyaçlarının bilinmesi gerekmektedir. Kalkınma politikalarının ve planların başarısı kadınların toplumsal alanda üstlendiği üçlü rolün tanınmasına, kadınların erkeklerden farklı gereksinimlerinin olduğunun kavranması ile mümkün olmaktadır.¹³⁷ Kadınların toplumsal alanda üstlendiği üç rol: Yeniden Üretici, Üretici ve Topluluk Yönetici rolleridir.

Yeniden Üretici rolü; Kadınların çocuk doğurması, yetiştirmesi ve ev içi emekleri dışında hane dışında iş gücünün korunmasını ve yeniden üretilmesini garantiye alacak şekilde biyolojik çoğalmayı içermektedir. Bununla birlikte kadınların

¹³⁶ A.g.m., 2004, s.93

¹³⁷ Moser, Caroline, Gender Planning in the Third World: Meeting Practical and Strategic Gender Needs, World Development, **World Development**, 1989, Sayı: 17, 1801. Toplam: 1799-1825.

piyasaya uygun bireylerin yetişmesi süreci içinde çocukların bakımının ve eğitimlerinin sağlanması gibi sorumlulukları vardır. Hane içinde kadınların üstlendiği bakım emeği kalkınmayı garanti altına alırken ücretli bir emek olarak sayılmamaktadır.¹³⁸

Kadınların üretici rolleri ise ücretli olarak piyasa içerisindeki emekleridir. Üretici rol kadınların piyasadaki değerlerini ve hane içi geçime sağladıkları katkılarından dolayı değişim değeri olan bir roldür. Kadınların sadece ekonomik alanda güçlenmesini savunan kalkınmada kadın perspektifi kadınların üretici rollerini esas alarak piyasa içindeki değerlerine göre kaynak kullanımdaki güçlenmelerine bakmaktadır. Hane içi ve toplumsal alandaki iş bölümünü ve güç paylaşımını göz ardı etmektedir.

Topluluk yönetici rol ise; Kadınların yeniden üretici rollerine ek olarak topluluk için üstelediği gönüllü, ücretsiz emek alanını kapsamaktadır. Kadınların bir topluluk içerisinde sağlık, yaşlı bakımı gibi kamu kaynakları ile çözümlenmesi gereken problemlerin ücretsiz bir şekilde çözüme kavuşmasını sağlamaktadır. Kaber'in güçlenme şablonunda yer alan kaynak kullanımında özgür seçimleri ile var olması gereken kadınların, kamusal alandaki kaynak problemlerini tercih özgürlüğü olmadan üstlendiği anlaşılmaktadır.

Kalkınmada kadın güçlenmesi, baskın toplumsal normlar ve yapılar içerisindeki dar gelirli yoksul kadınların kendi varlıklarını toplumda ve ailelerinde inşa etme süreci olarak bilinmektedir. Bu inşa süreci içerisinde kadınların güçleneceği alanların stratejik olarak belirlenmesi önemlidir. Kalkınma ve güçlendirme çalışmalarında neoliberal politikaların göz ardı ettiği kadınların yeniden üretici rollerinin kadınların toplumdaki konumlarını güçlendirecek bir şekilde ele alınması gerekmektedir

Kalkınma çalışmalarına bütüncül bakıldığında; sınıf, etnik köken, ırk, dini farklılıkların olduğu ve bu şekilde güçlenme yöntemleri mülteci ve yerel kadınları da içine alarak gelişmektedir. Sivil toplum kuruluşları ve politika yapıcılar mevcut toplumsal sınıfların kendi hayatları üzerinde daha fazla güce sahip olması kendi varlığı için değerlidir. Bununla birlikte yoksul, dışlanmış veya bağımlı grupların

¹³⁸Aslanpay, Özdemir, E., Altay, Asuman, 2018, a.g.m., 119-120.

güçlendirilmesi, bu grupların failliği ile yetkinliğinin (karar alması) potansiyel olarak uygulandığı fırsat yapısı arasındaki etkileşimi sağlamaktadır.

Kalkınmada kadın güçlenmesi siyasi, sosyal ve ekonomik ilişkilere benzer şekilde, cinsiyet ilişkileri ve bir arada yaşama bağlamlarından da etkilenmektedir. Zorla yerinden edilmenin bir sonucu olarak değişen geçim koşulları nedeniyle göç eden topluluk üyelerinin rolleri kalkınma politikalarının oluşumunda politikaların kapsamını değiştirmektedir. Kadınların güçlendirilme adımları etnik, dil, din, ırk ayrımı yapılmaksızın planlanmıştır. Bunda dünya üzerinde yerinden edilen nüfusun %70'ini kadınların oluşturmasının büyük etkisi vardır.¹³⁹ Kitlesele göç, kadınların ve toplumun en dezavantajlı kesimlerinin failliğini kadın güçlendirme faaliyetlerinde esas bir etken olmasını sağlamaktadır.

1995 Pekin Deklarasyonu ile birlikte zorla yerinden edilme, mültecilik olgusu toplumsal cinsiyete dayalı bir süreç olarak açıklanabilmektedir. Toplumsal olarak atfedilen kimlikler, roller nedeniyle kadınlar ve erkekler farklı şekillerde gözlemlenmektedir. Bu varsayımlar normlara ve değerlere dayanır. Bu nedenle kalkınmada kadın güçlenmesi kavramının da toplumsal cinsiyete dayalı süreçlerden bağımsız olamamaktadır. Mevcut durumdan ötürü kadınların bulundukları topluluklar içerisindeki rolleri sürekli değişmektedir. Toplumsal cinsiyet ilişkileri, toplumun farklı alanlarında derin köklere sahip olmasına karşın küresel düzeyde de farklı pratiklere sahiptir. Cinsiyet normları, gelenekler, değerler ve formel olmayan alandaki dışlayıcı uygulamalar gibi halihazırda var olan yapıları yeniden üretir. Bu nedenle, kadın failliğini inşa etmek, yani kadının bilinç, güven, özsaygı, bilgi, beceri ve yeteneklerini geliştirmesi toplumsal cinsiyet ilişkilerine bağlıdır. Toplumsal alandaki cinsiyet rollerini dikkate alınmadan oluşturulan kalkınma politikaları kadının güçlendirilmesi için yeterli olmayacaktır.

Toplumsal cinsiyet ve kalkınma yaklaşımı toplumdaki iş bölümünü esas alarak, toplumun pratik ihtiyaçlarından (çoğalmak, barınmak, beslenmek) ziyade kadınların kamusal alanda statülerine etki edecek stratejik seçimlerinin (kaynak kullanımı, eğitim, üretim) kalkınma politikalarında ön plana çıkararak bir güçlenme modelini

¹³⁹UNHCR, **Report**, 2019.

savunmaktadır. Kalkınma alanında faaliyet gösteren sivil toplum örgütleri de bu bağlama uygun kadınların sosyal ve ekonomik alanlarda statü elde etmelerini kolaylaştıracak hizmetler sunmaktadırlar. Bu nedenle güçlendirme çalışmalarının kadınların stratejik seçimleri dışında toplumsal cinsiyet odaklılığa yönelmesi önemlidir.

Toplumsal alanda kadın ve erkeğin güç ilişkilerinin farklı düzeylerde olması kitlesel göç ile birlikte güçlendirme çalışmalarının da etkilemektedir. Mülteci kadınların bilgiye erişimi ve yasal haklarını kullanmaları veya yerel, bölgesel, ulusal yasalarındaki kadınların kazanımları, yerel kadınlardan farklıdır. Bununla birlikte, mevcut çalışmalarda, politik ve yasal boyutlar oldukça yüksek düzeyde (bölgesel veya ulusal) bir araya gelme eğilimindeyken, ailesel, sosyal ve ekonomik boyutları genellikle bireysel veya kurum düzeyinde dikkate alınmalıdır.¹⁴⁰ Sivil toplum örgütlerinin kurum düzeyinde yaptıkları güçlendirme çalışmalarının sınıf, toplumsal cinsiyet, katılım ve sosyal uyum odaklı olması çalışmaların toplumsal alanda uygulanmasını kolaylaştırmaktadır.

Kalkınma alanında kadın güçlendirilmesi konusuna Türkiye özelinde bakıldığında; Türkiye'nin AB adaylığının kabul edilmesiyle kalkınma faaliyetlerine ilerleyen dönemde hız verdiği görülmektedir. 1994 yılında GAP projesiyle Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu Bölgesinde sosyal ve insani gelişim uygulamalarına başlamışlardır. Kalkınmanın ekonomik, sosyal ve çevresel boyutlarıyla ele alınarak yoksulluğun azaltılmasına yönelik çalışmalarda toplumsal cinsiyet perspektifiyle çalışmaları ve uygulamaları şekillendirilmiştir. Bu perspektif ile GAP Bölgesi'nde Kadının Statüsü ve Kalkınma Sürecine Entegrasyonu Araştırmasının¹⁴¹ bulgularına dayanarak Çok Amaçlı Toplum Merkezlerini faaliyet geçirmiştir. 2011 ve sonrasında yaşanan kitlesel göç kalkınma politikalarını ve Türkiye'deki sivil toplum örgütlerinin

¹⁴⁰ A.g.e, 2005, s.75-76.

¹⁴¹ Kalkınma Kütüphanesi, <https://www.kalkinmakutuphanesi.gov.tr/dokuman/gap-bolgesi-nde-kadının-statusu-ve-kalkınma-surecine-entegrasyonu-arastirmasi/1713>, Çevrimiçi, (Son Erişim Tarihi:17.02.2022)

faaliyet alanlarına etki etmiştir. Çok Amaçlı Kalkınma Merkezleri mülteci ve yerel kadınlara birlikte hizmet vermeye başlamıştır.¹⁴²

Güçlendirme tanıma uygun olarak kaynağın, etkinliğin ve başarının kadınlar tarafından kullanımının sağlanması kolektif bir çaba ile mümkün olmaktadır. Kadınların toplumsal alandaki üçlü rollerinden bağımsız gelişmemektedir. Güçlendirme odaklı kalkınma çalışmalarının kadınların kalkınma politikalarında yer almasını güçleştirdiğine dair olan eleştirilerin yetersiz kaldığı görülmektedir. Kalkınmanın yerelleşmesine katkı sunan sivil toplum örgütleri tarafından yürütülen güçlendirme çalışmaları kadınlara özgür üretim alanı açmaktadır. Özellikle Türkiye’de kitlesel göç sonrasında sivil toplum örgütlerinin faaliyet alanlarının kapsamının genişlemesi kalkınmanın sosyal ve ekonomik olduğu kadar toplumsal uyuma etkisinin olduğunu da göstermektedir. Bu bağlamda, bir sonraki bölümde saha araştırmasında incelenen sivil toplum örgütlerinin mevcut güçlendirme çalışmaları sınıf, toplumsal cinsiyet, topluluk katılımı ve sosyal uyum üzerinden incelenecektir.

¹⁴²GAP Projesi, <http://www.gap.gov.tr/suriyeli-kadin-ve-genc-kizlarin-sosyal-ve-ekonomik-istikrari-ve-dayanikliginin-guclendirilmesi-projesi-sayfa-125.html>, Çevrimiçi, (Son Erişim Tarihi: 23.02.2022).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.TÜRKİYE'DEKİ SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİNİN GÜÇLENDİRME ÇALIŞMALARI

Kalkınma politikalarının yerelde yaygınlaştırılması 'aşağıdan yukarıya' kalkınma adımlarının uygulanmasını kolaylaştırmaktadır. Kökleri feminist teorilere uzanan kalkınma yaklaşımları kalkınma alanında kadın güçlenmesine dair tartışmaları zenginleştirmiştir. Bu bağlamda sivil toplum örgütlerinin de saha faaliyetlerinin kapsamının genişlediği gözlemlenmiştir. Türkiye'de ve dünyada kalkınma politikalarıyla eş zamanlı olarak değişen STK faaliyetlerinin tarihsel arka planı ilk bölümde incelenmişti. Kalkınma alanında örgütlenen kadınların kalkınmaya yönelik yaklaşımları ise ikinci bölümün konusunu oluşturmuştu.

Bu bölümde ise saha araştırması kapsamında görüşülen ve alanyazında araştırılan sivil toplum örgütleri mercek altına alınacaktır. Türkiye'de kalkınma alanında çalışan sivil toplum örgütlerinin özellikle Suriye kitlesel göçü sonrasında mülteci ve yerel kadınlara yönelik artan güçlendirme faaliyetleri kadınların toplumsal ve özel alandaki rolleri göz önüne alınarak *sınıf ve toplumsal cinsiyet odaklılık, topluluk katılımı odaklılık ve sosyal uyum odaklılık* başlıkları altında feminist perspektifle incelenecektir.

3.1.Sınıf ve Toplumsal Cinsiyet Odaklılık

Dördüncü Dünya Kadın Konferansında sınıf, ırk, etnik farklılıklara sahip kadınların toplumdaki rollerine vurgu yapılması ekonomik ve sosyal alanda sınıf ve toplumsal cinsiyet odaklı güçlendirme, kalkınma yaklaşımının gelişimini hızlandırmıştır.

Kalkınmada toplumsal cinsiyet bakış açısını savunan sosyalist feministler güçlendirme çalışmalarının sınıf bağlamı içerisinde kadınların yeniden üretici, üretici ve topluluk yönetici rollerinin toplumsal alandaki iş bölümü ile birlikte

değerlendirilmesi gerekliliğine vurgu yapmışlardır. 1995 Pekin konferansı eylem planında da yer aldığı gibi;

‘Kadınla erkek arasındaki eşitlik bir insan hakları meselesi, sosyal adaletin önemli bir koşulu ve aynı zamanda eşitlik, kalkınma ve barışın vazgeçilmez ve temel önkoşuludur. Kadınla erkek arasındaki eşitliğe dayanan, şimdikinden farklı bir ortaklık, insanı merkez alan sürdürülebilir kalkınma için şarttır.’¹⁴³

Gelişmekte olan ülkelerde faaliyet gösteren sivil toplum örgütlerinin çalışmaları bu yaklaşımdan etkilendiği gibi Türkiye’deki STK çalışmalarını da etkilenmiştir. 1999’da Türkiye’nin AB adaylığına kabul edilmesiyle sivil toplum örgütlerinin hak ve özgürlükler temelli çalışmaları hız kazanmıştır. 2011’de Suriye’den Türkiye’ye yaşanan kitlesel göç ile birlikte sivil toplum örgütlerinin insani yardım çalışmalarında 2014’den başlayarak, yoğunluklu olarak da 2016’dan itibaren kadın güçlendirilmesi bağlamında yürütülen çalışmalara ağırlık verildiği gözlemlenmiştir. Kitlesel göç ile birlikte sınıf ve toplumsal cinsiyet temelli STK faaliyetlerinde bir artış yaşanmıştır. 2011’de Türkiye’deki sivil toplum örgütü sayısı 88.007 iken 2020’de bu sayı 119.738 olmuştur. Sayıları artan ve yaygınlaşan STK’lar, kitlesel göçün yoğun bir şekilde yaşandığı dönemin geçmesiyle birlikte insani yardım faaliyetlerine duyulan ihtiyacın azalmasıyla, kalkınma alanında kadın güçlenmesine yönelik mülteci ve yerel kadınlarla birlikte sınıf, etnisite ayrımı gözetmeksizin çalışmalara başlamışlardır. Bu bağlamda 2011 sonrasında 4 yıldır sivil toplum örgütünde sosyal çalışmacı olan sivil toplum örgütü çalışanı kalkınma çalışmalarının farklılaştığını şu sözlerle desteklemektedir:

‘Kitlesel göç ile birlikte örgütlerin faaliyetleri acil müdahale için maddi ve ayni yardımdan 2017 sonrasında farklılaşarak mültecilere sağlık, hukuki, istihdam ve eğitim konularında hizmet vermeye başlamışlardır.’ (Sivil Toplum Örgütü Çalışanı, 26, Sosyal Çalışmacı, Çevrimiçi, 2021).

¹⁴³Pekin Eylem Planı, 1996, s.7.

Görüşme yapılan sivil toplum örgütü çalışanın ifade ettiği gibi örgütlerinin faaliyet alanlarının kapsamının genişlemesi kadın odaklı güçlendirme faaliyetlerinin hızlanmasına neden olmuştur.

Kalkınmanın sürdürülebilme şartlarından biri olarak kabul edilen toplumsal cinsiyet eşitliği, sınıfsal farklılıkları ve ataerkil yapının sınıf ötesi baskılayıcı tutumunu mercek altına alarak kadının güçlendirilmesi faaliyetlerine bütüncül bir bakış açısı sunmaktadır. Bu bağlamda toplumsal cinsiyet ve sınıf bakışı kalkınma alanında kadın güçlendirme faaliyetlerine katkı vermektedir.

3.1.1.Kadın Güçlendirme Faaliyetlerinde Sınıf ve Toplumsal Cinsiyet Odaklı Çalışan STK'lar

Toplumsal Cinsiyet ve Kalkınma ile kamusal ve özel alanda kadın erkek arasındaki iş bölümünün kalkınma stratejilerinde yer alarak kadın güçlendirme çalışmalarının odak noktası haline gelmiştir. Sivil toplum örgütleri de güçlendirme çalışmalarını kuruluş misyonlarına uygun olarak toplumsal cinsiyet ve sınıf kavramlarıyla şekillendirmişlerdir. Mülteci ve yerel dar gelirli kadınların güçlenmelerine yönelik sivil toplum örgütlerinin çalışmaları sınıf ve toplumsal cinsiyet odaklı yaklaşımlarında benzerlik bulunmaktadır. Bu bağlamda aşağıdaki tabloda gösterildiği gibi; KEDV, IBC, İKGV, Mülteci Der., Mavi Kalem, Hayata Destek, UNDP ve SGDD insani yardım faaliyetleri dışındaki çalışmalarında toplumsal cinsiyet ve sınıf bakış açılarıyla kalkınma alanında kadın güçlendirmesini ön plana alırken tabloda yer almayan İHH ve Kızılay'ın çalışmaları ise farklılık göstermektedirler.

Tablo 3: Kadın Güçlendirme Faaliyetlerinde Sınıf ve Toplumsal Cinsiyet Odaklı Çalışan STK'lar

STK	Yıl	Proje Başlığı	Amacı	Faaliyet	Rapor
KEDV	2019	Türkiye'deki mülteci ve yerel dar gelirli kadınların güçlendirilmesi	Kadınların kendi ihtiyaçlarını kendileri tespit edip bu doğrultuda savunuculuk yapması	İhtiyaç Tespiti Eğitimi Liderlik Eğitimleri, Farklılıklara saygı Eğitimleri	--
IBC	2017	Türkiye'deki Mülteciler ve Ev Sahibi Toplum İçin Ekonomik Fırsatların Desteklenmesi Projesi (PEP)	Kadınların ve ihtiyaç sahibi topluluklarının istihdama erişimini sağlamak	Beceri kursları Dil Kursları İstihdama erişime yönelik eğitimler	IBC Faaliyet Raporu 2019-2020
İKGV	2018	Çok Amaçlı Destek Merkezi	Mültecilerin ve özellikle kadınların güçlenmesi, dayanıklılıklarının artması	Kadın Dayanışma Grubu Mülteci Koruma ve destek	Göç Yolunda Bir durak:Esenler
Hayata Destek	2017	Kadın Emeginin Kalkınması ve İyileştirilmesi Kooperatifi Projesi	Kadınlara geçim kaynağı yaratacak becerilerin kazandırılması ve toplumsal alanda kadınların güçlendirilmeleri	Mesleki yeterlilik kursları, kooperatifleşme eğitimleri	Hayata Destek Faaliyet Raporu 2018 ve 2019
SGDD	2019	Güçlü Kadınlar ve Güçlü Yarınlar Projesi,	Kadınların sosyal becerilerini ve kariyer gelişimini arttırarak güçlenmesi	Kişisel ve kariyer gelişimi eğitimleri	-----
UNDP	2018	Suriyeli ve Ev Sahibi Topluluklar İçin İstihdam İmkanlarının Geliştirilmesi ve Sosyal Uyumun Güçlendirilmesi Yolu ile Dayanıklılık	Sürdürülebilir geçim kaynaklarının oluşturulması	İş geliştirme, iş başı eğitimi ve mentor desteği	Yıllık Çalışma Planı 2019-2020
Mülteci Der.	2018	Kadın Dayanışma Merkezi	Şiddet maruz kalan kadınlara barınma imkanı sunmak, güvenli ortam oluşturmak	Psiko-sosyal destek Mesleki eğitim Hobi kursları	Mülteci Der Faaliyet Raporu 2019

					Mülteci Der Hizmet Rehberi 2020
Mavi Kalem	2019	Kadın Dayanışma Merkezi	Mülteci ve ev sahibi toplulukların kadınların güçlenmesi, sosyal uyumun desteklenmesi, bilginin yaygınlaştırılması,	Dil kursları, Mülteci Koruma ve destek Toplumsal cinsiyete dayalı şiddete karşı farkındalık	Mavi Kalem Faaliyet Raporu 2020

Kaynak: İlgili STK'ların kamuya açık kaynaklarından yararlanılarak oluşturulmuştur.

Kalkınma alanında yürütülen kadınların güçlendirilmesi çalışmalarında yukarıdaki tabloda gösterilen sivil toplum örgütlerinin görünür olmasının en önemli nedeni Türkiye'deki kalkınma planlarında genel bir şekilde '*Toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak ve kadınların ve kız çocuklarının toplumsal konumlarını güçlendirmek*'¹⁴⁴ ifadesinin yer almasıdır.

Türkiye'nin Onuncu¹⁴⁵ ve On birinci¹⁴⁶ kalkınma planlarında toplumsal cinsiyet, kadın güçlendirme ve göç konusunda yapılacak çalışmalardan oldukça genel bahsetmesi bununla birlikte oluşturulan politika önerilerinin toplumsal cinsiyet

¹⁴⁴UNESCO, <https://www.unesco.org.tr/Pages/108/219/S%C3%BCrd%C3%BCr%C3%BClebilir-Kalk%C4%B1ma-2030-Hedefleri-%C4%B0htisas-Komitesi>, Çevrimiçi, (Son Erişim Tarihi: 13.12.2021).

¹⁴⁵Kalkınma Bakanlığı, Onuncu Kalkınma Planı, 2014-2018, s.50.

³⁴⁸.Ekonomik gelişmeler ve yürütülen dışa açılma politikaları ülkemizin göç alan ve veren ülke konumunu güçlendirmektedir. Göç alanında güvenilir bir veri sisteminin oluşturulması, yurtdışında yaşayan vatandaşlarımızın ekonomik ve sosyal statülerinin güçlendirilmesi ve ülkemizle ilişkilerinin geliştirilmesi, göç ve uluslararası koruma alanında hukuki ve kurumsal düzenleme eksikliklerinin tamamlanması, uluslararası korumadan faydalananlar için sağlık, barınma ve eğitim sorunlarının giderilmesi ihtiyacı devam etmektedir.'

¹⁴⁶Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Onbirinci Kalkınma Planı, 2019-2023, s.23.

¹⁵³.Ülkemizde uluslararası koruma ve geçici koruma kapsamındaki nüfusa sağlanan insani ve acil yardım desteği sonrasında eğitim, sağlık gibi kamu hizmetlerinden yararlanma imkânı sunulmaktadır. Bu çerçevede, 29 ilde toplam 180 göçmen sağlığı merkezi kurulmuş, 2014- 2019 döneminde 5 milyonun üzerinde aşılama işlemi gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, 2018 yılı itibarıyla okul çağında bulunan geçici koruma altındakilerin yüzde 61,7'sinin eğitime erişimi sağlanmıştır.'

bağlamına yer vermeden genel politik önerilerde bulunması sivil toplum örgütlerinin var olan bu boşluğu alan çalışmalarıyla doldurulmasının önünü açmaktadır.

KEDV, IBC ve UNDP misyonlarında kalkınma çalışmalarında kadın güçlendirmesini hedeflemesiyle araştırma kapsamında incelenen diğer sivil toplum örgütlerinden ayrılmaktadır. Özellikle Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı (KEDV), dar gelirli kadınların yoksullukla mücadeledeki uzmanlıklarına, ailelerini ve toplumu geliştirme, dönüştürme güçlerine inancını vakıf misyonunda yer vermesi sebebiyle temelde sınıf ve toplumsal cinsiyet bakış açısıyla çalışmalarını sürdürmektedir.¹⁴⁷ KEDV'in bu yaklaşımını desteleyecek bir ifade de kurumda daha önce görev almış olan uzman tarafından belirtilmiştir:

'Kadın güçlendirme çalışmalarına bütüncül bakan özellikle bu çalışmalarda kadınların ihtiyaçları ve istekleri doğrultusunda yönlendiren bir kurumdur.'
(Sivil Toplum Örgütü Çalışanı,27, İş geliştirme Uzmanı, Çevrimiçi,2021)

Çalışanın da belirttiği gibi KEDV bütüncül kadın güçlendirme çalışmalarını 1986 yılından beri dar ve yoksul gelirli yerel kadınların ihtiyaçları doğrultusunda sürdürmektedir. 2017 yılında dar gelirli yerel kadınlar haricinde mülteci kadınlarla da liderlik eğitimleri, kadınlarının ekonomik yönden güçlendirilmesi çalışmalarını yürütmeye başlamıştır. Bu kapsamda yürütülen en güncel proje olan Türkiye'de Yaşayan Mülteci ve Yerelden Dar Gelirli Kadınları Güçlendirme Projesinde, mülteci ve yerel kadınların eşit bir şekilde yararlanabildiği ekonomik ve sosyal güçlendirme programlarını kapsamaktadır. Türkiye'de kalkınma alanında kuruluşundan beri bir kadın örgütü olarak faaliyet gösteren KEDV'in hane içinde kadınların ücretsiz emeklerine yönelik güçlendirme eğitimlerinde kadınların üçlü rolüne vurgu yaparak kadınların güçlendirme süreçlerinde Rowlands'in güçlendirme tanımına; *'karar alma süreçlerine sadece erişimle sınırlı kalmamaları, yetkin ve yetenekli oldukları algısının da yaratılmasının gerekli olduğunun bilincine varılması'* uygun olarak faaliyetlerini gerçekleştirdikleri gözlemlenmektedir. Bu bağlamda KEDV çalışını

147 KEDV, <https://www.kedv.org.tr/guclendirme-ve-kooperatiflesme>, Çevrimiçi, (Son Erişim Tarihi:12.12.2021).

Rowlands'ın güçlendirme tanımının vakfın çalışma pratiğinde işletildiğini şu şekilde ifade etmektedir:

‘Kadınların hane içi emeklerinin hane dışında görünür olmasını sağlamak ve kadınların hane içindeki emeklerinin bir görev değil bir emek olduğuna dair farkındalık üzerinden eğitimler ve güçlendirme çalışmaları yürütmektedir.’
(Sivil Toplum Örgütü Çalışanı, 27, İş Geliştirme Uzmanı, Çevrimiçi, 2021)

KEDV, kalkınmada kadın bakış açısına yakın olan Nelly Stromquist'in kadınların güçlenmelerini, ev içi emeklerini düzenleyebilecek güce sahip olmalarını kolaylaştıran kadınların ekonomik bağımsızlığı şeklindeki savunusunun¹⁴⁸ aksine toplumsal cinsiyet ve sınıf normlarına göre toplumsal cinsiyet ve kalkınma bakış açısıyla çalışmalarını sürdürdüğü gözlemlenmektedir. Dar gelirli yoksul kadınlar meşgul kadınlardır. Çünkü sadece aile ihtiyaçlarına cevap vermek için fazla zaman ve enerji harcamazlar, aynı zamanda katı otoriter eş kontrolü, evde şiddet, annelikle ilgili sosyal beklentiler ve fiziksel hareketliliklerini sınırlayan güvensiz topluluk ortamları gibi koşullarla da karşılaşmaktadırlar.¹⁴⁹ KEDV'in yürütmekte olduğu çalışmalarda bireysel ve kolektif düzeyde değişimi öncelediği anlaşılmaktadır. Bu doğrultuda görüşmeci şunları eklemiştir:

‘Kadınlara sosyal girişimcilik, ekonomik okur yazarlık eğitimleri verilerek bireysel olarak kadınların güçlendirilmesi hedeflenirken, toplumsal kalkınmada kadınların yeniden üretici, üretici ve topluluk yönetici rollerini bütüncül bir şekilde değerlendirmektedir.’(Sivil Toplum Örgütü Çalışanı, 27, İş geliştirme Uzmanı, Çevrimiçi,2021).

Kolektif güçlendirme perspektifi dışında kalan fakat kalkınma kavramının vakıf isminde yer aldığı Uluslararası Mavi Hilal İnsani Yardım ve Kalkınma Vakfı (IBC), insani yardım çalışmalarında ulusal ve uluslararası faaliyet yürütürken, kalkınma alanındaki çalışmalarını ise 2016 sonrasında genellikle Suriyeli mülteci erkek ve

¹⁴⁸Stromquist, N. P. , “**Women, educationandempowerment: Pathwaystowardsautonomy**”, C. M. Afionuev (Ed.), The Theoretical and Practical Bases for Empowerment, UNESCO Institute for Education, Hamburg, 1995, 13-14.

¹⁴⁹Yıldırım, Fatma, Gül, Hasan, Uluslararası Kalkınma Politikaları ve Kadınların Güçlendirilmesi Üzerine Bir Değerlendirme, **MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Sayı:1, 2021, s.682.

kadınlara yönelik uygulamaktadır.¹⁵⁰ Ayrıca mülteci kadınların bireysel güçlendirilmesine yönelik çalışmaları da bulunmaktadır.

Tablo1’de yer alan Türkiye’deki Mülteciler ve Ev Sahibi Toplum İçin Ekonomik Fırsatların Desteklenmesi Projesi (PEP) ile IBC, mülteci ve yerel kadınların iş gücü piyasasına katılımlarının desteklemesi, yoksulluğun azaltılmasını ve ekonomik koşulların iyileştirilmesini hedeflemektedir. Bu hedef, IBC’nin genel olarak STK’ların devlet, sivil toplum, piyasa arasında köprü oluşturma çabası toplumun kendi kendine organize olabilme kapasitesi yerel yönetim süreçlerinde belirleyici niteliklere sahip olduğu gözlemlenmektedir. Bu gözlemi görüşülen STK çalışanının ifadeleri desteklemektedir:

‘Bütüncül bir güçlendirme çalışma yürütmeye çalışan IBC, projelerini birbirinin devamı şeklinde geliştirmektedir. 2013 yılında hukuki, psikolojik yönlendirme çalışmaları yürütmekteyken, 2019 yılında istihdam ve girişimcilik projelerinde toplumsal cinsiyet eğitimlerine, danışmanlık hizmetlerine de yer vermeye devam etmiştir. Çünkü yoksulluğun azaltılması kadınların erken, çocuk yaşta evliliklerine, eğitime erişmede sıkıntıları ile bağlantılıdır.’(Sivil Toplum Örgütü çalışanı, 25, Sosyal Çalışmacı, Çevrimiçi, 2021).

IBC’nin mülteci kadınlarla yönelik faaliyetleri toplumsal kalkınmayı önceleyen kadınların güçlendirilmesi konusunda toplumsal cinsiyet odaklı bir yaklaşıma sahip olduğu gözlemlenmektedir.¹⁵¹

STK’lar yerel yönetimlerin, devletin hizmet sunumunda geri çekildiği belli başlı hizmet sunum alanlarında rol alarak, yerel kalkınmada doğrudan söz sahibi olmaktadır. IBC’de bu noktada, kadınlarının kendi ihtiyaçlarını, gereksinimlerini algılamaları konusunda yaptıkları eğitim, bilgilendirme toplantılarıyla Suriyeli kadınların entegrasyon sürecini hızlandırırken; sağlık, cinsel şiddetin önlenmesi, eğitim, travma sonrası psikolojik destek gibi konularda destek olmasıyla kadınların

¹⁵⁰ Paksoy, Mustafa, Yerele (Paydaşlara) Etki Kilis İli Analiz Raporu, **Uluslararası Mavi Hilal İnsani Yardım ve Kalkınma Vakfı**, Temmuz, 2019, s.2-6.

¹⁵¹ IBC, **Faaliyet Raporu**, 2019-2020, s.3.

bireysel güçlenmesine katkı sağlamaktadır.¹⁵²Böylelikle IBC'nin yerel kalkınmada üstlendiği misyon nedeniyle direkt kadınlarla çalışan bir kuruluş olmasa da kadınların güçlendirilmesinde bireysel farkındalığına yönelik çalışmaları vardır.

Yerel kalkınmada önemli bir yere sahip olan Birleşmiş Milletler kuruluşu olan UNDP, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yürüttüğü programlar ile ülkelerin yerel kalkınma faaliyetlerini ve uluslararası düzeyde kalkınma programlarının gelişimlerini destekleyici projeler uygulamaktadır. Hem projelerinin uygulanmasında fon veren hem de projelerinin uygulayıcısı olarak tabloda gösterilen kuruluşlardan farklılaşmaktadır. Uyguladıkları ve teşvik ettikleri projelerde dar gelirli kadınların kalkınma çalışmalarında hedef grup içerisinde yer alması kurumun sınıfsal bir yaklaşımının olduğunu göstermektedir. Fakat bu yaklaşım yoksulluğa karşı geliştirilen kadın girişimciliğini önceleyen bir yaklaşım olmaktadır.

Narayan güçlenmeyi, *'yoksul insanların katılımları etki ve kontrolleri ile kendilerini etkileyen kurumların hesap verebilirliğini sağlamak konusundaki varlık ve yapabilirliklerini genişletme'* olarak ifade etmektedir.¹⁵³ UNDP ve Dünya Bankasının yoksulluğa karşı kadın girişimciliğini güçlenme bağlamında değerlendirmesi¹⁵⁴ Narayan'ın güçlendirme anlayışına uygun olarak çalışmalarını sürdürüklerine bir kanıt niteliğindedir.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, 2010 yılında, BM Kadın ve BM Küresel İlkeler Sözleşmesi (Global Compact) iş birliğiyle, iş dünyasında kadınların güçlendirilmesini sağlamak üzere, şirketlerin mevcut politika ve uygulamalarını gözden geçirmesine veya yenilerini oluşturmaya yol göstermek amacıyla, "Kadını Güçlendirme İlkeleri" (Women's Empowerment Principles) oluşturulmuştur. "Eşitlik İş Demektir" sloganıyla yola çıkan bu politika ilkelerinin arkasında yatan kabul, toplumsal cinsiyet eşitliği-yanlı girişimciliğin ve toplumsal cinsiyet eşitliği-yanlı piyasa düzenlemelerinin kadının güçlenmesinde esas olduğunun kabulünün bir

¹⁵²A.g.e., 2019-2020, s. 3-75.

¹⁵³Narayan, Deepa, **Measuring Empowerment: Cross-Disciplinary Perspectives**, The World Bank Publications, Washington DC, 2005.

¹⁵⁴ UNDP, **Yıllık Faaliyet Raporu**, 2019-2020, s.19.

göstergesidir.¹⁵⁵ Bu bağlamda UNDP'nin Türkiye'de yürüttüğü Tablo1'de yer alan "Suriyeli ve Ev Sahibi Topluluklar için İstihdam İmkânlarının Geliştirilmesi ve Sosyal Uyumun güçlendirilmesi yoluyla Dayanıklılık" projesi yerel ve küresel boyutlarda kapsayıcı ve sürdürülebilir kalkınma stratejisiyle uyumlu olarak hem Suriyeli hem de ev sahibi topluluk için iş imkanlarının yaratılmasının hedeflenmesiyle dar gelirli kadınların girişimcilik üzerinden güçlenmesine bir örnek olmaktadır.¹⁵⁶

Sınıf ve toplumsal cinsiyet odaklı olarak girişimcilik faaliyetlerden kadınların güçlendirilmesini hedefleyen bir başka STK ise Hayata Destektir. Hayata Destek, insani yardım çalışmalarının yanı sıra kadınların geçim kaynaklarına erişimini kolaylaştırmak amacıyla kooperatifleşme, sosyal girişimcilik faaliyetleri yürütmektedir. Faaliyetlerinde toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadın liderliğine önem veren kurum kırılgan grupların (kadınlar, savaş mağdurları) ekonomik kalkınmasına toplumsal cinsiyet ve kalkınma perspektifiyle katkı sağlamaktadır.¹⁵⁷ Tablo 1 de yer alan Hayata Desteğin 'KEKİK' projesi Türkiyeli ve Suriyeli kadınların birlikte üretimlerine, sosyal ve ekonomik olarak kalkınmalarına destek olmaktadır. Gerçekleştirdikleri projeleri mülteci kadınlara ve erkeklere yönelik sosyal koruma, sağlık hizmetlerinden yararlanma, hukuki destek gibi diğer hizmet mekanizmalarıyla ilerletmesi kalkınma alanında güçlendirme çalışmalarını bütüncül bir bakış açısıyla ele aldığını göstermektedir.

Kadın güçlendirilmesi çalışmalarını genellikle dar gelirli mülteci ve yerel kadınlara yönelik gerçekleştiren bir diğer örgüt olan Sığınmacılar ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği (SGDD), 'Güçlü Kadınlar ve Güçlü Yarınlar Projesi' ile kadınların kariyer ve sosyal becerilerini arttırarak güçlenmesinin sağlandığını iddia etmektedir.¹⁵⁸ Bu

¹⁵⁵ A.g.m. Aralık, 2014, s.25.

¹⁵⁶ UNDP, Suriyeli ve Ev Sahibi Topluluklar için İstihdam İmkânlarının Geliştirilmesi ve Sosyal Uyumun Güçlendirilmesi Yolu ile Dayanıklılık Oluşturma Projesi, (Çevrimiçi), <https://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/projects/resilience-building-via-increased-livelihoods-opportunities-and-.html> (Son Erişim Tarihi: 10.06.2021).

¹⁵⁷ Hayata Destek, Faaliyet Raporu, 2019, s.20.

¹⁵⁸ SGDD, Güçlü Kadınlar Güçlü Yarınlar Projesi, <https://sgdd.org.tr/projeler/guclu-kadinlar-guclu-yarinlar-projesi/>, Çevrimiçi, (Son Erişim Tarihi: 14.12.2021)

proje kapsamında görüŖülen sivil toplum örgütü çalışanı, proje ile bağlantılı olarak kendi güçlendirme tanımını Ŗöyle ifade etmiştir:

‘Kadının kendi keline yetebilmesi güçlenmedir.’ (Sivil Toplum Örgütü Çalışanı,26, Sosyal Çalışmacı, Çevrimiçi, 2021)

Örgütün, kadının güçlenmesini bireysel ve insani gelişim yönünden yaşamlarının kontrolünü ele aldıkları süreçleri içerdiği yaklaşımla kadınların topluluk yönetici rollerini ön plana çıkardığı anlaşılmaktadır. Topluluk yönetici rolü bağlamında kadın; su, sağlık bakımı ve eğitim gibi ortak tüketime konu olan kaynakların sağlanmasının ve devamının garantilemekte, bu işleri gönüllü ve ücretsiz yapmaktadır. SGDD’nin, proje ile iletişim, zaman ve stres yönetimi, problem çözme, karar verme, finansal okur yazarlık, su ve sanitasyon, hijyen modüllerinden oluşan eğitimlerle dar gelirli, dezavantajlı kadınların güçlenmesine destek verdiği gözlemlenmektedir. Sivil toplum örgütü çalışanı ifadesiyle SGDD, çalışmalarında güçlendirme eğitimlerini öncelediğine yönelik gözlemi çalışanın Ŗu cümleleri desteklemektedir:

‘Sosyal ve ekonomik düzeyi düşük gruplarla çalışmak toplumsal kalkınma için avantajlı ve dezavantajlı olabilmektedir. Çünkü bir çalışmayı yürütürken daha temel düzeyde kadının öz güvenini kazandıracak güçlendirme eğitimleri yapılması gerekmektedir. Kurum neredeyse tüm projelerinde bu eğitimleri vermektedir.’ (Sivil Toplum Örgütü Çalışanı,26, Sosyal Çalışmacı, Çevrimiçi, 2021).

İstanbul’un gelir eşitsizliğinin en fazla yaşandığı ilçelerinde Sultanbeyli ve Esenyurt’ta Kadın Dayanışma Merkezleri ile faaliyet gösteren; Mülteciler Derneği ve Mavi Kalem Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği kadınlara özel güvenli alanların oluşmasına önem vermektedirler. Böylelikle dar gelirli yoksul yerel kadınların mülteci kadınlarla birlikte kendi stratejik ihtiyaçlarının (toplumdaki iş bölümü vb) farkına varabileceğini savunmaktadırlar. Bu bağlamda görüşme yapılan STK çalışanı dayanışma merkezlerinin işlevi konusunda Ŗunları söylemiştir:

‘Kadınların bağımsız olarak kendi ayakları üzerinde durabilmeleri için sadece ekonomik yönden özgür olmaları veya güçlendirilmeli yeterli değildir. Ekonomik güçlenmesin yanı sıra bireysel olarak kendinin farkına varması ve sosyalleşmesi önemlidir. Bu noktada kadın dayanışma merkezleri kadınların güvenli alanları olmaktadır.’ (Sivil Toplum Örgütü Çalışanı,29, Sosyal Çalışmacı, çevrimiçi,2021)

Doğrudan kalkınma çalışmaları yürütmeyen bu iki kuruluş kadınların sosyal ve ekonomik güçlenmesine katkı sağlayan çalışmalar uygulamaktadır. Yürüttükleri bu çalışmalarda toplumsal cinsiyet eşitliğine uygun mesleki eğitimler, Türkçe ve hobi kursları sağlamaktadırlar. Aynı zamanda kadınların psikolojik olarak güçlenmelerine katkı sağlayacak psikolojik destek programları uygulamaktadırlar.¹⁵⁹ Kalkınma programlarının öngördüğü yeni teknolojilerin kadınların statüsünü gerilettiği anlayışını savunan kalkınmada kadın bakış açısının aksine, yerel kalkınmayı sınıf ve toplumsal cinsiyet odaklı çalışmalarıyla kadınların öz güvenlerinin gelişmesine katkı sunduğu anlaşılmaktadır. Mülteciler Derneği de kadın güçlendirme çalışmalarında kadınların ihtiyaçlarına dikkate ettiğini vurgulamaktadır:

‘Mülteciler Derneği, kadın güçlendirme çalışmalarında genelden özele doğru bir kavramsal çerçeve ile hareket etmektedir. Kadınların pratik ve stratejik ihtiyaçlarını belirleyerek, kursları kurgulamaktadırlar. Toplumdaki kadının statüsünü iyileştirilmesi amacıyla açılmaktadır.’ (Sivil Toplum Örgütü Çalışanı, 32, Sosyal Hizmet Uzmanı, çevrimiçi, 2021)

Yerel ve mülteci kadınlar hizmet almakta zorlandıkları belediyelerin danışma merkezleri yerine, sivil toplum örgütlerinin oluşturdukları dayanışma merkezlerine gitmektedirler. Sultanbeyli ve Esenyurt’ta olan bu merkezler ile kadınlar yerelde, belediyelere karşı, kendi savunuculuk faaliyetlerini geliştirmektedirler. Çalışmalarında keskin bir feminist tartışmaya sahip olmayan bu iki kurumda, kadınların kendi aralarında dayanışma gruplarının oluşturmasını desteklemektedirler. Dayanışma grupları ile kadınlar bir birey olarak potansiyel gerçekliklerini

¹⁵⁹ Mavi Kalem, **Faaliyet Raporu**, 2019, s.13-15.

değiştirecek, başkalaştıracak ve yaşamlarında fırsatlar oluşturma yönünden güçlenmelerine katkı sağlayacaktır.

2014-2016 yılları sivil toplum örgütlerinin faaliyetleri açısından hedef grup olarak belirlenen Suriyelilere yönelik çalışmaların yoğun olduğu yıllardı. Bu yıllarda toplumsal cinsiyet, ayrımcılık odaklı çalışmalar toplumun üst, orta-üst sınıfları tarafından da çok destek görmekteydi.¹⁶⁰ Bu sayede çeşitli kurumlarla konserden, sağlık seminerine dek uzanan ortak programlar yürütülmekteydi. Bu atmosferde faaliyete geçen, İKGV'nin Esenler Çok Amaçlı Destek Merkezi, geçici koruma altındaki Suriyelilere yönelik hukuki ve psikolojik destek faaliyetleri yürütme amacıyla kurulmuştur. Ekonomik kalkınma konusunda iş geliştirme gibi faaliyetlerinin görünür olmaması sebebiyle kalkınma bakış açıları yorumlanamamaktadır. Fakat çok amaçlı merkezlerinde oluşturdukları kadın dayanışma gruplarıyla erken yaşta evliliğe ve kadınların geleneksel üretici rollerine karşı savunuculuk faaliyeti gerçekleştirerek, toplumsal cinsiyet rollerine odaklanan çalışmalar yürüttükleri gözlemlenmektedir.

İKGV Esenler Çok Amaçlı Toplum Merkezini kuruluş sürecinden itibaren mevcut çalışmalarının nasıl ilerlediği, bu çalışmalarda neler gözlemlendiğine dair bilgilerin yer aldığı kitapta dayanışma merkezine gelen mülteci kadınlar ve kız çocukları hakkında şu gözleme yer vermiştir:

*'Evli kadın rolünü benimsemeye çalışan kız çocukları... Eşinin koluna girmeye çalışan, kucağında bebeği, dudağında beceriksizce sürülmüş rujuyla on dört, on beş yaşlarında kızlar...'*¹⁶¹

Kız çocuklarının erken evlendirilmesi konusunda çalışmalarını sürdüren İKGV, eğitim ve savunuculuk faaliyetleriyle kadınların toplumsal cinsiyet rolleri konusunda güçlendirme çalışmaları gerçekleştirmiştir. Bu çalışmalarını yürütürken etki analizi de yapan STK, merkezdeki kadınlarla röportaj gerçekleştirmiştir. Dayanışma merkezindeki faaliyetlere aktif katılan Suriyeli mülteci kadın çalışmaların başarısı şöyle özetlemiştir:

¹⁶⁰Özgülner, Nuray, **Göç Yolunda Bir Durak: Esenler**, İKGV, Ekim,2018, s.11.

¹⁶¹A.g.e, 2018, s.38.

‘Eylül 2018’de Esenler Merkez’de yeni bir kadın dayanışma grubu başlayacak... Suriyeli dayanışma ağında olan bir kadın, bu grubun kolaylaştırıcılarından olacak. Bu gruba kız çocuklarını erken yaşta evlendirmek istemeyen, eşlerinin bu konuda baskısından yakınan kadınlar katılacak. Suriyeli Kadın, böyle bir grubun katılımcısıyken kolaylaştırıcısı olacağı için çok heyecanlı ve büyük sorumluluk hissediyor. Ne öğrendiysek şimdi sınava girecek ve öğrendiklerimizi başkalarına vereceğiz.¹⁶²

Kadın dayanışma ağında yer alan bu Suriyeli kadın, eğitimleri ve bilgilendirme seminerlerini aldıktan sonra bu konu hakkında öğrendiği bilgileri bir başka kadına anlatacak güce ve konuma geldiği anlaşılmaktadır.

Araştırma içerisinde yer alan; IKGV, UNDP, SGDD, KEDV, IBC, Hayata Destek, Mülteciler Derneği, Mavi Kalem sivil toplum örgütleri mülteci ve yerel kadınlara yönelik sınıf ve toplumsal cinsiyet odaklı güçlendirme çalışmaları, kadınların ekonomik ve sosyal yönden güçlendirilmesini hedeflemektedirler. Toplumsal cinsiyet ve kalkınma bakış açısıyla çalışmalarını sürdürmeye çalışan Tablo 1’deki kurumlar, kadınların toplumsal alanda değişime yol açabilecek güçlendirme faaliyetleriyle toplumsal dönüşümü desteklemektedirler.

¹⁶²A.g.e, 2018, s.65.

3.1.2. Kadın Güçlendirme Faaliyetlerinde Sınıf ve Toplumsal Cinsiyet Kavramlarını Farklı Değerlendiren STK’lar

Tablo 4: Kadın Güçlendirme Faaliyetlerinde Sınıf ve Toplumsal Cinsiyet Kavramlarını Farklı Değerlendiren STK’lar					
STK	Yıl	Proje Başlığı	Amacı	Faaliyet	Rapor
İHH	2021	Yetim Annelerinin Güçlendirilmesi	Annelerin geçim kaynaklarının geliştirilmesi	Terzilik Eğitimi	İHH Faaliyet Raporu 2020
KIZILAY	2017	Sosyal Uyum Yardımı (SUY) Koruma Bileşeni	Hizmet merkezlerinin nakit transferleriyle birlikte faydalananlara koruma desteği	Kızılay kart, toplum merkezlerine yönlendirme	Kızılay Faaliyet Raporu 2020

Araştırma kapsamında incelenen Kızılay ve İHH kadın güçlendirme faaliyetlerinde sınıf ve toplumsal cinsiyet kavramlarını diğer 8 kurumdan farklı bir şekilde değerlendirmektedirler. Kızılay ve İHH’nın yaklaşımları karşılaştırmalı bir şekilde aşağıda açıklanmaktadır.

Belirli bir gruba yönelik güçlendirme faaliyetleri yürüten İHH, bu faaliyetlerinde ‘dar ve yoksul gelirli kadınlar’ nitelendirmesinden ziyade ‘yardıma muhtaç / ihtiyaç

sahibi’¹⁶³ kişiler adlandırmasını kullanmaktadır. Bu bağlam yapılan görüşmede görüşmeci toplumsal cinsiyet eşitliğini kurumunun nasıl çalışmalarında kullandığı sorusuna şu şekilde yanıt vermiştir:

‘İnsani yardım amaçlı kurulan İHH, bu alanda çalışmalarını sürdürmektedir. Çalışmalarını cinsiyet ayrımı olmaksızın tüm insani yardıma ihtiyacı olan kimselere ulaştırmaktadır.’ (Sivil Toplum Örgütü Çalışanı,26, Proje Koordinatörü, yüz yüze, 2021)

İnsani yardım temelinde yürüttüğü çalışmalar kadınların, ‘yetim annelerinin’, ekonomik yönden bağımlılığını azaltmayı hedeflemesiyle belirli bir kadın grubu için kalkınma faaliyeti gerçekleştirmektedir.

Sivil toplum örgütü çalışanı kurumun insani yardım çalışmalarının kapsamının genişlemesini şöyle açıklamıştır.

‘İnsani yardımların amacı sosyal ekonomik bağımsızlığın sağlanmasının olmadığı gibi değişen dünya konjonktürü ile birlikte faaliyetler biraz da geçim kaynaklarına erişim bağlamında genişlemektedir.’ (Sivil Toplum Örgütü Çalışanı,26, Proje Koordinatörü, Yüz yüze, 2021)

Fakat hem sosyalist feministlerin savunduğu toplumsal cinsiyet normlarına yer vermemesi hem de sınıfa yönelik bir kadın odaklı çalışma yürütmemesi nedeniyle kadın güçlendirilmesi konusunda post-neoliberal kalkınma, yani politik düzenin ve ekonomik sistemin politik örgütlenme temelinde dönüşümünü içermeyen bir yaklaşımı benimsediği söylenebilmektedir. Aynı zamanda kurum, tanımladığı hedef grubun sınırlı olması ve İslami referanslara uygun bir bakış açısıyla belirli bir kadın grubunun seçilmesi sebebiyle bütüncül bir kalkınma yaklaşımına sahip değildir.

İHH gibi temel olarak insani yardım alanında faaliyet yürütmek amacıyla kurulan Kızılay, ‘yardıma muhtaç kimseler / ihtiyaç sahibi’¹⁶⁴ adlandırmasına çalışmalarında yer verse de faaliyetlerinde cinsiyet dağılımına dikkat etmektedir. Toplumsal cinsiyet kavramına raporlarında yer vermeyen Kızılay, kadın ve erkek olarak

¹⁶³İHH, **Faaliyet Raporu**,2020, s.4.

¹⁶⁴ Kızılay, **Faaliyet Raporu**,2020, s.95.

faaliyetlere katılan kişilerin nicel sayılarına yer vermektedir. Kızılay, Suriye kitlesel göçüyle faaliyetlerinin kapsamını genişleterek mülteci kadınların güçlendirilmesine yönelik çalışmalar yürütmeye başlamıştır. Bu bağlamda geçim kaynaklarını geliştirici, istihdama yönlendirici faaliyetler yapmaktadırlar. Toplum merkezlerinde açtıkları mesleki beceri kursları ve dil kursları mülteci kadınları ekonomik ve sosyal güçlenmelerini desteklenmesini hedeflemektedir. Sosyal ve ekonomik güçlendirme hedefleri toplumsal cinsiyet ve sınıf bağlamı dışında ifade edildiğinden liberal feministlerin savunduğu kalkınmada kadın bakış açısını barındırmaktadır. Kalkınmada kadın görüşünün ana konusu, kadınların var olan ekonomik kalkınma plan, program ve projelerine dâhil edilmesidir.¹⁶⁵ Burada kadınların sınıflarına veya toplumsal konumlarına yönelik bir atıf bulunmamaktadır. Kızılay'ın mülteci kadınlara yönelik uyguladığı projelerde de hane içi gelire katkı sağlamayı öncelemesiyle kadının üretici ve yeniden üretici rollerinin toplumsal bağlamı dışında değerlendirdiği anlaşılmaktadır. Hane içi destek mekanizmasının kadınların sosyal yönden güçlendirilmesi üzerine planlandığını görüşmecinin şu cümlesinden anlaşılmaktadır:

'Mülteci kadınlara yönelik dil kursları verildi. Bu dil kursları maddi teşvik ile verildi. Bu da hane içine katkı sağlamaktadır.' (Sivil Toplum Çalışanı, 31, Sosyal Çalışmacı, Çevrimiçi, 2021)

Kızılay ve İHH kuruluş amacıyla insani yardım kurumu olmalarına rağmen uygulamaya koydukları çalışmalar ve projelerle kalkınma alanında kadın güçlendirilmesi çalışmalarına dolaylı olarak katkı sağlamaktadırlar.

Sonuç olarak, Etkin bir kalkınma programının uygulanabilmesi sivil toplum örgütlerinin ekonomik ve sosyal güçlenmeye yönelik çalışmalarıyla mümkün olmaktadır. Sivil toplum örgütlerinin yürüttükleri çalışmaların toplumun tüm kesimlerini kapsamaması, kadınların güçlendirilmesine yönelik ortaya çıkabilecek sorunları görünür kılmaktadır. Dar gelirli ve yoksul kadınlara odaklanan güçlendirme faaliyetleri feminist yaklaşımın kalkınmadaki yansıması olarak kadınların failliğinin

¹⁶⁵ A.g.m., Aralık, 2017, s.379.

etkin kullanması, kadınların öz bilinçlerinin artmasına katkıda bulunmaktadır. Bu nedenle STK'lar kadınların güçlenme süreçlerinde önemli bir aktördür.

3.2.Topluluk Katılımı Odaklılık

Kadınların ihtiyaçlarının kadınlar tarafından tespit edilmesi kadınların güçlendirme adımlarına etkisi vardır. Kalkınma çalışmalarında topluluk katılımı 'aşağıdan yukarıya' bir bakış açısı ile çalışmaların yürütülmesini sağlamaktadır.

Oxaal ve Baden'in ifade ettiği gibi güçlenme, sadece belirli faaliyetler ve sonucunda elde edilen çıktılar olarak tanımlanmayabilir; çünkü güçlenme kadınların özgürce analiz yapabilmeleri, kendi ilgi ve ihtiyaçlarını geliştirmeyi içeren bir süreçtir. Bu ihtiyaç ve istekler, başka sosyal aktörler tarafından empoze edilmeden, kadınların kendilerine önceden tanımlanmadan, kendilerinin farkına vardıkları ihtiyaç ve isteklerdir, güçlenme de bu ihtiyaç ve ilgileri geliştirme sürecidir.¹⁶⁶ Bu noktada kalkınma alanında kadın güçlendirme çalışmalarında topluluk katılımı önemli olmaktadır.

3.2.1.Topluluk Katılımını Güçlendirme aracı olarak kullanan STK'lar

Uluslararası Mavi Hilal İnsani Yardım ve Kalkınma Vakfı (IBC), Suriyeli kadınlarla birlikte yürüttükleri kalkınma çalışmalarında mülteci kadınların katılımlarıyla çalışmalarını şekillendirmektedirler. Bu bağlamda görüşmeciye yöneltilen mülteci ve yerel kadınların çalışmalara nasıl dahil oldukları sorusuna ise şu yanıt alınmıştır:

'Toplumsal cinsiyet eşitliği, güçlendirme kavramlarını eğitimlerimizde kullanıyoruz. Eğitimlerde özellikle kadınların toplumsal alandaki kadın erkek eşitliğine dair kendi söylemlerini öğreniyor ve buna göre eğitim çalışmasını katılımcı bir şekilde yürütüyoruz.'(Sivil Toplum Örgütü Çalışanı, 25, Sosyal Çalışmacı, Çevrimiçi, 2021).

Kadınların farkındalıklarını arttıracakları, bireysel güçlenmelerine katkı sağlayacak eğitimleri interaktif bir şekilde yürütmeleri çalışmalarının kalitesine etki ettiği gibi,

¹⁶⁶ A.g.m., Aralık, 2014, s.18.

‘tabandan tavana’ yerel kalkınmayı desteklemektedir. IBC’nin faaliyet raporunda bu gözlemi destekleyecek şu cümleler yer almaktadır:

‘Programlar tasarlanırken ve uygulanırken, IBC en savunmasız ve dezavantajlı grupların ihtiyaçlarını dikkate alarak önceliğe koymaktadır.’¹⁶⁷

IBC ‘nin yerel etki raporunda yer alan bu cümlede topluluk katılımı ile ilgili net ifadeler yer almazken, faaliyetlerinin küresel kalkınma programları dışında yereldeki gerçeklikler üzerine kurulmuş olması yukarıdan aşağıya damlama sistemi ile yürütülecek bir güçlendirme çalışmasının dışında yer aldığını göstermektedir. STK çalışanı kadın güçlendirmesine yönelik yürütülen kalkınma faaliyetlerinin teorik ve pratik kapsamına yönelik soruya şu şekilde cevap vermiştir:

‘Kadın güçlendirme çalışmalarında genelden özele doğru bir kavramsal çerçeve ile hareket etmektedir. Kadınların ihtiyaçlarını belirleyerek, kadınların kendilerinin yönlendirecekleri kursları kurgulamaktadırlar. Buna göre yeni kurslar açmaktadırlar.’ (Sivil Toplum Örgütü Çalışanı, 25, Sosyal Çalışmacı, Çevrimiçi, 2021).

Yukarıdan aşağıya damlama sisteminin aksine tabandan kalkınma yürüten Kadın Emeklerini Değerlendirme Vakfı (KEDV), kadınların ev içi emeklerinin görünür kılınması, mülteci ve yerel kadınların güvenli alanlarda güçlenmelerini ve güvenli alanların kadınların katılımı ile oluşturulmasını savunmaktadır. Bu bağlamda görüşmecinin kurumun kalkınma bakış açısına yönelik soruya verdiği cevap, kurumun misyonunu desteklemektedir:

‘Kadın güçlendirme çalışmalarına bütüncül bakan özellikle bu çalışmalarda kadınların ihtiyaçları ve istekleri doğrultusunda yönlendiren bir kurumdur.’(Sivil Toplum Örgütü Çalışanı, 27,İş geliştirme Uzmanı, Çevrimiçi,2021).

KEDV’in bu yaklaşımı topluluk katılımının kadınların kendi isteklerini fark ettirmesi yönüyle çalışmalarda önemli olduğunu doğrulamaktadır. ‘Türkiye’de Mülteci ve

¹⁶⁷A.g.e, 2019, s.6.

Yerel Kadınların Güçlendirilmesi’ projesiyle verdikleri eğitimleri karşılıklı etkileşim içerisinde yürüttüklerini belirtmişlerdir. Sivil toplum örgütü çalışanı projenin topluluk katılımı ile güçlenme noktasındaki hassasiyetini şu şekilde dile getirmiştir:

‘Kitlemel göç sonrasında vakıf eğitim, ekonomik güçlendirme ve kooperatifçilik çalışmaları kadınların fikirlerine ve kendilerinin sahada yürüttükleri ihtiyaç tespitine göre şekillenmektedir. ‘(Sivil Toplum Örgütü Çalışanı, 27, İş geliştirme Uzmanı, Çevrimiçi,2021).

Bu da topluluk katılımı ile aşağıdan yukarıya doğru şekillenen yerel kalkınmanın yerelden planlamasına örnek olmaktadır.

Hayata Destek, topluluk katılımına yapılı, sınırlı yer vermektedir. Faaliyetlerinin işleyişi proje yazım aşamasında profesyoneller tarafından oluşturulsa da Hayata Destek Evi diye adlandırdıkları toplum merkezlerinde yürüttükleri hizmetleri mahalleli, topluluk katılımı belirleyip uyguladıklarını 2019 faaliyet planında şu şekilde ifade etmektedirler:

‘2019 yılı boyunca tüm çalışmalarımızı insani yardım standartlarına uyarak ve topluluk katılımını teşvik ederek yürüttük. Mültecilere ve yerel haka yönelik ruh sağlığı, psiko-sosyal destek, koruma, eğitim ve sosyal uyu çalışmaları yaptık. Faaliyetlerimizi topluluk üyelerinin katılımı ile belirleyip uyguladık.’

Topluluk katılımı odaklı güçlenme sosyal uyuma da katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda projelerinin işleyiş adımlarından ziyade toplum merkezleri veya dayanışma merkezlerinde uygulanmasının pratik açıdan daha kolay olduğunu ifade eden sivil toplum örgütü çalışanı, mülteci kadınların yerel kadınlarla etkileşim halinde olduğu merkezlerde uygulanmasının kadının sosyal anlamda güçlenmesine katkı sunduğunu belirtmektedir. Fakat topluluk katılımının sadece merkezle sınırlı kalması topluluk katılımı yoluyla güçlendirme açısından doğru bir uygulama mıdır? Aşağıda yer alan bölümde araştırma kapsamında incelenen kuruluşların ‘dayanışma mekanizması’ olarak adlandırdığı mekânlarda veya projelerde topluluk katılımı sorgulanacaktır.

3.2.2.Dayanışma Mekanizması Topluluk Katılımı odaklı güçlendirme midir?

Kalkınma alanında faaliyet yürüten sivil toplum örgütlerinden sayılmayan İHH, yürüttükleri çalışmalarda topluluk katılımına önem vermektedir. Proje koordinatörü olarak kurumda görev alan çalışan topluluk katılımının önemini şu şekilde dile belirtmiştir:

‘Mülteci ve Türkiyeli gruplarla yürüttükleri eğitimleri oluşturulan dayanışma mekanizmasıyla sürdürmektedir. Örneğin; İngilizcesi iyi olan bir kadın çocuklara eğitim verirken, daha önceden dikiş bilgisi olanlar da kadınlara dikiş eğitimi vermektedir.’ (Sivil Toplum Örgütü Çalışanı,26, Proje Koordinatörü, Yüz yüze, 2021).

Topluluk katılımını bir dayanışma mekanizması olarak adlandırmaktadırlar. Direkt olarak faaliyetlerin belirlenmesinde topluluk katılımını kullanmazken, faaliyetler uygulanırken topluluk katılımını uygulamaktadır.

Topluluk katılımını faaliyetlerinde ve projelerinde kadın dayanışma ağları veya merkezleriyle uygulayan diğer kurumlar ise Mavi Kalem ve İKGV’dir. Mavi Kalem derneği proje olarak geliştirdiği, hizmete sunduğu Kadın Destek ve Dayanışma Merkezini açarken internet sitesindeki tanıtım yazısında şu ifadeleri kullanmıştır:

‘Projenin tasarım, planlama ve uygulama aşamalarının tümünde toplumsal cinsiyet eşitliğini ana akımlaştırmayı, kadın bakış açısını yansıtmayı, etkilenen toplulukların her aşamaya aktif katılımını sağlamayı hedefliyoruz.’¹⁶⁸

Şeklinde bir hedef ortaya koymalarına rağmen, faaliyet planlarında ve proje açıklamasında bu cümleden farklı bir cümle bulunamamıştır. Dayanışma merkezi faaliyetlerinde destek mekanizmasını da içinde barındırmasında ötürü hizmet veren – hizmet alan bağlamı dışında bir çalışmanın pek yürütülmediği anlaşılmaktadır. Bu

¹⁶⁸Mavi Kalem Derneği, Kadınlar için güvenli bir alan oluşturan Kadın Danışma Merkezi Esenyurt’ta açıldı, 25.12.2021, (Çevrimiçi), <https://www.mavikalem.org/2021/12/25/kadinlar-icin-guvenli-bir-alan-olusturan-kadin-danisma-merkezi-esenyurtta-acildi/>, (Son Erişim Tarihi: 03.02.2022).

nedenle dayanışma merkezi olarak kurulmuş olmasına rağmen işleyiş profesyonel proje planına uygun bir şekilde ilerlediği anlaşılmaktadır.

Profesyonel destek merkezi olarak kurulan ‘Çok Amaçlı Destek Merkezi’ ile İKGV, mülteci ve yerel kadınların merkezin faaliyetlerinin işleyişine dahil olduğu ancak planlama sürecinde yer almadığı bir merkezdir. Merkezin faaliyetlerinin anlatıldığı dokümanda bu görüşü destekleyici şu cümleler yer almaktadır:

‘Her ay on yalnız kadının başvurusuyla birlikte ekip içinde bu kadınlar için farklı düzeyde sosyal desteğin gerekliliği konuşulmaya, tartışılmaya başlandı. Kadınların birbirlerini tanımaları, desteklemeleri için “kadın dayanışma grubu” kurularak toplum merkezi çalışmalarının ilk adımları atıldı’¹⁶⁹

İKGV ve Mavi Kalem topluluk katılımını sivil toplum örgütlerinin profesyonel işleyiş üzerine kurulu düzenlerinden farklılaştıramadıkları görülmektedir. Bu nedenle sivil toplum örgütlerinin özel sektöre yaklaşan profesyonelliğe yöneldikleri söylenebilmektedir.

Dayanışma Merkezleri topluluk katılımı ile kadınların güçlendirilmesi konusunda profesyonel, yapılı sivil toplum örgütü yaklaşımına sahip olduğu için tam olarak topluluk katılımı ile güçlendirmede yer almamaktadır. Buna ek olarak profesyonel oluşturulan ilişkiler kişiler ve kurumlar arasındaki ilişkinin hizmet veren ve hizmet alan şeklinde bir algıya da sebebiyet vermektedir. Bu durumu bir görüşmeci yapılan görüşmelerde şu şekilde ifade etmiştir:

‘Çalışmalarımız yapılı bir şekilde ilerlemektedir. Destek merkezine gelen kişiler ile kurduğumuz ilişki yaptığımız faaliyeti veya talep edilen bilgiyi doğru ve anlaşılır bir şekilde karşıya aktarmaktır. Bunun dışında danışanlarla bir iletişimimiz olmamaktadır. (Sivil Toplum Örgütü Çalışanı, 27, Sosyal Çalışmacı, Çevrimiçi, 2021)’

¹⁶⁹A.g.e., 2018, s.11.

3.2.3. Topluluk Katılımını Güçlendirme Aracı Olarak Kullanmayan STK'lar

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), projelerinde topluluk katılımını bir güçlendirme aracı olarak değil, projelerinin yaygınlaşmasını sağlamak yerelden destek bulmak amacıyla kullanmaktadır. 'Suriyeli ve Ev Sahibi Topluluklar için İstihdam İmkânlarının Geliştirilmesi ve Sosyal Uyumun Güçlendirilmesi Yolu ile Dayanıklılık Oluşturma Projesi' istihdam odaklı sosyal uyum güçlendirilmesi hedeflediği için topluluk katılımı, projeye katılımı, projeye başvuru ile gerçekleşmektedir. Proje kurumların ihtiyaçlarına ve onların katılımlarına göre şekillenmektedir.

*'Mevcut işletmelere ihtiyaçlarına göre iş geliştirme hizmeti sağlanacaktır.'*¹⁷⁰ Buna göre yerel kalkınmada hizmet veren bir kuruluş olan UNDP, hizmet alan danışan; mülteci ve yerelden kişilerin taleplerinden ziyade proje uygulama planına göre şekillenmektedir. Bu nedenle topluluk katılımı odaklı güçlendirme çalışmasına örnek gösterilememektedir.

UNDP'nin projesi gibi Kızılay SUY projesi de yapıli bir projedir. Mültecilerin temel ihtiyaçlarının karşılanması üzerine planlanan bir proje olduğu için projenin yaygınlaştırılması aşamasında topluluk katılımı önemsenmiştir. Ancak bu projenin işleyiş adımlarında yer almamıştır. Bu nedenle yürütölen proje topluluk katılımı odaklı güçlendirme çalışması olmamaktadır.

Sonuç olarak, topluluk katılımı odaklı güçlendirme çalışması kadının topluluk yönetici rolüne vurgu yaparak kadınların gönüllü olarak yer aldığı ancak görünürlüklerinin olmadığı sağlık, çocuk eğitimi gibi konularda değişimin öncüsü olarak kadınların toplumsal statülerinin dönüşümüne katkı sunmaktadır.

¹⁷⁰Suriyeli ve Ev Sahibi Topluluklar için İstihdam İmkânlarının Geliştirilmesi ve Sosyal Uyumun Güçlendirilmesi Yolu ile Dayanıklılık Oluşturma Projesi, (Çevrimiçi), <https://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/projects/resilience-building-via-increased-livelihoods-opportunities-and-.html> (Son Erişim Tarihi: 12.06.2021).

'Kadınların proje çalışmalarının her aşamasında yer alması, projelerinin sürdürülebilirliğini arttırmaktadır.'(Sivil Toplum Örgütü Çalışanı, 28, Saha Sorumlusu, Çevrimiçi,2021).

Kadınlar tarafından sahiplenilen çalışmalarının sahada daha kalıcı olduğunu söyleyen sivil toplum örgütü çalışanı, kadınlar için değil kadınların kendisi için oluşturduğu çalışmalarının daha başarılı olacağına inandığını eklemektedir. Feminist iktisadın savunduğu gibi 'ekonomide kadın' değil kadın bakışıyla bir ekonomi okunmasının yani planlanan ve öngörülen değil kadınların bakış açısıyla ekonomik güçlenme modellerinin, faaliyetlerinin oluşturulması gerekmektedir.

3.3.Sosyal Uyum Odaklılık

Sivil toplum örgütleri insani yardım faaliyetlerinin dışında Türkiye'nin demokratikleşme adımlarına uygun olarak mültecilerin haklarının kamusal alanda görünür kılınması konusunda savunuculuk faaliyetleri yürütmüşlerdir. Hak temelli (hak temelli savunuculuk faaliyetleri gerçekleştirilen ve mültecilere yönelik politika yapım sürecine dahil olan kurumlar) ve yardım temelli (insani yardım faaliyeti gerçekleştiren, geleneksel kurumlar) kuruluşlar olarak ikiye ayrılan sivil toplum örgütleri mültecilere yönelik faaliyetlerinde kamusal alanda sosyal uyumu arttırmaya yönelmişlerdir. Sosyal uyum, bir ülkedeki toplum içerisinde toplumsal bağlantılılık, ortak fayda anlayışı olarak tanımlanabilmektedir.¹⁷¹

Türkiye'ye kitlesel göç sonrası Suriyelilerin kalış süresi uzamakta ve kalıcılıkları belirginleşmektedir. Suriye'de devam eden iç savaş, dönüş arzusunda olanların da Suriye'ye dönme imkânlarını ortadan kaldırmaktadır.¹⁷² Bu nedenle toplumsal alanda sosyal uyum faaliyetlerine duyulan ihtiyaç artmaktadır. Bu bağlamda Türkiye'deki birçok sivil toplum örgütü 2011 sonrasında AB ve BM'nin maddi destekleri ile

¹⁷¹ Ataseven, Aysen, Bakış, Çağla, **Türkiye'de Sosyal Uyum**, İstanbul Politikalar Merkezi ve İNGEV, Haziran, 2018, s.5.

¹⁷² Yaman, Ahmet, Suriyeli Sosyal Sermayenin İnşası ve Yeniden Üretim Sürecinin Sivil Toplum ve Ekonomik Hayat Alanlarında İncelenmesi, **Göç Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 3, Ocak-Haziran 2016, sf. 104.

güçlenerek projelerini sosyal uyuma yönelik, ekonomik ve sosyal kalkınmayı güçlendirecek kalıcı faaliyetler planlamaya başlamışlardır.

Birleşmiş Milletlere bağlı kurumlar ve uluslararası STK'lar geçim kaynaklarının desteklenmesi kapsamında teknik ve mesleki eğitimler sağlanması, kayıtlı istihdam fırsatlarına erişimin arttırılması için yetenek ve dil eğitimlerinin verilmesi, girişimcilik imkânları sunulması ve ilgili ulusal ve yerel kamu kurumlarının kapasitelerinin güçlendirilmesi başlıklarını ilgili iki grup (mülteci ve yerel) için genişletmiştir.¹⁷³ Sivil toplum örgütleri tarafından iki grup için genişletilen sosyal uyum odaklı faaliyetler ev sahibi toplum ve mültecilerinin toplumsal yaşamda ortaklıklar kurmasını hedeflemektedir.

3.3.1.Fon Kuruluşları Nedeniyle Suriyeli Mülteci Katılımı Zorunlu olan veya Sadece Suriyeli Mültecilere Yönelik Projeler Yürüten STK'lar

Araştırma kapsamında incelenen Kızılay, SGDD, Mülteciler Der., İHH, İKGV sivil toplum örgütlerinin proje finansmanların şartı olarak Suriyeli mültecilerin sosyal uyumuna odaklanmaktadır.

Acil insani yardım ve insani yardım faaliyetleri yürüten Kızılay, Avrupa Birliği İnsani Yardım ve Sivil Koruma Operasyonları (ECHO) tarafından finanse edilen, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Türk Kızılay, Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay Dernekleri Federasyonu (IFRC) tarafından yürütülen SUY projesi tamamıyla Suriyeli mültecilerin günlük temel ihtiyaçlarını karşılamasını amaçlayan toplumsal bağlantılılık mekanizması sebebiyle Sosyal Uyum Yardımı olarak adlandırılmaktadır. Bu sosyal uyum yardımı bireylerin günlük temel ihtiyaçlarını karşılamayı hedeflediği için ekonomik anlamda toplumsal bağlantı sağlarken sosyal anlamda bir uyum stratejisi sunmamaktadır.

¹⁷³ UNDP, https://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/library/human_development/hdr2019.html, Çevrimiçi, (Son Erişim Tarihi: 20.04.2021).

Kızılay'ın 2016-2020 strateji planında sosyal uyumu önceleyen göç olgusuna aşağıdaki ifadeler ile yer verilmiştir:

*'Nüfus hareketlerine cevap verme kapasitesini artıracak göç hizmet modelini tasarlamayı, göçü yerinde önlemek için yoğun sığınmacı akışı olan ülkelere yönelik sınır ötesi yardım ve bilinçlendirme çalışmaları yapmayı, sığınmacılara yönelik sosyal hizmetler sağlamayı, sığınmacıların acil ve geçici barınma koşullarını iyileştirmeyi ve nüfus hareketlerine yönelik beslenme hizmetlerini tarafsız ve asgari insani standartlarda sunmayı hedeflemektedir.'*¹⁷⁴

Kızılay'ın 2021-2023 stratejik planında ise göç olgusu şu şekilde yer almıştır:

*'Türk Kızılay, ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlar ile iş birliği içerisinde nüfus hareketleri sonucunda mağdur duruma düşen birey ve topluluklara yönelik insani hizmetlerde bulunmayı bir amaç olarak belirlemiştir. Bu amaç doğrultusunda; göçü yerinde önlemek için yoğun göç akışı olan bölgelerde acil ve geçici barınma hizmetleri ile sosyal yardımlar yapmayı, ülkemizde yaşayan göç mağduru insanların sosyal uyumlarının sağlanmasına yönelik faaliyetler yürütmeyi ve ihtiyaçlar doğrultusunda sosyal yardımlar yapmayı, gönüllü geri dönmek isteyen göç mağdurlarına destek olmayı hedeflemektedir.'*¹⁷⁵

Kızılay'ın stratejik planında 'Göç Mağduru İnsanlara Destek Olmak' başlığı altında ele alınan 'sosyal uyum' un, çalışmalarda bir odak değil yoksulluğa karşı güçlendirmenin bir aracı olduğu anlaşılmaktadır. Sosyal uyumun projelerde yeni yeni yer almasının bir nedeni olarak sivil toplum çalışanı şu açıklamayı yapmıştır:

'Birlikte çalıştığım mültecilerin genelinde Türkiye'den ülkelerine dönüş umudu kalmaması nedeniyle pek çok STK gibi Kızılay'da sosyal uyum ve geçim kaynakları çalışmalarına yönelmiştir.' (Sivil Toplum Örgütü Çalışanı, 31, Sosyal Çalışmacı, Çevrimiçi, 2021)

¹⁷⁴ Kızılay, **Stratejik Planı**, 2016-2020, s.11.

¹⁷⁵ Kızılay, **Stratejik Planı**, 2021-2030, s.64-65.

Bütünsel bir kalkınma çalışmasının bir ayağı olarak mülteci kadınların güçlendirilmesi yönelik projelerinde sosyal uyum kavramının 2017 sonrasında yer almasının bir diğer nedeni ise projeleri finanse eden kurumların şartlarından biri olmasıdır. Bu bağlamda görüşmeciler projeye finans şartına yönelik durumu destekleyen bir açıklamada bulunmuştur:

‘Tüm bu çalışmaları sadece mülteci kadınlarla yürütmelerinin en büyük nedeni yazılan projelerin ve verilen fonların mültecilerin kalkınması, sosyal uyumu ve güçlendirilmesine yönelik olmasıdır.’(Sivil Toplum Örgütü Çalışanı, 31, Sosyal Çalışmacı, Çevrimiçi, 2021.)

Bu durum sosyal uyumun kapsamını daraltmaktadır. Sosyal uyum, bireylerin veya grupların toplumsal alandaki faaliyetlerini etkileyecek etkin tercihler yapması daha sonra bu tercihlerin istenilen sonuçların elde edilmesi konusunda kullanılan bir güçlenme yöntemidir. Kitlemel göç ile birlikte değışen toplumsal yapı içinde ‘sosyal uyum’ faaliyetlerine yönelik ihtiyaç ortaya çıkartmıştır. Sığınmacılar ve Göçmenlerle Dayanışma Derneğı (SGDD) gönüllü çalışanı bu ihtiyaca yönelik çalışmalarının planlanmasında fon sağlayıcı kuruluşlarının önemli bir etkisinin olduğunu belirtmektedir. STK gönüllüsü gözlemlerini şu şekilde ifade etmektedir:

‘2011 Arap Baharı sonrasında yaşanan kitlemel göçe Türkiye kurum ve toplum olarak hazır değildi. 11 yıldır süren savaş kurumların çalışmalarının insani yardım faaliyetlerinden daha çok toplum temelli yeniden yaşamı güçlendirecek sosyal uyuma evrilmesine yol açtı. Sosyal uyumun hala sağlanamamasının ve bu yönde çalışmaların BM tarafından desteklenmesinin en önemli nedeni göçün devam etmesidir.’(Sivil Toplum Örgütü Çalışanı, 22, Gönüllü çalışan, Çevrimiçi, 2021)

SGDD mülteci kadınların istihdam fırsatlarından yararlanması amacıyla yürüttüğü ‘Güçlü Kadınlar, Güçlü Yarınlar’ projesiyle kadınların problem çözümünde karar verme yeteneklerini geliştirerek kadınların güçlenme adımlara katkı sunmaktadır. Proje, Mayoux’un güçlendirme tanımıyla uyumlu bir şekilde bireylerin, kadınların düşünme, özgürce tercihlerini yapabilme, kendi potansiyelini gerçekleştirme gücünü

elde olduğunu savunmaktadır.¹⁷⁶ Projenin sadece mülteci kadınlarla yürütülmesinin nedeni ise sivil toplum örgütü çalışanının aktardığı üzere şudur:

‘Mülteci ve yerel kadınlarla yönelik yapılan geçim kaynaklarına erişim çalışmaları mülteci ağırlıklı bir şekilde ilerlemektedir. Çünkü fon sağlayıcı kurumlar bunu beklemektedir.’ (Sivil Toplum Örgütü Çalışanı, 31, Sosyal Çalışmacı, Çevrimiçi, 2021)

Sosyal uyuma yönelik stratejik planlaması olmayan SGDD, sosyal uyum çalışmalarını şu şekilde ifade etmektedir:

‘Mültecilerin kültürel, sosyal ve ekonomik olarak topluma dâhil edilerek güven ve aidiyet duygusu geliştirebilmesi, kültürlerarası etkileşimin güçlendirilmesi, toplumsal diyalog çerçevesinde farklılıkların karşılıklı tanınması ve bir arada yaşamın desteklenmesi için sosyal uyum büyük önem taşır. SGDD-ASAM olarak göç yönetiminin önemli bileşenlerinden olan sosyal uyumun desteklenmesi için mülteciler, yerel halk ve ilgili tüm paydaşlarla iş birliği içerisinde çalışmalar yürütüyoruz. Birlikte yaşam ve birlikte üretim yaklaşımıyla etkinlikler gerçekleştiriyoruz.’¹⁷⁷

SGDD, sığınmacılar ve göçmenlerle dayanışma derneği olarak kurulmasına karşın kendisinin yayınlanmış sosyal uyum ile güçlendirmeye yönelik bir stratejik planının olmaması çalışmalarının çoğunlukla fon kuruluşlarının şartlarına yönelik şekillendiğini göstermektedir.

Araştırmada incelenen bir diğer kurum olan Mülteciler Derneği, sosyal uyum odaklı güçlendirme faaliyetlerine kapsamlı bir şekilde yaklaşmaktadır. Mülteciler Derneği kuruluş itibarıyla sadece mültecilere yönelik temel hizmetler vermesine karşın oluşturduğu sosyal uyum stratejiyle toplumsal alandaki uyuma yönelik çalışmalar yapmaktadır. Kuruluş bu yönüyle araştırma kapsamında incelenen diğer kuruluşlara

¹⁷⁶Mayoux, Lindai, **Women’sEmpowement through Sustainable Micro-finance: Rethinking ‘Best Practice’**, Gender and micro-finance website: <http://www.genfinance.net> , Eylül, 2005, s.6.

¹⁷⁷SGDD, Sosyal Uyum, <https://sgdd.org.tr/calisma-alanlarimiz/sosyal-uyum/>, (Çevrimiçi), (Son Erişim Tarihi: 12.02.2022).

göre açık kaynaklardan erişilebilen stratejik planlamaya sahip tek kuruluş olmaktadır.

Mülteciler Derneğinin sosyal uyum strateji belgesine kadınların güçlendirilmesi odaklı bakıldığında, strateji uyum belgesinde şu ifadeler yer almaktadır:

‘Kadınlar evde, okulda, iş yerlerinde, sokakta hayatın her alanında varlar ve görünür olmalı. Sultanbeyli özelinde yürüttüğümüz, hedef grubumuzun kadınlar olduğu çalışmalarda özel ve kamusal alanlarda daha güçlü ve daha görünür olmayı tercih eder hale gelmiş ve iki topluluğun uyumu adına önemli bir rolü üstlenmiş bir kadın grubunun ilk adımları atılmaktadır.’¹⁷⁸

Kadın çalışmaları başlığı altında değerlendirilen sosyal uyum stratejisinin kadınların hane içi ve dışında etkinliklerinin artması, mülteci ve yerel kadınların ortak sorunlarına odaklanıp onların çözümünde yer almasını sağlanmasıyla kadınların güçlendirilmesine yönelik temel sorunsalların ortaklaştırıldığı görülmektedir. Kadın Dayanışma Merkezleriyle bu çalışmalarının yaygınlaştırıldığını söyleyen görüşmeci, şunları eklemiştir:

‘Kadınların ortak sorunlarından bağımsız ekonomik ve sosyal kalkınmaya yönelik çalışmaların sosyal uyuma ve kadın güçlenmesine katkı sağlamamaktadır. Sosyal Uyum Strateji Belgesinde yer alan saha araştırmalarıyla bizler kadınların ortak sorunları yaşadıklarını ancak bunları konuşacak bir ortam bulamadıklarını gördük ve bu yönde çalışmalarımızı hızlandırdık.’ (Sivil Toplum Çalışanı, 32, Sosyal Hizmet Uzmanı, Çevrimiçi,2021)

Bu bağlamda kurumun gerçekleştirdiği ‘Göçmen Sohbetleri’ ve ‘Yuvarlak Masa Toplantıları’ ile ‘İki topluluğun bir araya gelerek birlikte yaşam ve sosyal uyum üzerine paylaşımlarını arttırmayı’¹⁷⁹ kadınların bireysel güçlenmesinin yanı sıra grup ve topluluk güçlenmesine yönelik toplumsal cinsiyet ve kalkınma bakış açına uygun olarak çalışmalarını yürüttüğü anlaşılmaktadır.

¹⁷⁸ Mülteciler Derneği, **Sosyal Uyum Strateji Belgesi**, 2020, s.19.

¹⁷⁹ A.g.e, 2020, s.21.

Mültecilere yönelik bir merkez üzerinden çalışmalarını yürüten bir diğer kuruluş ise İKGV'dir. İKGV'in Esenler'de hizmete açılan 'Çok Amaçlı Destek Merkezi' mültecilerin kamusal alandaki ihtiyaçları konusunda hangi adımları atacağına yönelik danışmanlık hizmeti vermektedir. Bunun yanı sıra merkezi şu şekilde tanıtılmıştır:

*'Kaynaştırıcı, farkındalık artırıcı ve çözüme yönelik her türlü girişim mülteci koruma ile ilgili savunuculuğun bir parçası. Savunuculuk için çeşitli toplantılara katılmak, bu toplantılarda yürütülen etkinlikleri tanıtmak, konser, gösteri, festival, konferans düzenlemek, çeşitli eğitimler vermek gibi her türlü fırsatı kullanmak gerekmekte. Mültecilerin sahada yaşadığı sorunları gözlemleyip anlayıp yetkililere taşıyıp çözüm bulmada arabuluculuk yapmak, kamu kurumları yerel yönetimlerle iletişimi güçlü bir şekilde sürdürmek hem mülteci koruma hem de savunuculuk adına devasa bir etkinlik alanı.'*¹⁸⁰

Bir etkinlik alanı olarak tanımlanan merkez kadınların birbirlerini tanımaları, desteklemeleri için "kadın dayanışma grubunu kurmuştur."¹⁸¹ Bu grup kadınların ihtiyaç ve taleplerine yönelik sosyal uyum faaliyetleri kapsamında yer almaktadır. İhtiyaç sebebiyle oluşturulan bu grup sosyal uyum odaklı güçlendirme çalışmalarının doğal ilişki kurma biçiminde kadınlar tarafından ilerletildiğini göstermektedir. Kurum net bir şekilde sosyal uyum kelimesini kullanmamaktadır.

Çalışmalarında yine net bir şekilde sosyal uyum odaklılığa yer vermeyen bir diğer kuruluş İHH'dır. İHH'nın, 'Yetim Anneleri Güçlendirme' projesinde sosyal uyum kavramı kullanmamıştır. Fakat yürüttükleri çalışmalar toplumsal alanda bir etkiye sahiptir. Suriyeli yetim annelere yönelik gerçekleştirdiği projede ekonomik olarak bir anlamda kadının güçlendirmesine destek vermektedir. Bu bağlamda projenin kapsamının yer aldığı bilgilendirme sayfasında şu ifadeler yer almaktadır:

¹⁸⁰ A.g.e.,2018, s.14.

¹⁸¹ A.g.e., 2018, s.11.

‘Yetim annelerinin terzilik mesleğini öğrenmesini arzu ediyoruz. Burada kazandıkları terzilik bilgisini ileride gelirlerini temin etmek içinde kullanabilecekler’¹⁸²

Bu çalışma toplumsal alanda da kadın ve piyasa arasında bir bağlantı oluşturmaktadır. Hane içi, akraba arasında ve hane dışında sürekli ‘ihtiyaç sahibi’ gibi gözükmeyen kendi öz güvenlerini kazanmalarına yardımcı olmasının hedeflendiği çalışma olduğunu görüşmecinin şu ifadeleri desteklemektedir:

‘Yetim anneleriyle kendi yaşamlarını sürdürme konusunda mesleki beceri eğitimleri verilmektedir. Böylece yetim annelerinin, toplumdan soyutlanan yetim kadınların, topluma entegre olmasını kolaylaştırmayı amaçlamaktadır.’
(Sivil Toplum Örgütü Çalışanı, 26, Proje Koordinatörü, Yüz yüze, 2021).

Sivil toplum örgütü çalışanın belirttiği gibi Suriyeli yetim kadınların temel sosyal uyum yöntemleri dışında bir yöntemle ile uyumlarının hedeflendiği görülmektedir.

3.3.2.Fon Kuruluşlarından Bağımsız olarak Yerelden Kalkınmayı Önceleyen STK’ların Hem Mülteci Hem Yerel Halkı İçeren Projeleri

Finansal teşvik sebebiyle sosyal uyum çalışmaları gerçekleştiren sivil toplum örgütlerinin dışında yerel kalkınmayı desteklemek amacıyla toplumsal alanda kadın güçlendirme faaliyetleri mülteci ve yerel gruplarla yürüten sivil toplum örgütleri de vardır. Araştırma kapsamında incelenen KEDV, IBC, Mavi Kalem, Hayata Destek ve UNDP faaliyetlerini yerel kalkınmaya öncelik vererek mülteci ve yerel kadınlarla birlikte yürütmektedirler.

Kalkınma alanında doğrudan faaliyet yürüten Uluslararası Mavi Hilal İnsani Yardım ve Kalkınma Vakfı (IBC) ise hem finansman şartı hem de yerel kalkınmayı desteklemek amacıyla doğrudan Suriyeli mültecilere ve ev sahibi topluma yönelik projeler gerçekleştirmektedir. IBC, 2019 faaliyet raporunda özellikle mülteciler ve ev sahibi topluluklar arasındaki iletişimi güçlendirmek ve barış temelli toplumsal

¹⁸²İHH, Yetim Annelerine Dikiş Atölyesi, 15.10.2021, (Çevrimiçi), <https://ihh.org.tr/haber/yetim-annelerine-dikis-atolyesi>, (Son Erişim Tarihi:13.02.2022).

diyaloga katkı sağlamak için sosyal uyum faaliyetleri tüm projelerinde uyguladıklarını belirtmektedir. IBC proje ekibi, ‘Ensar –Muhacir’ bilincinin yaygınlaşması için çeşitli etkinlikler düzenlemektedir.¹⁸³ Geleneksel bir algı ile sosyal uyum çalışmalarının uygulamaya konulduğu anlaşılmaktadır. Aslında bu anlayış sosyal uyumun kalıcı etkisini ortadan kaldırmaktadır. Çünkü muhacir olan bir gün ülkesine dönebilme ihtimali vardır.

IBC’nin Sosyal Uyum Biriminin oluşturduğu faaliyet raporunda sosyal farkındalık yaratmaya ve çocuklar için güvenli alanlar oluşturulmasına önem verdiği şu ifadelerden anlaşılmaktadır:

*Toplamları bir araya getiren ve farklılıkların zenginlik olduğunu temel alan bir anlayışla var olan ve olası ön yargıları kırmaya yönelik proje ve faaliyetler geliştirdiği ifade etmektedir. Özellikle çocuklara yönelik gerçekleştirilen etkinliklerde, hiçbir ayırım gözetmeksizin arkadaşlık ilişkilerini güçlendirme ve çocukların kendilerini ifade edebilecekleri güvenli alanlar oluşturma amacı ile hareket edilmektedir.*¹⁸⁴

Kadınlarında yararlanabileceği güvenli alanlar oluşturarak kadınların Suriyeli kadınların Türk kadınlarla bir araya gelerek mesleki ve teknik anlamda eğitilmelerini ve kendi geçimlerini sağlayacak iş bulmalarında yardımcı olacak notları birbirleriyle paylaşmaktadırlar. Bu bağlamda yürütülen Türkiye’deki Mülteciler ve Ev Sahibi Toplum İçin Ekonomik Fırsatların Desteklenmesi Projesi (PEP), Türkiyeli ve Suriyeli kadınların iş gücü piyasasına katılımlarına destek vermektedir.

PEP, kadınların ekonomik olarak güçlenmeleri konusunda fırsat yaratırken, sosyal uyum odaklı güçlendirme faaliyetleriyle kadınların bireysel gelişimlerine, kaynak kullanabilme yetisine etki ettiği anlaşılmaktadır. Bu gözlemi destekler nitelikte, görüşmeci de sosyal uyum odaklı güçlendirme çalışmalarına dair şunları söylemiştir:

‘Sosyal uyum ile kadınların güçlendirilmesi alanında faaliyet yürüten IBC, Türkiyeli ve Suriyeli kadınların dil bariyerlerini kolaylaştırıcı bir çalışma

¹⁸³ IBC, **Yerel Etki Raporu**, 2019, s.9.

¹⁸⁴ IBC, **Faaliyet Raporu**, 2019-2020, s.6.

sistemi vardır. Yerel kalkınma odaklı yürütülen projeler sosyal uyumu da kapsayacak şekilde uygulanması için iki grubu da kapsayan güvenli alanlarda gelişimlerine katkı sağlamaktadır.’ (Sivil Toplum Örgütü Çalışanı,25, Sosyal Çalışmacı, Çevrimiçi, 2021)

Toplumsal yapıda sınıf, etnisite ve cinsiyet farkı olmaksızın kadınların güçlendirilmesi amacıyla uygulanan programlar kamu sektörünün aldığı yanlış kararlar sebebiyle olumsuzlukla sonuçlanabilmektedir. Kadınların güçlenmesi hedeflenirken yeterince insan gücünün olmaması alınan kararların sonucunda toplumsal alandaki karşılığının bilinmemesine yol açabilmektedir. Örneğin bir görüşmeci görüşme sırasında şunu belirtmiştir:

‘Sosyal uyum çalışmaları adı altında kamu tarafında alınan ve uygulanması zorunlu olan kararlar kadınların güçlendirilmesi konusundaki faaliyetleri olumsuz etkileyebilmektedir. Örneğin; geçici eğitim merkezlerinin kapatılması Suriyeli kız çocuklarının okula adaptasyon sağlayamadığı için erken yaşta evlenmesine sebebiyet vermektedir.’(Sivil Toplum Örgütü Çalışanı, 25, Sosyal Çalışmacı, Çevrimiçi, 2021)

Güvenli alan oluşturulmasıyla kadınların güçlendirilmesine yönelik faaliyetler yürüten bir diğer kuruluş ise Mavi Kalem Derneğidir. Dernek açtığı ‘Kadın Dayanışma Merkezi’ ile amaçlarını faaliyet raporunda ifade etmişlerdir:

‘Bütün kadınlar için birlikte keyifli zaman geçirebilecekleri ve sorunlarına çözüm aramak için başvurabilecekleri güvenli bir alan oluşturmaktı’¹⁸⁵

Mavi Kalem Derneği merkezlerinin ‘ev sahibi ve göçmen toplulukların, öncelikli olarak kadınların toplumsal hayata katılımlarını desteklemek’ olduğunu belirterek kadınların sosyal uyum odaklı güvenli bir alanda güçlenebileceklerini savunmakta oldukları anlaşılmaktadır. Kadınların üretici ve yeniden üretici rolleri dışında topluluk yönetici rollerinin de kadın güçlenmesinden önemli bir yeri vardır. Dayanışma merkezlerini kadınların topluluk yönetici rollerini ön plana çıkartabilecek pratik uygulamaları desteklemektedir.

¹⁸⁵ Mavi Kalem Derneği, **Faaliyet Raporu**, 2020, s.13.

Mülteci ve yerel kadınların kolektif güçlenmesi, aralarındaki dayanışma mekanizmalarının artacağı bir güçlendirme bağlamında sosyal uyuma dikkat ederek programlarını uygulamaya çalışan Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı (KEDV), kız çocuklarının eğitimleri, sağlık, barınma gibi konularda faaliyetlerini yürütmediği için sosyal uyum bağlamında yerel kalkınma öncelikli çalışmalara yönelmiştir. Görüşmeye katılan sivil toplum örgütü çalışanı vakfın sahada yürüttüğü sosyal uyum odaklı kalkınma çalışmalarında katılımı şu şekilde vurgulamıştır:

‘Dar gelirli ve yoksul, mülteci kadınlarla birlikte sosyal ve ekonomik güçlenmeye yönelik aynı zamanda sosyal uyumu kolaylaştıracak şekilde kadınların ihtiyaçlarının, sorunlarının ve çözümlerinin birlikte kendilerinin belirlemesiyle, katılımlarının esas alınmaktadır.’(Sivil Toplum Örgütü Çalışanı, 27, İş Geliştirme Uzmanı, Çevrimiçi, 2021).

Kalkınma ve kadın anlayışının hane dışında kadınların gelir getirici işlerde bulunmasına yönelik savunusu, kadınların piyasadaki emeğinin toplumsal yapı içinde sürdürülmesi için kitlesel göç ile birlikte değişen sosyal yapının ‘sosyal uyum’ ile yeniden düzenlemesidir. Bu bağlamda KEDV’in araştırma kapsamında yer alan projesinde görev alan sivil toplum örgütü çalışanı saha çalışmalarında sosyal uyum kriterlerini şu şekilde ifade etmiştir:

‘Türkiye’de Mültecilerin ve Yerel Kadınların Güçlendirilmesi’ projesinin yürütüldüğü İstanbul, Ankara, İzmir, Şanlıurfa, Gaziantep, Mardin illerinde yaşayan mülteci ve yerel kadınların sayı oranına dikkat ederek oluşturuldukları gruplarla çalışmalarını yürütmektedir.’(Sivil Toplum Örgütü Çalışanı, 28, Saha Sorumlusu, Çevrimiçi, 2021).

Kadınların projenin ilk aşamasında itibaren birlikte eşit bir şekilde yer alması kendilerinin liderlik becerilerini ortaya çıkaracağı gibi sosyal uyumun organik bir şekilde oluşmasına da katkı sunmaktadır.

Sosyal uyum çalışmalarının güçlendirme programı olarak yerel kalkınmada yer almasını savunan ve faaliyetlerini bu şekilde devam ettiren Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), küresel kalkınma kaynaklarından en iyi şekilde

yararlanılmasını sağlamak için, faaliyetlerini öteki BM fon ve programları ve aralarında Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu'nun da bulunduğu uluslararası finans kurumlarıyla iş birliği içinde yürütmektedir. UNDP'nin desteklediği projelerin yüzde 75'i yerel örgütler tarafından yürütülmektedir.¹⁸⁶ UNDP, Türkiye'nin kalkınma gündemini proje ve politika tavsiyeleri aracılığıyla 3 temel konuda desteklemektedir. Bunlardan ilki kapsayıcı ve sürdürülebilir büyüme; ikincisi kapsayıcı ve demokratik yönetim ve üçüncüsü ise İklim değişikliği ve çevre konularıdır. Bu temel alanlara ek olarak UNDP, Türkiye'ye Suriye Krizine yanıt ve dayanıklılık alanında destek olurken, geliştirilen politika ve projelerde kadınların ve özel sektörün kalkınmadaki rolüne de büyük önem vermektedir.¹⁸⁷ UNDP'nin 'Suriyeli ve Ev Sahibi Topluluklar İçin İstihdam İmkanlarının Geliştirilmesi ve Sosyal Uyumun Güçlendirilmesi Yolu ile Dayanıklılık' projesi sosyal uyum odaklı güçlendirme bağlamında incelendiğinde projenin kurum sitesinde yer alan açıklama metninde şu ifadelerle rastlamıştır:

*'Türkiye'de yaşayan Suriyelilerin dayanıklılığının güçlendirilmesine, ev sahibi topluluğun geçim kaynaklarının artırılmasına ve sosyal bütünlüğün güçlenmesine katkı sağlayacaktır.'*¹⁸⁸

Projenin ana odak noktasının ekonomik güçlendirme olduğu ve ekonomik güçlendirme ile birlikte toplumsal alanda doğal olarak sosyal uyumun oluşacağını savunmaktadır.

Sosyal uyum odaklı güçlendirmeyi merkezine alan yerel kalkınmayı destekleyen sivil toplum örgütlerinden biri olan Hayata Destek, mültecilerin sosyal uyum sürecini istihdam üzerinden yorumladığı anlaşılmaktadır.

¹⁸⁶Kaya, Mehmet, Gündüz, Ali Y, Küresel Dünyada Sivil Toplum Kuruluşlarının Ekonomik Kalkınmadaki Rollerine Üzerine Bir Değerlendirme, **Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi**, Yıl:6, Sayı:10, Mayıs, 2014, s.155.

¹⁸⁷UNDP, Çevrimiçi, <https://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/about-us.html>, (Son Erişim Tarihi: 13.06.2021).

¹⁸⁸ Suriyeli ve Ev Sahibi Topluluklar için İstihdam İmkanlarının Geliştirilmesi ve Sosyal Uyumun Güçlendirilmesi Yolu ile Dayanıklılık Oluşturma Projesi, (Çevrimiçi), <https://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/projects/resilience-building-via-increased-livelihoods-opportunities-and-.html> (Son Erişim Tarihi: 13.06.2021).

‘Mültecilerin uyum sürecinin önemli bir parçası olan işgücü piyasasına katılım alanında ise geçim kaynağını destekleme projelerini hayata geçirdik.

‘189

Hayata Destek, 2017’de faaliyet raporunda istihdam üzerinden sosyal uyuma yer vermesine karşın 2019’daki faaliyet raporunda sosyal uyuma şu şekilde yer almıştır:

‘Bireyi güçlendirmeyi ve sosyal uyuma katkı sunmayı hedefleyerek toplum merkezleri aracılığıyla psiko-sosyal destek odaklı koruma çalışmaları yürütüyoruz.’¹⁹⁰

Araştırma kapsamında incelenen Hayata Destek’in ‘Kadın Emeğinin Kalkınması ve İyileştirilmesi Kooperatifi’ projesi, 2017 faaliyet raporunda yer alan sosyal uyum sürecinin bir parçası olan istihdama yönelik kadın güçlendirme odaklıdır. Yerel kalkınmanın öncelediği projede mülteci ve yerel kadınların eşit bir şekilde işgücü piyasasına katılımları desteklenmiştir. Bu destek ve örgütün çalışmalarında toplumsal cinsiyet ve kalkınma bakış açısına sahip olduğunun anlaşılmasını sağlamaktadır.

Türkiye’de dar gelirli, yoksul kadınların ve mülteci kadınların evlerinin dışında, geleneksel ağlar dışında, güvenli bir alan olarak görülen sivil toplum örgütleri sosyalleşmenin, sosyal uyumun bir aracı olmaktadır. Sosyal uyum odaklı güçlendirme çalışmaları yerel kalkınmayı destekleyen ve kalkınmaya bütüncül bir perspektif ile bakmayı kolaylaştırmaktadır.

Sonuç olarak, saha araştırmasının incelendiği bu bölümde mülteci ve yerel kadınların ekonomik ve sosyal yönden güçlendirilmesi konusunda kalkınma alanında faaliyetler yürüten STK’ların çalışmaları *sınıf ve toplumsal cinsiyet, topluluk katılımı, sosyal uyum* başlıklarında değerlendirilmiştir. Bu bağlamda kalkınma alanında gerçekleştirilen güçlendirme çalışmalarının temelinde kadının kamusal ve özel alandaki üç ayaklı rolünün yer aldığı anlaşılmaktadır. Fakat bu üç ayaklı rol farklı güçlendirme tanımlarıyla STK’ların çalışmalarına yansıtılmıştır.

¹⁸⁹ Hayata Destek, **Faaliyet Raporu**,2017, s.9.

¹⁹⁰ Hayata Destek **Faaliyet Raporu**,2019, s.5.

KEDV, Hayata Destek kadınların sosyal ve ekonomik alanda güçlenmelerini hedefleyen çalışmalarında kadınların üretici, yeniden üretici konumlarını toplumsal cinsiyet ve sınıf bağlamında uzaklaştırmadan, kadınların topluluk yönetici rollerini ön plana alarak potansiyellerini ön plana çıkartmışlardır. Kadınların kaynak kullanımını, eylemlerindeki failliğini ve bağımsız üretimini savunan Naile Kaber'in güçlendirme tanımıyla birlikte çalışmalarında yer vermişlerdir. Bu güçlendirme tanımını toplumsal cinsiyet ve sınıf odaklı güçlendirme çalışmalarında değişim aracı olarak kullanmışlardır. Ayrıca, topluluk katılımı odaklı güçlendirmeyi kadınların topluluk yönetici rollerine referans yaparak çalışmalarında yer vermişlerdir.

Sosyal uyumun güçlendirmenin önemli bir birleşeni olmasının yanı sıra toplumsal alanda STK çalışmalarının meşruiyet zemini oluşturmasıyla kadınların toplumsal ve özel alandaki rollerini kadınlarının eylemlerinde fail olması yönünde değiştirdiği anlaşılmaktadır. Mavi Kalem ve Mültecider kadınların güçlendirilmesi konusunda güvenli alanların oluşturulması gerekliliğini önceleyerek, dayanışma merkezleri üzerinden güçlendirme faaliyetlerini yürütmüşlerdir. İKGV'de aynı şekilde çok amaçlı toplum merkezinde güçlendirme faaliyetlerini devam ettirmiştir. Böylelikle güvenli alanların inşa edilmesi kadınların hane dışı yeniden üretimlerini mümkün kılmıştır.

Kalkınma alanında proje bazlı güçlendirme çalışmaları yürüten IBC ve SGDD ise toplumsal alandaki iş bölümüne odaklanarak toplumsal cinsiyet eşitliğini güçlendirme çalışmalarında uygulamışlardır. Hedef grup olarak dar gelirli yerel ve mülteci kadınlara yönelik gerçekleştirdikleri projelerde kadınların güçlendirmesi konusunda farkındalık çalışmalarını öncelmişlerdir. Farkındalık çalışmalarını gerçekleştirirken mülteci ve yerel kadınların eşit sayıda çalışma içinde yer almasına dikkat etmeleri çalışmalarının sosyal uyum bağlamında da değerlendirildiği göstermektedir. SGDD, IBC 'den farklı olarak çalışmalarında fon saylayıcı kuruluşlarının proje göstergelerine göre hareket etmektedir. Bu nedenle güçlendirme çalışmalarının sürdürülebilirliğini zedelenmektedir. Fakat her iki kurumunda gerçekleştirdikleri çalışmalardan kadınların kendilerini gerçekleştirmelerinin kadınların toplumsal rollerinden bağımsız olmadığı gibi bu rollerin değiştirilebilir olduğunu anlaşılmaktadır. IBC ve SGDD'ye göre daha yetkin bir kurum olan UNDP

ise güçlendirme çalışmalarında sınıf ve toplumsal cinsiyet, topluluk katılımı ve sosyal uyum başlıklarına yer vermiştir. Kalkınmada kadın yaklaşımında olduğu gibi kadınların ekonomik yönden güçlendirilmesinin hem sosyal uyum hem de kadınların toplumsal alandaki konumlarını değiştireceğini savunmaktadır. Birleşmiş Milletler standartlarında yürütülen projeleriyle toplumda mülteci ve yerel ayrımı konusunda farkındalık yaratmaktadır.

Tüm bu görüşülen kurumlardan farklı olarak insani yardım faaliyetleri yürütmek amacıyla kurulan Kızılay ve İHH ağırlıklı olarak Suriye kitlesel göçü sonrasında mülteci kadınların sosyal ve ekonomik güçlendirilmelerine yönelik çalışmalar yürütmeye başlamıştır. Bu bağlamda uluslararası göçün insani yardım çalışmalarında faaliyet yürüten kurumların faaliyet kapsamını değiştirdiği anlaşılmaktadır.

İHH çalışmalarındaki misyonu gereği kadınların güçlendirilmesi konusunda toplumsal cinsiyet ve sınıf kavramlarını kullanmadığı, kadınların üç ayaklı rolünü sosyal ve ekonomik güçlendirme çalışmalarında yer vermediği yapılan görüşmelerden anlaşılmaktadır. Ancak, Kızılay'ın da bir insani yardım kuruluşu olmasına rağmen AB projelerinin uygulayıcısı konumunda yer alması nedeniyle güçlendirme çalışmalarında cinsiyet bakış açısını toplumsal cinsiyet odaklı olarak değiştirmiştir. Her iki kurumda topluluk katılımını ve sosyal uyumu çalışmalarında incelemektedir. Kızılay, İHH'dan farklı olarak toplumsal cinsiyet eşitliğini kadının üçlü rolü dışında çalışmalarında uygulamaktadır. Bu nedenle insani yardım amaçlı kurulan STK olarak diğerlerinden ayrılmaktadır.

STK'lar kadın güçlendirilmesine yönelik yürüttüğü çalışmalarda kuruluş misyonları, uygulama şekillerine göre ayrılmaktadır. Bu araştırma ile birlikte kalkınma alanında yürütülen güçlendirme çalışmalarının kadınların toplumsal ve özel alandaki rollerinin değişimine, konumlarının ilerlemesine bağlı olduğu anlaşılmaktadır. Sivil toplum örgütlerinin çalışmalarındaki uygulama adımlarına göre kadınların toplumsal statüleri etkilenmekte ve değişmektedir.

SONUÇ

Bu tezde, kökleri sosyalist feminizme dayanan *toplumsal cinsiyet ve kalkınma* yaklaşımının ortaya koyduğu ‘sınıf ve toplumsal cinsiyet’, ‘topluluk katılımı’ ve ‘sosyal uyum’ odaklılık başlıklarında Türkiye’de mülteci ve yerel kadınların sosyoekonomik yönden güçlendirilmesi alanında faaliyet gösteren STK’ların kadın güçlendirme çalışmalarında kadınların üç ayaklı rollerini nasıl değerlendirildiğini anlamaya çalıştım. Toplumsal cinsiyet ve kalkınma yaklaşımın kadının sosyal ve ekonomik yönden güçlendirmesinin yanı sıra Naile Kaber’in ifade ettiği gibi kadınların toplumsal alandaki faaliyetlerini güçlendirdiğini ifade etmek istedim. İkinci Dünya Savaşı sonrasında kalkınma programlarının dönüşüm serüveninin sivil toplum örgütlerinin yapısal değişimiyle eş zamanlı gelişim göstermesinin kalkınmada kadın örgütlenmesinin önünü açarak kadın güçlendirme çalışmalarının kapsamını genişlettiğini savundum. Amacım, kamuoyu oluşturabilme kapasitelerinden dolayı sivil toplum örgütlerinin toplumda köprü görevi görmesinin hane içinde kadınların üç ayaklı rollerinin kalkınma politikalarının yaklaşımına göre değişebileceğini göstermektir. Çünkü, sosyal devlet anlayışının gerilemesiyle sivil toplum örgütlerinin toplumdaki meşruiyeti güçlenmişti. Gerek az gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkelerde STK’lar sayıca çoğalarak neoliberal kalkınma politikaların uygulama aracı olmuştur. Birinci Dünya Kadın Konferansından sonra kadınların üretici rollerinin kalkınmada kadın bakış açısıyla ön plana çıkartılmış ve kadınlar sadece ekonomik yönden güçlendirilerek çalışma hayatına dahil edilmiştir.

Araştırmamda sivil toplum örgütlerinin değişimini kalkınma politikalarıyla birlikte değerlendirmem, örgütlerin kalkınma alanında kadınlara yönelik düzenledikleri faaliyetlerin kapsamını anlamamı kolaylaştırdı. Bu araştırmam ile Özellikle örgütlerin Türkiye’deki gelişimlerinin demokratikleşme ile birlikte gerçekleşen kalkınma hamlelerine bağlı olduğunu anladım. Tarihsel bir perspektiften küresel gündemdeki gelişmeleri incelemem STK’ların kamu hizmetlerine benzeyen ve kamu hizmetlerinden farklılaşan faaliyetlerini görmemi sağladı.

Uluslararası kalkınma alanında, STK'lara yönelik ilgi, 1970'ler ve 1980'lerde yaygın olan devlet öncülüğündeki kalkınma yaklaşımlarının başarısızlığına yanıt olarak ortaya çıkmıştı. Fakat Dünya Bankası'nın 1980'li yılların ortalarından itibaren az gelişmiş ülkelere sunduğu “yapısal uyumla birlikte büyüme” yaklaşımı, bir yandan iktisadi büyümenin devamlılığını, öte yandan da iktisadi alanın iyi yönetilmesini esas almaktaydı. Az gelişmiş ülkelerdeki sivil toplum örgütlerinin toplumsal kalkınmayı hedefleyen projelerinin Dünya Bankası, Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) gibi uluslararası örgütlerden fon alması, devletlerin sosyal ekonomik kalkınma programlarına sivil toplum örgütlerini dahil ederek onları desteklemesine neden olmuştu. Toplumsal alanı düzenlemek konusunda kısıtlı imkanları olan devletler sivil toplum örgütlerinin toplumsal alanda düzen sağlayıcı konunda olmalarının önünü açtı. Böylece sivil toplum örgütleri devletler için önemli bir konuma gelmişti.

Türkiye’de Büyük Marmara Depreminden sonra toplumun maddi manevi yeniden inşasında görev alan STK’lar insani yardım faaliyetlerinin yanı sıra yerel kalkınmayı destekleyerek meşruiyetlerini arttırmışlardı. Bu bağlamda araştırma kapsamında incelediğim Kadın Emekini Değerlendirme Vakfı (KEDV), Uluslararası Mavi Hilal İnsani Yardım ve Kalkınma Vakfı (IBC), İnsani Yardım Vakfı (İHH), Kızılay, Hayata Destek, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), Sığınmacılar ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği (SGDD), Mülteciler Derneği, İnsan Kaynağını Geliştirme Vakfı (İKGV), Mavi Kalem Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği sivil toplum örgütlerinin günümüzde kalkınma alanında çalışıyor olmalarına rağmen kuruluşların bugüne kadar olan örgütsel değişimlerini gözlemleyebilme imkanı elde ettim. İHH ve Kızılay’ı araştırma kapsamındaki diğer STK’lardan ayıran özelliği insani yardım öncelikli kurulan kuruluşlar olmalarından dolayı kalkınma odaklı kadın güçlendirme faaliyetlerinde kadının üç ayaklı rolünü dikkate almadan ‘ihtiyaç sahibi kişi’ diye tanımladıkları bireylere yönelik faaliyetler yürütmeleri idi.

Neoliberal ekonomik politika reçetelerini bir taahhülle birleştiren 1990'ların sözde 'yeni politika gündemi', 'iyi yönetim', kalkınma alanında çalışan STK'ları toplumların dar ve yoksul kesimlerine hizmet ulaştırmada alternatif ve devletlerin

demokratik süreçlerini güçlendirme potansiyeli olan aktörler olarak gördü.¹ Yeni politika gündemi kamu sektörü, özel sektör ve üçüncü sektörün (STK'ların) birlikte hareket etmesini sağlamıştı.

Türkiye'de ise bu birlikteliğin 2001-2005 yıllarını kapsayan beş yıllık kalkınma planında: *'Ülkelerin kalkınma çabalarında kamu ve özel sektörün yanında üçüncü bir sektör olarak sivil toplum örgütlerinin rolü ve önemi artmakta, ulusal ve uluslararası kaynakların harekete geçirilmesinde, katılımcılığın arttırılmasında sivil toplum örgütlerinin faaliyetleri giderek yaygınlaşmaktadır.'*¹⁹¹ ifadesinin yer alması ile hızlandığını söylemek mümkündür. Bilhassa 2011 Suriye kitlesel göçü ile mülteci ve yerel kadınlarla güçlendirme faaliyeti yürüten STK'lar kuruldu. Araştırmadan çıkan sonuçlar gösterdi ki 'iyi yönetim' kavramının sadece kalkınma alanında çalışan STK'lar için değil, Türkiye'nin demokratikleşme sürecine ve toplumsal bütünlüğüne katkı sağlamaktadır.

Küresel ekonomide yükselen bir alternatif olarak görülen sivil toplum örgütlerinin etkisi ve önemi faaliyet gösterdikleri bağlama göre değişse de son yıllarda sayılarındaki artış, kamu ve özel sektöre fayda sağlayan kalkınma stratejilerinin oluşturulmasındaki ve uygulanmasındaki aktif rollerini ön plana çıkartmıştı. Toplumsal katılımın sosyal ve ekonomik alanda desteklenmesiyle STK'lar ana akım kalkınma politikalarının uygulanmasında devletlerin sivil paydaşları olmuştu.

Türkiye'de de mülteci ve yerelden kadınların güçlendirilmesine yönelik sivil toplum örgütlerinin faaliyetlerinde topluluk katılımı yaklaşımın yer alması kadınlara özgüven kazandırdığını yaptığım mülakatlar ile destekleyerek tezimde yer verdim. Özgüven kazanan kadınların başka kadınlarını da bilinçlendirerek yeni ağların oluşumunu sağladığını araştırma çıktısı olarak vurguladım. Bu çıktıyı KEDV, Hayata Destek, Mavi Kalem, İKGV ve SGDD' in saha çalışmalarında ve raporlarından alıntılara yer vererek desteklemeye çalıştım. Yeni ağlar ile güçlenme çalışmaları

191 Tutar, Filiz, Erdinç, E., Çisil, Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl: 5, Sayı: 10, Aralık, 2012, s.446-447.

tabana yayılarak aşağıdan yukarıya kalkınma faaliyetlerinin hız kazanmasını sağladığını doğrulamış oldum.

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri etkisini gösteren dernek devrimi fenomenolojisi yirminci yüzyılda sosyal ve ekonomik kalkınmayı hedefleyen sağlık, toplumsal cinsiyet eşitsizliği, kırsal kalkınma, yerel halkın güçlendirilmesi konusunda çalışan, sivil toplum örgütlerini insani yardım örgütlerinden ayırtırmıştı. Sivil toplum örgütlerinin çalışmaları neoliberal kalkınma politikalarıyla birlikte idari yapı tarafından sunulan temel hizmetlerin toplumdaki geniş gruplara yaygınlaştırılması faaliyetleri, devletlerin demokratikleşme yönündeki adımlarının güçlendirilmesini sağladı.

Türkiye'nin demokratikleşme süreci olarak adlandırılan 2000'li yıllar, Türk modernleşmesinin dönüşümünde sivil toplum örgütlerini merkezi konuma getirmişti. Sivil toplum örgütlerinin Türkiye'nin giderek karmaşıklaşan, riskler ve tehlikeler içeren ilişkiler ağı içinde toplumsal dayanışma, güven, istikrar, toplumsal sorunlara birlikte çözüm bulma gibi önemli değerlerin yaratılmasında rol oynayan değer yaratıcı bir kurum olarak işlev kazanmasını sağladı.¹⁹² Bununla birlikte araştırmamda Türkiye'de kadın güçlenmesine yönelik kalkınma alanında faaliyet gösteren STK'ların dar gelirli ve yoksul kadınlarla yürüttükleri çalışmalar kadınlar arasındaki dayanışmayı gerek kurulan merkezlerle gerekse de yerel ve mülteci kadınlarla birlikte sorunlara ortak çözüm bulma pratiğini geliştirdiklerine yer verdim. Bu durumun sosyal uyum odaklı toplumsal cinsiyet ve kalkınma bakış açısına uygun bir yaklaşım olduğunu ifade ettim. STK'ların kadınlar için güvenli alanlar oluşturarak kadınların toplumsal alanda yeniden üretimlerini kolaylaştırdıklarını saptadım. Ayrıca örgütlerin dayanışma merkezleriyle kadınların dirençliliğin artmasına katkı sağladıklarını ifade etmeye çalıştım.

Kalkınma alanında örgütlenen kadınlar ile birlikte kalkınmada kadının rolü ve önemi vurgulanmıştı. Kadınların toplumsal alanda hareketlenmesi *kalkınmada kadın*,

¹⁹² Keyman, Fuat, **Türkiye'de Sivil Toplumun Serüveni**, STGM, Ankara, Kasım, 2006, s. 9.

*kalkınma ve kadın, toplumsal cinsiyet ve kalkınma yaklaşımların ortaya çıkmasını sağladı. Kalkınmada kadın yaklaşımı kadının ekonomik alanda var olmasını öncelerken, kalkınma ve kadın, toplumsal cinsiyet ve kalkınma yaklaşımları kadının erkek karşısındaki konumu ile ilgilendiler. Bu iki yaklaşım ile birlikte kalkınma alanında faaliyet gösteren pek çok kadın örgütü toplumsal cinsiyet eşitliğine önem atfedilmesiyle insanı kalkınma stratejilerinde toplumsal cinsiyet odaklılığı arttı. Kadınların güçlendirilmesi ve cinsiyet eşitliği ile ilgili yaklaşımların mevcut kalkınma vizyonlarını genişledi.*¹⁹³ Kırılgan grupların temel ihtiyaçlarının giderilmesini içeren “kadın sorunu” söylemi yerine kadınların temel ihtiyaçları dışında toplumsal rollerden kaynaklı durumları ifade eden “kadın meselesi” söylemi kalkınmanın gündeminde yer aldı.

Pekin Konferansı Eylem planının birinci bölümünün ilk maddesinde *‘Eylem Platformu, kadınların güçlendirilmesi amacına yönelik bir gündemdir. Kadının ilerlemesi için Nairobi İleriye Yönelik Stratejilerinin uygulanmasını hızlandırmayı ve kadınların, ekonomik, sosyal, kültürel ve politik karar verme süreçlerinde tam ve eşit paya sahip olmalarını sağlayarak, toplumun ve özel yaşamın bütün alanlarına aktif katılımlarını önleyen engelleri ortadan kaldırmayı hedef almaktadır.*¹⁹⁴ İfadesiyle kadının güçlendirilmesi konusunda toplumsal cinsiyet eşitliği vurgu yapılarak sürdürülebilir insani kalkınmanın temel ögesi olarak ele alınmıştı. Böylelikle kadın güçlendirilmesi konusu sivil toplum örgütlerinin öncelikli faaliyetleri arasında yer aldı.

Türkiye’de kadın örgütleri tarafından üstlenilen güçlendirme faaliyetleri Suriye kitlesel göçü sonrasında kalkınma, insani yardım alanında çalışan STK’ların ana faaliyet alanı oldu. Kadınların kalkınma alanında sosyal ve ekonomik statülerini geliştirmelerine yönelik çalışmalar yürüten STK’ların toplumsal cinsiyet ve sınıf odaklı bir yaklaşımla hareket ederek çalışmalarının kapsamlarını genişlettikleri kanısına ulaştım. Kadınların toplumsal cinsiyet bağlamında sınıf ayrımı

¹⁹³ Chant, Sylvia, Sweetman, Caroline, “Fixing women or Fixing the World? Efficiency Approaches, and Gender Equality in Development”, **Gender and Development**, Sayı: 20, 2012, s.517- 529.

¹⁹⁴ Birleşmiş Milletler, **Pekin Konferansı Eylem Planı**,1996, s.7.

gözetmeksizin güçlendirilmesi kamusal alanda değişime öncülük etmekte olduğunu ve kadınların kalkınmanın en etkili yürütücüsü olmalarını kolaylaştırdığını ifade ettim.

Tezin temel amacı, STK'ların kadınların güçlendirilmesine yönelik faaliyetlerinin kadınlarının üçlü ayaklı rollerinden bağımsız olmadığını kanıtlamak ve kadınların üçlü rollerini içeren kalkınma yaklaşımlarının güçlendirme çalışmalarını hangi odaklarda, nasıl etkilediğidir. Bu nedenle tez çalışmasında Türkiye'de çalışmalarını yürüten 10 sivil toplum örgütünün- Kadın Emekini Değerlendirme Vakfı (KEDV), Uluslararası Mavi Hilal İnsani Yardım ve Kalkınma Vakfı (IBC), İnsani Yardım Vakfı (İHH), Kızılay, Hayata Destek, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), Sığınmacılar ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği (SGDD), Mülteciler Derneği, İnsan Kaynağını Geliştirme Vakfı (İKGV), Mavi Kalem Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği- kadın güçlendirme faaliyetlerini yarı yapılandırılmış mülakat sorularıyla STK çalışanlarına sorarak öğrenmeye çalıştım. Ayrıca STK'ların yazılı raporlarını, yayınlarını inceleyerek araştırmamı destekledim.

Feminist perspektif ile kalkınma literatürü okuması yaparak kadınların üçlü rollerinin STK'ların çalışmalarının temel dinamiklerini oluşturduğunu anladım. Araştırma kapsamında yer alan STK'ların çalışmalarını Naile Kaber'in stratejik yaşam seçimleri olarak ifade ettiği 'kaynak', 'etkinlik (faillik)', 'başarı (gelir elde etme)' başlıklarının kadınların üç ayaklı rollerine referans verdiğinden yola çıkarak kadınların sosyal ve ekonomik yönden güçlendirilmesi faaliyetlerini inceledim. Bu bağlamda *toplumsal cinsiyet ve kalkınma* yaklaşımının teorik alt yapısını oluşturan sosyalist feminizm bakış açısıyla kadınların üç ayaklı rollerini 'sınıf ve toplumsal cinsiyet', 'topluluk katılımı' ve 'sosyal uyum' kavramlarıyla birlikte ele alarak tezin ana sorunsalı olan Türkiye'de kalkınma alanında çalışmalar yürüten STK'ların kadın güçlendirme çalışmalarında kadınların üç ayaklı rollerinin kadınların güçlenmesindeki etkisini ve STK'ların çalışmalarını nasıl şekillendirdiğine odaklandım. Ele aldığım kavramların yerel kalkınmayı destekleyerek ve kalkınmaya bütüncül bir şekilde ile bakmayı kolaylaştırdığını savundum. Böylelikle kalkınma politikalarının küresel bağlamda değişiminin bir yansıması olarak kalkınma alanında

örgütlenen kadınların sivil toplum örgütlerinin faaliyetlerinin kapsamını genişlettikleri sonucuna ulaştım.

Tez çalışmasının birinci bölümünde vurguladığım hususlardan biri kalkınma politikalarının küreselleşmenin bir etkisi olarak neoliberal politikalarla şekillenmesinin kaçınılmaz olduğuydu. Bu nedenle Türkiye’de faaliyet gösteren STK’ların kalkınma alanındaki çalışmaları kadınların güçlendirilmesine yönelik çalışmalar olmuştur. İkinci bölümde ise kalkınma politikalarında aktif rol alan kadınların feminist perspektif ile kalkınma çalışmalarını yorumlamasının kadının üç ayaklı rolünün küresel gündemde yer almasını kolaylaştırdığını Naile Kaber’in güçlenme tanımını esas alarak anlatmaya çalıştım. Esasında bu bölümdeki hedefim kalkınma alanında kadınlarla birlikte yürütülen sınıf ayrımı gözetmeden toplumsal cinsiyet bakış açısına sahip faaliyetlerin kadınları sosyal ekonomik yönden güçlendirdiği gibi yerel kalkınma faaliyetlerinin kapsamını genişlettiğini göstermektir. Böylelikle kadınların toplumsal alandaki varlıkları güçlenerek mülteci ve yerel kadınların sosyal uyumu kolaylaştıracağını savundum.

Tezin son bölümde araştırma kısmına vererek görüştüğüm, raporlarını ve yayınlarını incelediğim STK’ların kadın güçlendirme çalışmalarını ‘sınıf ve toplumsal cinsiyet’, ‘topluluk katılımı’, ‘sosyal uyum’ odaklılık noktalarında değerlendirdim. Buradaki önceliğim örgütlerin yayınlarında ve saha çalışmalarında kadınların güçlendirilmesi konusuna nasıl yaklaştıklarını gösterebilmektir. Toplumsal cinsiyet ve kalkınma perspektifinden yola çıkarak feminist bir bakış açısıyla örgütlerin çalışmalarını inceledim. İnsani yardım öncelikli kurulan STK’ların toplumsal alandaki sorunlara veya ihtiyaca yönelik toplumsal cinsiyet bağlamından ayrı olarak çalışmalar yürütmekte olduğunu saptadım. Buna ek olarak insani yardım öncelikli kurulan örgütlerin ise 2011 kitlesel göç sonrasında mali kaynakların da yönlendirmesiyle kırılgan gruplar arasında gösterilen mülteci kadınların yerel kadınlarla birlikte güçlenmesi yönünde çalışmalar yürüttüklerini anlatmaya çalıştım. Bu çalışmalarında örgütlerin yerel kalkınma ile birlikte kadınların ekonomik yönden güçlenmelerini ön plana çıkarttıklarını ve bu faaliyetlerini kadınların üç ayaklı rollerine etki edecek şekilde yürüttüklerini ifade ettim. Toplumsal cinsiyet ve kalkınma bakış açısının bir adım ötesinde KEDV gibi kalkınma alanında çalışan STK’ların kadınların sosyal ve

ekonomik yönden gelişimlerini destekleyecek şekilde toplumsal alandaki statülerini değiştirmeyi hedefleyen yaklaşımlarının sosyal uyumu hızlandırdığını belirttim.

Ulusal ve yerel kalkınmaya destekleyen kadın güçlendirme çalışmaları, sivil toplum örgütleri aracılığıyla kadınların kalkınma politikalarında yer almalarını sağlamaktadır. Türkiye’de özellikle mülteci ve yerel kadınların çalışmalara ortak dahil edilmesi sosyal uyumun toplumsal alanda kadınların güçlendirilen rolleriyle kalıcı hale gelmesini kolaylaştırmaktadır. Böylelikle kadınların yeniden üretici ve topluluk yönetici rolleri hane dışında kamusal alanda etkin olmaktadır.

Kalkınma alanında faaliyet gösteren insani yardım kuruluşlarının temel misyonlarının projeler bağlamında değiştiğini açıklamaya çalıştığım bu tezde, fon sağlayıcı kuruluşların proje hedeflerinin STK’ların saha çalışmalarını önemli bir ölçüde etkilediğini ifade ettim. Araştırma kapsamında incelediğim ulusal ve yerel kalkınma amalıyla kurulan STK’ların kadınların sosyal ve ekonomik yönden statülerini değiştirmeyi hedefleyen güçlendirme çalışmalarıyla insani yardım STK’larından farklı olarak toplumsal cinsiyet odaklı bir şekilde kadınların stratejik ihtiyaçlarını kendi faaliyetleriyle belirlemelerini sağlamasıdır.

Son olarak, toplumsal alanda etkin olan sivil toplum örgütleri yürüttükleri çalışmalarla ev sahibi toplum ve mlteciiler arasında sosyal uyumun sağlanmasını kolaylaştıran kurumlar olmaktadırlar. Sınıf ve toplumsal cinsiyet odaklı yürütülen STK faaliyetlerinin mülteci ve yerel kadınların sınıf, ırk ayrımı gözetmeksizin birlikte ortak geleceklerini inşa etmelerini sağlamaktadır. Ayrıca kamusal ve özel alanda mülteci ve yerel kadınların statülerinin toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında güçlendirmektedirler. Ancak bu çalışmalar yeterli olmamaktadır. Görüşme yapılan sivil toplum örgütlerinin çalışanlarını faaliyetlerin kamu tarafından üretilen politikalarla desteklenmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Bu alanda faaliyet gösteren STK’ların ortak bir konsensüs içinde sahada yürüttükleri kadın güçlendirme çalışmalarının Türkiye’nin on yıllık kalkınma planında yer alacak şekilde planlanması gerekmektedir.

Güçlendirmenin kalkınma alanında yürütülen çalışmalarda odak nokta olmalıdır. Mülteci ve yerel kadınlarla birlikte yürütülen kalkınma çalışmalarındaki savunuculuk

faaliyetleri kamu sekt6r6 tarafından desteklenmelidir. Bu çalışmada yeni bir sorunsal 6reterek kitlesel g6 sonrasında kadın g6lendirme faaliyetlerinin 6nemini ortaya çıkartmıştır.

Bu çalışmada sivil toplum faaliyetlerinin kadınların 6 ayaklı rollerini nasıl değerlendirdiği bunu hangi kalkınma perspektifi ile değerlendirip, kadınların g6lendirilmesi konusunda çalışmalarında ele alış biçimlerinin g6lendirmeye etkisini anlamaya çalışmıştım. Yapılan bu çalışmanın kadın g6lendirilmesi bağlamında genel etkisini 6lebilmek için kadın g6lendirilmesinin toplumsal alandaki değişimini incelemek gerekmektedir. Bu bağlamda g6r6ř6len STK'ların kadın g6lendirme faaliyetlerinin toplumsal bir d6n6ř6me sebebiyet verip vermediğinin anlaşılması için STK faaliyetlerine katılan kadınlar ile g6r6ř6lerek bu araştırmanın genişlemesi ve ilerlemesi sağlanabilir, toplumsal d6n6ř6me bir bakış açısı kazandırılabilir.

KAYNAKÇA

- Addai, Bismark: Women Empowerment Through Microfinance: Empirical Evidence from Ghana, Journal Finance and Accounting, Sayı:5, 2017, s.1-11.
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı: Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planı, Ankara,2018, s.6.
- Akiş, Elif: İktisadi Büyüme ve Kalkınma, İstanbul Üniversitesi İktisat Lisans Programı Ders Kitabı, s. 38.
- Antrabus, Peggy: “Funding for NGOs: Issuesand Options”, **World Development**, Supplement, Pergamon, Sayı:15, 1987, s. 95-102.
- Aslan Seyfettin: Türkiye’de Sivil Toplum, Elektronik **Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 9, Sayı 31, 2010, s. 269.
- Aslanpay,Özdemir, E., Altay, A: Kalkınma Plânları Bağlamında Türkiye’nin Kalkınma Sürecinde Kadınların Yeri, **Fiscaoeconomia**, Sayı:2, 2018, s.128.
- Ataseven, Aysen, Bakış, Çağla: **Türkiye’de Sosyal Uyum**, İstanbul Politikalar Merkezi ve İNGEV, Haziran, 2018, s.5.
- Aysan, Ahmet F., Dumludağ, Devrim **Kalkınmada Yeni Yaklaşımlar**, İmge Kitapevi, Ankara, Mart ,2014, s.147,171 ve 433-495.
- Bebbington, Hickey, Mitlin: **‘Can NGOs Make a Difference? The Challenge of Development Alternatives’**, Zedbooks, London, 2008, sf 11.
- Beneria, Lourdes, Sen,Gita: “Accumulation, Reproduction and Women’s Role in Economic Development: Boserup Revisited”, Development and The Sextual Division of Labor , **The University of Chicago Press**, Sayı:7,1981, s.298.
- Bergerson, Samuel: 2003, **World Bank**, Report, 2006-2007, s.406.
- Beydemir, Cem: 1960-1980 yılları Arası Beş Yıllık Kalkınma Planlarının

İrdelenmesi, **Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**,
Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, 2016, s.35-48.

Birleşmiş
Milletler:

Pekin Konferansı Eylem Planı,1996, s.7.

Birleşmiş
Milletler:

Birinci Dünya Kadın Konferansı Eylem Planı Raporu,
1975, s.8.

Boztekin, Nihal:

Türkiye’de Sivil Toplum Kuruluşları, Tarih Vakfı Yurt
Yayımları, İstanbul, Haziran, 2005, s.28-29.

Brodhead, Tom:

“NGOs: In One Year, Out the Other”, **World Development**,
Sayı: 15, Pergamon, s. 4.

Buckland, J:

“Social capital and sustainability of NGO intermediated
development projects in Bangladesh”, **Community
Development Journal**, 1998, Sayı:33, s.236–248.

Buvinic, Mayra:

‘Projects for women in the world: Explaining Their
Misbehavior’, **World Development**, Sayı:14, 1983,s.654.

Chang, Ha-Joon

Kalkınma Reçetelerinin Gerçek Yüzü, İletişim Yayınları,
İstanbul, 2003,s.208-228.

Chang, Ha-Joon,
Grabel, Ilene

Kalkınma Yeniden, İmge Kitapevi, Ankara, Mayıs, 2016, s.
19-29.

Chant,
Slyvia,Sweetman,
Caroline:

“Fixing women or Fixing the World? Efficiency Approaches,
and Gender Equality in Development”, **Gender and
Development**, Sayı: 20, 2012, s.517-529.

Çilga, Melih:

Suriyeli Mülteciler ve STK’lar,
<https://graphcommons.com/graphs/0711e621-a8c5-4651-a1d6-33106c7bb3f1> , Çevrimiçi, 13.09.2021, (Son Erişim Tarihi:
15.12.2021).

Clark,John:

“Democratizing Development,Development in Practice”, Cilt:
2, Sayı: 3, **Oxfam**, Ekim, 1992, sf, 151-162.

Connell, R.W:

“**Gender and Power: Society**”, Polity Press, Oxford, 1987,
s.72-74.

Connely,
M.Patricia,
Parpart, Jane
L.,Barriteau,V.Eud

‘**Theoretical Perspectives on Gender and
Development**’,IDRC Books, 2000,s.56.

ine:

- Çelik, Şefika,
Pekküçükşen,
Şerife: ‘Türkiye’deki Sivil Toplum Kuruluşlarının Göç Konusundaki Çalışmaları Üzerine Bir Değerlendirme’, **Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi**, 2018, s. 1277.
- Davenport,
Elisabeth, Hall,
Hazel: **Organizational Knowledge and Communities of Practice**, Knowledge Discovery, Napier University, 2005, s.170-227.
- Davies, Aull,
Charllete: “Reflexive Ethnography”, **Routledge**, Newyork, 1999, s.94.
- Deacon, Bob: “The Politics of Global Social Policy”, **United Nations Research Institute for Social Development (UNRISD)**,2004, s.12-15.
- Defourny, Jacques,
Nyssens, Marthe: “**Defining social enterprise**”, Social Enterprise, Routledge, 2006, s. 3-27.
- Dinçer, Onur: Eşitlik Tahayyülünün Müşterek Kurgusu: BM Kadın Statüsü Komisyonunun Çalışma Öncelikleri ve Çıkan Politika Metinleri Üzerine Bir Analizi, **Uzmanlık Tezi**, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Nisan, 2014, s.22-24.
- Donno,Daniel,
Russett, Bruce: “Islam, Authoritarianism, and Female Empowerment: What Are the Linkages?” **World Politics**, Sayı: 56 , s.582-607.
- Edwards Micheal,
Hulme,David: “Too Close for Comfort? The Impact of Official Aid on Nongovernmental Organizations”,**World Development**, Ekim, 1998,s. 9.
- Emini, Filiz T: Sivil toplum kuruluşlarının politika belirleme sürecindeki rolü: TÜSİAD Örneği, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 36, Nisan,2013, s.43-56.
- Erdoğan, Murat: **Suriyeliler Barometresi**, Orion Yayınları, Ankara, Temmuz, 2020, s.3.
- Ertürk, Yakın: ‘Alternatif Kalkınma Stratejileri: Toplumsal Cinsiyet, Kadın ve Eşitlik’,**ODTÜ Gelişme Dergisi**, Cilt:23, Sayı:3, s. 341-356.
- GAP Projesi: <http://www.gap.gov.tr/suriyeli-kadin-ve-genc-kizlarin-sosyal-ve-ekonomik-istikrari-ve-dayanikliliginin-guclendirilmesi-projesi-sayfa-125.html>, Çevrimiçi, (Son Erişim Tarihi:

23.02.2022).

- Garlio, Ernesto D: “Indigenous NGOs as Strategic Institutions: Managing the Relationship with Government and Resource Agencies”, **World Development**, Vol. 15, Pergamon, 1987, s. 113-120.
- Gorz, Andre, **İktisadi Aklın Eleştirisi**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2019, s.154.
- Gök, Maide: ‘Toplumsal Kalkınmanın ve Sosyal Sermayenin Bilinmeyen Aktörleri: Kadın Odaklı Sivil Toplum Kuruluşları,’ **Doktora Tezi**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2017, s. 72-89.
- Gökulu, Gökhan, Furat, Mina: ‘Türkiye’de Kadınla ilgili Kalkınma Politikalarının ve Projelerinin Eleştirel Bir Değerlendirilmesi’, **Turkish Studies**, Sayı: 8, 2013, s. 1897.
- Gümüş, Korhan: Yakın tarihimizde STK hareketinin gelişimi ve kamu sivil toplum kuruluşları ilişkisi, **İstanbul Bilgi Üniversitesi**, 2004, s.13.
- Güneş, Gül, Küçük, Müşerref: ‘Sivil Toplum Kuruluşları ve Çevresel Sürdürülebilirlik’, **Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi**, 2013, Cilt:5, Sayı:2, s. 298-311.
- Hayata Destek: **Faaliyet Raporu**, 2017, s.9.
- Hayata Destek: **Faaliyet Raporu**, 2019, s.9-20.
- IBC: **Faaliyet Raporu**, 2019-2020, s.3.
- IBC: **Yerel Etki Raporu**, 2019, s.9.
- İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı: <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>, Çevrimiçi, (Son Erişim Tarihi:10.04.2022).
- İHH: **Faaliyet Raporu**, 2020, s.4.
- İHH: Yetim Annelerine Dikiş Atölyesi, 15.10.2021, (Çevrimiçi), <https://ihh.org.tr/haber/yetim-annelerine-dikis-atolyesi>, (Son Erişim Tarihi:13.02.2022).
- İşler, Ruhan, Tarihsel Açıdan Uluslararası Kurum/Kuruluşlarda “Ekonomik

- Şentürk, Canan: Kalkınma” Ve “Kadın” İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme, **Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı.22, Aralık, 2017, s. 379-380.
- Kalkınma Bakanlığı: Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018), **Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, 2013, s.50.
- Kalkınma Bakanlığı: Kalkınma Sürecinde Sivil Toplum Kuruluşları, **Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara, 2018, s.49.
- Kalkınma Bakanlığı: Kalkınma Sürecinde Sivil Toplum Kuruluşları, On birinci Kalkınma Planı (2019-2023), **Özel İhtisas Komisyon Raporu**, Ankara, 2018, s.2.
- Kalkınma Kütüphanesi: <https://www.kalkinmakutuphanesi.gov.tr/dokuman/gap-bolgesi-nde-kadinin-statusu-ve-kalkinma-surecine-entegrasyonu-arastirmasi/1713>., Çevrimiçi, (Son Erişim Tarihi:17.02.2022)
- Karaçay, Hatice, Zülfikar, Berna Ş., Aydın, Derya, Güler: Post-Neoliberal Kalkınma Paradigmasında “Kalkınmada Kadın ve Güçlenme” Algısı: Dünya Bankası Örneği, **AKÜ İİBF Dergisi**, Sayı:2, Aralık, 2014, s. 15-31.
- Kaya, Mehmet, Gündüz, Ali: ‘Küresel Dünyada Sivil Toplum Kuruluşlarının Ekonomik Kalkınmadaki Rollerini Üzerine Bir Değerlendirme’, **Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi**, Yıl:6, Sayı:10 ,Mayıs, 2014, s. 151-155.
- Kızılay: **Faaliyet Raporu**, 2020, s.95.
- Kızılay: **Stratejik Planı**, 2016-2020, s.11.
- Kızılay: **Stratejik Planı**, 2021-2030, s.64-65.
- KEDV: KEDV Hakkında, <https://www.kedv.org.tr/kedv-hakkinda>, Çevrimiçi, (Son Erişim Tarihi:12.12.2021).
- KEDV: KEDV Güçlendirme ve Kooperatifleşme, <https://www.kedv.org.tr/guclendirme-ve-kooperatiflesme> Çevrimiçi, (Son Erişim Tarihi:12.12.2021).
- Keyman, Fuat: Türkiye’de Sivil Toplumun Serüveni, **STGM**, Ankara, Kasım,2006, s.9.

- Keysan, Asuman, Özgür, Şentürk, Burcu: “Philanthropists, Professionals and Feminist: Refugee NGOs and the Empowerment of Syrian Women in Gaziantep, Turkey” **International Migration**, John Wiley&SonsLtd, 2020, s. 2.
- Keysan Asuman, Şentürk, Burcu: ‘Sorunların ve Beklentilerin Algılanmasında Kadın Mülteciler ve Sivil Toplum Kuruluşları’, **Sosyal Ekonomi**, Sayı:48, 2021, s. 343-376.
- Korten, David C: “Getting to the 21st Century”, **Kumarian Press**, 1998, sf. 115.
- Kuzgun, Şerife: Yönetişim ve Sivil Toplum, Özel İhtisas Komisyonu Raporu, **Trakya Kalkınma Ajansı**, Şubat, 2013, sf 10.
- Küçüköğlu, Mahmut, Taş, Yunus H., Ercan, Hüseyin: Türkiye’de Kalkınmaya Yönelik Ekonomik Politikalara Eleştirel Bakış, **Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi**, Sayı:16, 2018, s.2632.
- Makoma, Wagana: “NGOs as an Alternative Approach to Development in the Third World, **Journal of Third World Studies**, Sayı:19, 2002, s.53-61
- Mavi Kalem Derneği: **Faaliyet Raporu**, 2019, s.13-15.
- Mavi Kalem Derneği: **Faaliyet Raporu**, 2020, s.13.
- Mavi Kalem Derneği: Kadınlar için güvenli bir alan oluşturan Kadın Danışma Merkezi Esenyurt’ta açıldı, 25.12.2021, (Çevrimiçi), <https://www.mavikalem.org/2021/12/25/kadinlar-icin-guvenli-bir-alan-olusturan-kadin-danisma-merkezi-esenyurta-acildi/>, (Son Erişim Tarihi: 03.02.2022).
- Mayoux, Lindai: **Women’sEmpowement through Sustainable Micro-finance: Rethinking ‘Best Practice’**, Gender and micro-finance website: <http://www.genfinance.net> , Eylül, 2005, s.6.
- Mercer, Claire: “NGOs, civil society and democratization: a critical review of the literature”, **Progress in Development Studies**, 2002, s. 5–22.
- Metin, Banu: Neoliberal Yapısal Uyum Politikalarından Dünya Bankasının Yoksulluk Sorununa Yaklaşımı, **Çalışma ve Toplum Dergisi**,

2013, s.211-213.

- Moghadam, Valentine M: “WID, WAD, GAD: Integration of Women, Women’s Concerns and Gender Issues In The Development Process: Review of the Literature and Policy Debates”, **Birzeit Edu**, 1990, s.2-3.
<https://fada.birzeit.edu/bitstream/20.500.11889/2297/1/WID%20WAD%20GAD%20integration%20of%20women%20introduction.pdf>
- Moghadam, V.M: Globalization, states and social rights: negotiating women’s economic citizenship in the Maghreb, **International Journal of Comparative Sociology**, Sayı: 33, 2007, s. 77–104.
- Mosedale, S: Policy Arena Assessing Women’s Empowerment: Towards a conceptual framework, **Journal of International Development**, Ocak, Sayı: 17, 2005, s. 243–257.
- Moser, Caroline: Gender Planning in the Third World: Meeting Practical and Strategic Gender Needs, **World Development**, 1989, Sayı: 17, 1801. Toplam: 1799-1825.
- Muyoyeta, Lucy: “Women, Gender and Development”, **Women for Change**, 2004, s.7.
- Mülteciler Derneği: Rehberi,2020.
<https://multeciler.org.tr/wpcontent/uploads/2020/02/multeciler-dernegi-hizmet-rehberi-2020.pdf>
- Mülteciler Derneği: **Sosyal Uyum Strateji Belgesi**, 2020, s.19.
- Naples, Nancy, Manisha Desai: **Women’s Activism and Globalization: Linking Local Struggles and Global Politics**, New York:Routledge, 2002, s. 1-13.
- Narayan, Deepa: **Conceptual Framework and Methodological Challenges, Measuring Empowerment: Cross-Disciplinary Perspectives**, World Bank, Washington DC.,2005, s. 3.
- Oxfam: “Over 75 Years. One amazing movement to end poverty”,
<https://www.oxfam.org.uk/about-us/history-oxfam/>, Çevrimiçi

Son Erişim Tarihi: 04.12.2021.

- Örnek, Ali şahin, Ayas, Siyret: Sivil Girişimler Kapsamında Sivil Toplum Platformları Ve Biga Sivil Toplum Platformu Örneği, **Yönetim Bilimleri Dergisi**, Cilt: 13, Sayı: 26, sf 268.
- Özbay, Ferhunde Der.Özar, şemsa **Kadın Emeği, Seçme Yazılar**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2019, s.29-45.
- Özbudun,E., Keyman, E. F: “Cultural Globalization in Turkey”. **P. L. Berger ve S. P.Huntington** (ed.) içinde, Many Globalizations, Oxford University Press, 2002. s. 303-305.
- Özelkan, Fatma K: **Kadın Eksenli Kalkınma Projeleri**, KAMER ve Mor Çatı Örneği, Aysan, Ahmet F., Dumludağ, Devrim (der), İmge yayınları, Ankara, 2014, s.436.
- Özgülner, Nuray: **Göç Yolunda Bir Durak: Esenler**, İKGV, Ekim, 2018, s.11.
- Paksoy, Mustafa: Yerele (Paydaşlara) Etki Kilis İli Analiz Raporu, **Uluslararası Mavi Hilal İnsani Yardım ve Kalkınma Vakfı**, Temmuz, 2019, s.2-6.
- Parpart, Jane L: “**Who is the Other?: A Postmodern Feminist Critique of Women and Development Theory and Practice**”, Development and Change, SAGE, London, Newbury Park and New Delhi, Sayı: 24, 1993, s. 439-464.
- Paterson, Thomas G: “Foreign Aid Under Wraps: The Point Four Program”, **The Wisconsin Magazine of History**, Sayı:56, 1973, s.119-126.
- Paul, Samuel: Non governmental Organizations and the World Bank: An Overview, **World Bank**,1991, s.1-17.
- Rathgeber, Eva M: “WID,WAD,GAD: Trends in Research and Practice”, **The Journal of Developing Areas**, Sayı: 24 ,1990,s. 489-502.
- Razavi ,Shahrashoub, Miller, Carol: ‘From WID to GAD: Conceptual Shifts in the Women and Development Discourse’,**United Nations Research Institute for Social Development United Nations Development Programme**, Sayı:1, şubat, 1995,s.2.
- Sadhvi Dar, Bill Cooke (ed): “**The New Development Management: Critiquing the Dual Modernization**”, Zed Books, London and New York, 2008,

s.179-180.

- Sağlam, M. Ali: Feminist Kuram'da Kadının Politik Ekonomisi ve Dönüşümü, Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi, Sayı: 46, 2020, s.397.
- Salamon, Lester M: "The Rise of the Non Profit Sector", **Foreign Affairs**, August, 1984.
- Sen, Amartya: **Özgürlükle Kalkınma**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2004, s.15-26.
- Sen, Gita, Grown, Caren: Development, crises and alternative visions: Third World Women's Perspectives, **Monthly Review Press**, New York, 1987, s. 9-11.
- Serdaroğlu, Ufuk, Yavuz, Gülin: Kalkınma ve Kadın (Veya Toplumsal Cinsiyet) İlişkilendirilişinin Değişimindeki Kavşaklar, **Ekonomik Yaklaşım**, Cilt: 19, Özel Sayı, 2008, s. 137-158.
- SGDD: Güçlü Kadınlar Güçlü Yarınlar Projesi, <https://sgdd.org.tr/projeler/guclu-kadınlar-guclu-yarınlar-projesi/> (Son Erişim Tarihi:14.12.2021).
- SGDD: Sosyal Uyum, <https://sgdd.org.tr/calisma-alanlarimiz/sosyal-uyum/>, (Çevrimiçi), (Son Erişim Tarihi:12.02.2022).
- Stromquist, N. P.: "Women, education and empowerment: Path ways toward sautonomy", C. M. Afionuev (Ed.), The The oreticaland Practical Basesfor Empowerment, **UNESCO Institutefor Education**, Hamburg, 1995, s.13-27.
- Subrahmanian, Ramya: "Making Sense of Gender in Shifting Institutional Contexts: Some Reflections on Gender Mainstreaming", **IDS Bulletin**, Sayı:35, 2004, s.89.
- Sweetman, Caroline: Beyond Gender Mainstreaming, Gender and Development, **Taylor and Francis LTD.**, Aralık, Sayı: 20, 2012, s.392.
- Şah,Murat: Derneklerin Ülke Ekonomisindeki Yeri ve Önemi, **Denetçilik Tezi**, Ankara, 2008, s. 12-13.
- Şentürk, Canan, İşler, Ruhan: Tarihsel Açıdan Uluslararası Kurum/Kuruluşlarda "Ekonomik Kalkınma" Ve "Kadın" İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme, **Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı:22, Aralık,2017,s.379.

- Şenses, Fikret (der) **Neoliberal Küreselleşme ve Kalkınma**, Seçme Yazılar, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s.123- 347.
- Şimşek, Sefa: “The Transformation of Civil Society in Turkey: From Quantity to Quality”, **Turkish Studies**, Sayı:5, 2004, s.46–74.
- Taştekin, Abdullah: ‘Türkiye’de Sivil Toplum Örgütlerinin Yerel Karar Alma Sürecine Katılımı’, **Dicle İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 10, Sayı: 19, 2020, s. 196.
- Thorbecke, Erik, Şenses, Fikret (der): **Kalkınma Doktrinin Evrimi**, 1950-2005, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, s. 138.
- Toros, Emre: “Understanding the Role of Civil Society as an Agent for Democratic Consolidation: The Turkish Case”, **Turkish Studies**, Cilt: 8, No: 3, s.395-413.
- Tutar, Filiz, Tutar, Erdinç, Erkan, Çisil: ‘Avrupa Birliği ve Türkiye İlişkilerinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü’, **Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Yıl: 5, Sayı: 10, Aralık, 2012, s. 446-447.
- Tuncay, T: Sivil toplum örgütlerinin işlevleri, **Atatürk Üniversitesi**, Erzurum, 2019, s.42-60.
- Tunç, Mehtap: Kalkınmada Kadın Ayrımcılığı ve Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğinin Rolü: Ülkelerarası Farklı Gelir Gruplarına Göre Yatay Kesit Analiz, **Sosyoekonomi**, Sayı: 26, 2018, s. 221-251.
- Türk, Gül, Dilek: Türkiye’de Suriyeli Mültecilere Yönelik Sivil Toplum Kuruluşlarının Faaliyetlerine İlişkin Bir Değerlendirme, **Marmara İletişim Dergisi**, Yıl: 2016, Sayı: 25, sf. 145-157.
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı: Kalkınma Sürecinde Sivil Toplum Kuruluşları, On birinci Kalkınma Planı (2019-2023), **Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara, 2018, s.2.
- Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı: Türkiye’de Değişim Süreci: Sivil Toplum, **Ülke Raporu**, 2006, s. 36.
- Tüylüoğlu, Şevket, Önsoy, Gökhan: Sivil Toplum Kuruluşlarının Kalkınmaya Etkisi, **Uluslararası İktisadi ve İdari İnceleme Dergisi**, 2012, Sayı:8, s.129-150.

- UNESCO: <https://www.unesco.org.tr/Pages/108/219/S%C3%BCrd%C3%BCr%C3%BClebilir-Kalk%C4%B1nma-2030-Hedefleri-%C4%B0htisas-Komitesi,Çevrimiçi>, (Son Erişim Tarihi:13.12.2021).
- UNDP: **Yıllık Faaliyet Raporu**, 2019-2020, s.19.
- UNDP: <https://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/about-us.html> (Son Erişim Tarihi: 12.12.2021)
- UNDP: Suriyeli ve Ev Sahibi Topluluklar için İstihdam İmkanlarının Geliştirilmesi ve Sosyal Uyumun Güçlendirilmesi Yolu ile Dayanıklılık Oluşturma Projesi, (Çevrimiçi),<https://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/projects/resilience-building-via-increased-livelihoods-opportunities-and-.html> (Son Erişim Tarihi: 10.06.2021).
- UNDP: Human Development Report, 2019, Turkey <https://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/library/human-development/hdr2019.html>
- UNDP: <https://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/library/human-development/hdr2019.html>, Çevrimiçi, (Son Erişim Tarihi: 20.04.2021).
- UNHCR: **Report**, 2019.
- UNHCR: IOM-World Migration Report 2020, s.43. <https://www.unhcr.org/figures-at-a-glance.html>
- UNHCR-Global Trends: Forced Displacement in 2018 <https://www.unhcr.org/5d08d7ee7.pdf> , 01.12.2019.
- Yaman, Ahmet: ‘Suriyeli Sosyal Sermayenin İnşası ve Yeniden Üretim Sürecinin Sivil Toplum ve Ekonomik Hayat Alanlarında İncelenmesi’, **Göç Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 2, Sayı: 3, Ocak-Haziran 2016, s. 104.
- Yavilioğlu, Cengiz: Kalkınmanın Anlam bilimsel Tarihi ve Kavramsal Kökenleri, **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt 3, Sayı 1, ,2002, s. 63.

- Yeğen, Mesut,
Keyman, E. Fuat: ‘Türkiye’de Gönüllü Kuruluşlarda Sivil Toplum Kültürü’, **TUBİTAK**, Ankara, Aralık, 2009, s. 39.
- Yıkılmış, Salman,
Meral: ‘Nitel Araştırmalarda E- Görüşme Tekniği’, **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 22 Sayı 1 ,Haziran 2020, s. 184.
- Yıldırım, Fatma,
Gül, Hasan, Uluslararası Kalkınma Politikaları ve Kadınların Güçlendirilmesi Üzerine Bir Değerlendirme, **MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Sayı:1, 2021, s.682.
- Yıldırım, İbrahim: **Demokrasi Sivil Toplum Kuruluşları ve Yönetişim**, Seçkin Yayınları, Ocak, 2004, s. 233.
- Young, Kate: “Planing Development with Women: Making a World Difference”, **St Martin’s Press**, 1993, s.54.
- Yumuş, Akın: Kalkınma Planları Çerçevesinde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Anlayışının Ekonomik, Toplumsal ve Siyasal Boyutları, **Uzmanlık Tezi**, Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Ankara, 2011, s. 18.
- Zafer, C: Yeni dünya düzeninin oluşumu: Ekonomik ve sosyolojik anlamda yeni dünya düzeninin etkileri. **İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:20,2021, s. 661-682.
- Wayenberge, Elisa
Van: **Washington Mutabakatı’ndan Washington Sonrası Mutabakata Kalkınma Yansımaları**, Şenses, Fikret (der.), İletişim Yayınları, 2016, s.307.
- World Bank: **World Development Report**, Washington, 1980, s.71-81.
- World Bank: **World Bank Report**, 1990, s. 133.
- World Bank: **Advancing Gender Equality Report**, 1995, s.15.
- World bank: **Worl Development Report**, 1970, s. xviii.

EKLER

Yarı yapılandırılmış Mülakat Soruları

Birinci Bölüm:

1. Kısaca kendini tanıtır mısınız? Görev ve faaliyet alanınız nedir? Kaç senedir STK alanında çalışıyorsunuz?
2. Çalıştığınız STK'nın çalışma alanı ile ilgili bilgi verebilir misiniz? Ne zamandan beri var, hangi amaçla kuruldu? Kuruluş amaçlarıyla paralel hareket ediyor mu? Perspektifinde değişim oldu mu?
3. Kalkınma kavramını açabilir misiniz? Bu kavram kurumsal olarak ve özelde sizin için ne ifade ediyor?
4. Kalkınma kavramını düşündüğünüzde çalıştığınız kurumun hangi faaliyetleri bu kavramın içerisinde yer alıyor veya alabilir? (Ne zamandan beri yer alıyor), Kalkınma o STK'nın perspektifine hangi süreçlerde girdi? Yoksa zaten bu temelle kurulmuş bir kuruluştu?
5. Sivil Toplum Örgütlerinin dünyada sosyo-ekonomik ve kültürel değişimin sağlanmasındaki ve sürdürülmesindeki rolü her geçen gün artmaktadır. STK'ların Kalkınma faaliyetleri “insani yardım” odaklı başlamış, ekonomik büyüme odaklı kalkınma anlayışından toplumsal cinsiyet eşitliğini ön plana alan “sosyo-ekonomik” anlayış etkili olmaya başlamıştır. Sizde de bu dönüşüm yaşandı mı? Evet ise bu dönüşümü nasıl değerlendirirsiniz? Bu bağlamda kurumunuzun çalışmalarını nasıl değerlendiriyorsunuz? İnsani Yardım odaklılıktan kalkınmaya nasıl evrildi? Hangi süreçler bunu tetikledi.
6. Kurumunuzun kalkınma politikaları neyi hedeflemektedir? Ekonomik gelişim eksenli mi yoksa sosyo-kültürel gelişim mi? Veya her ikisi
7. (Bahsetmezse) Kalkınma politikaları içerisinde kadın güçlendirme çalışmaları da yapmakta mısınız? Kurumunuzun kalkınma politikaları kapsamında kadın güçlendirme çalışmalarına dair neyi öncelemektedir?

İkinci Bölüm:

8. (STK'lar toplumda dayanışma ve yardımlaşmayı arttırmayı amaçlayan ve devlet kurumlarının erişemediği, erişmekte güçlük yaşadığı toplumsal kesimlere ulaşmayı hedefleyen kurumlardır. Bu nedenle kalkınma alanındaki faaliyetlerinin büyük çoğunluğunun kadınlara yönelik olduğunu görmekteyiz.)Kalkınma alanında faaliyet gösteren STK'ların sayısının artmasıyla kadınlara yönelik çalışmaların arttığını görmekteyiz. Sizce bunun nedeni nedir? Bu konu da ne düşünüyorsunuz? Neden böyle bir eğilim yönelim var?
9. Kadınlara yönelik çalışma yürütürken nasıl bir kavramsal çerçeve ile hareket ediyorsunuz?
10. (Bahsetmezse)Kalkınmada Kadın, Kalkınma ve kadın, toplumsal cinsiyet ve kalkınma kavramlarını daha önce duydunuz mu? Ne anlama geliyor? Duymadıysanız tahminlerinizi alabilir miyim? Kurumlarınızın çalışmaları bu kavramlardan hangisine daha yakın?
11. Kadın güçlendirilmesi kavramı ne demek? Güçlü kadın tanımınız nedir? Ekonomik bağımsızlık yeterli mi?

Üçüncü Bölüm:

12. Türkiye'deki mevcut toplumsal politik mevcut ortamı düşündüğünüzde yürütmekte olduğunuz kalkınma çalışmalarının yeterli olduğunu düşünüyor musunuz? Ne derece.

Kadının güçlendirilmesi için yapılan bu çalışmalar sizce yeterli mi? başka nasıl çalışmalar yapılabilir?

Kalkınma alanında mülteci ve yerel kadınlarla birlikte çalıştığınızı biliyoruz. Peki en çok hangi alanda bu iki grup ile birlikte çalışma yürütüyorsunuz? Neden?

13. Kalkınma alanında, geçim kaynaklarına yönelik STK'ların faaliyetleri yerel ve mülteci kadınların eşit şekilde erişimine açık mı? Yakın veya uzak gelecekte planladığınız farklı çalışmalarınız var mı bu çalışmalar hangi yönde doğru seyredecek?

Kalkınma alanında yürüttüğünüz faaliyetlerinin sürdürülebilirliği konusunda ne gibi planlarınız var?

